

Püsök Sarolta

Az írás vonzásában (Teológiai tanulmányok)

Presa Universitară Clujeană

PÜSÖK SAROLTA

**AZ ÍRÁS VONZÁSÁBAN
(TEOLÓGIAI TANULMÁNYOK)**

PÜSÖK SAROLTA

**AZ ÍRÁS VONZÁSÁBAN
(TEOLÓGIAI TANULMÁNYOK)**

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2017

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. Molnár János

Conf. univ. dr. Lukács Olga

ISBN 978-606-37-0194-8

© 2017 Autoarea volumului. Toate drepturile rezervate.
Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice
mijloace, fără acordul autoarei, este interzisă și se pedep-
sește conform legii.

Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro
<http://www.editura.ubbcluj.ro/>

Előszó

A teológia, mint minden tudományterület, több részre oszlik, és a művelői is igazodnak ehhez a beosztáshoz. Szerzőként illik a kötet elején tisztázni, hogy alapvetően a rendszeres teológia területével foglalkozom, így az alább következő írások bizonyos értelemben rendhagyónak számítnak részemről. Ugyanakkor szükségszerű is a biblikai teológiai kitekintés, hiszen becstelen volna az a rendszeres teológiai vizsgálódás, amely függetleníti magát a bibliai alaptól, ezek vizsgálatától. A két évtizedes tanári és kutatói munka során gyűlt össze ez a válogatás a bibliai kutakodás eredményeként, amelyen a szűk szakmai körhöz tartozók természetesen azonnal érzékelhetik a rendszeres teológus sajátos munkamódszerének a nyomát. Az említett megközelítési mód elsődleges célja, hogy a Biblia nagy kérdéseinek kontextuális vizsgálatát követően a fő üzenetet a vizsgált korszakból áthelyezze a mába, újrendezze, kiemelje az időszerűség mércéjével, de ennek érdekében alkalmanként eltekint a biblikusoktól megszokott részletességtől.

A kötetbe foglalt tanulmányok születése is érdekes történet. Az Ábrahám próbatételéről szóló bibliai történet közelebbi vizsgálatára Kierkegaard *Félelem és reszketés* című

filozófiai esszéje „ingerelt”. A kutakodás eredménye a kötet *első*, terjedelmesebb tanulmánya, amelynek egyik végkövetkeztetése az, hogy a dán gondolkodót joggal nyűgözte le ez a történet, mert a Szentírás egyik „aranylapja”. A *második* tanulmány születését is megelőzte egy meghatározó tapasztalat, az a tény, hogy az egyházat az oda tartozó ember esendősége folyton eltorzítja, így valóban szükséges a rendszeres újraformálás, reform, amelyet építő, egészséges egyházkritikának, belső helyzetfelmérésnek kell megelőznie. Az ószövetségi prófétai irodalom, ezen belül az ún. kispróféták könyveiben érdemes volt kutakodni az egyházkritika, vallásgyakorlat modellje iránt. Az évezredek példákban bizonyos elemek kihullnak az idő rostáján, de akadtak örökérvényű kérdésfelvetések is. A *harmadik* valamint a következő *négy* tanulmány főcíme akár az is lehetne, hogy *Műhelytől a katedráig és a szószékig*. A teológusok műhelye az íróasztal, ahol a héber és görög igeszakaszokat nagyító alá helyezi, filológiai pontossággal vizsgálja a szavak értelmét, a szövegek elsődleges üzenetét, a célcsoportot, a szerzőt és szerzői szándékot stb. Munkája akkor lesz teljes, ha az egyes kérdésköröket az egész Biblia összefüggésrendszerében próbálja elhelyezni, s végül a koronként módosuló értelmezési módokat felvonultatva kiemeli az örökérvényű, vagy a közössége számára éppen legidőszerűbb üzenetet. Az előkészítő műhelymunka után következik a gyakorlati teológia asztala, ahol a vallástanár lecketervet, a lelkész prédikációvázlatot stb. készít. A kötetet záró, *kilencedik* tanulmány az előzőektől műfajilag kissé eltér, a tényfeltáró

kutató munka az előzőekhez hasonló, de a kivitelezés azért más, mert az eredeti célcsoporthoz igazodik, akiknek a rövid tanulmányban összefoglalt előadás szólt. A szolgálatkész bibliai asszony története ún. tudománynépszerűsítő stílusban áll előttünk, olyan módon igyekezik kiemelni a történetbe foglalt teológiai alapigazságokat, hogy a teológia sajátos nyelvezetét, érvelési stílusát kevésbé ismerő hallgató/olvasó is könnyen követhesse. Minden tudós elsődleges feladata, hogy alaposan utána járjon a kutatott kérdéseknek, tényfeltáró munkájában tájékozottan használja az elődök és kortársak által felmutatott eredményeket is. A teológusnak azonban egy másik kihívásra is meg kell felelnie, eredményeit nem elég csak önmaga és egy szűk szakmai kör számára érthetővé tennie, de közérthetően kell megosztania másokkal is. Az utóbbit a krisztusi parancs, a „tegyetek tanítványokká minden népeket” imperatívusza magyarázza, amely a szent tudás közkinccsé tételét várja el mindenkitől, aki Istenről értekezik.

Tartalomjegyzék

1. Egy aranylap a Bibliából, avagy a történet, amely Kierkegaardot álmatlanná tette. (Genézis 22,1-14, a nagy próbatétel).....	13
<i>Bevezető gondolatok a Genézis 22,1-14 verséhez</i>	13
<i>Előljáróban Ábrahámról</i>	17
1.1. A megpróbáltatás kezdete.....	20
1.Excurzus	21
1.1.1. „Vedd a te fiadat, ama te egyetlenegyedet, akit szeretsz, Izsákot.. (2.v.)”	26
1.1.2. „...és menj el Mórijának földére” (2.v.)	28
1.1.3. „...áldozd meg ott égő áldozattal a hegyek közül egyen, amelyet mutatok neked.” (2.v.)	29
2. Excurzus: emberáldozat, gyermekáldozat	30
3. Excurzus: égőáldozat	34
1.2. Az út	35
1.2.1. Ábrahám döntött.....	35
1.2.2. A hallgatás órái.....	37
1.2.3. A párbeszéd.....	39
1.3. A tett helyén	41
1.3.1. Az előkészület	42
1.3.2. A parancs visszavonása	43

4. <i>Excursus: angyalok</i>	43
5. <i>Excursus: Istenfélelem</i>	46
1.3.3. <i>Az állat feláldozása</i>	48
1.3.4. <i>Isten magasztalása</i>	49
1.4. <i>A történet értelmezésének lehetőségei</i>	50
1.4.1. <i>Typológiai magyarázat</i>	50
1.4.2. <i>Lelkigondozói magyarázat</i>	51
1.4.3. <i>A martyrium elidealizálása</i>	51
1.4.4. <i>Önazonosítás Ábrahámmal</i>	52
1.5. <i>Ábrahám alakja Sören Kierkegaard életművében</i>	52
<i>Még néhány mondat visszatérőben</i>	59
<i>Irodalomjegyzék</i>	60
2. <i>Kultuskritika a kisprófétáknál</i>	63
2.1. <i>Az ószövetségi kultusz</i>	64
2.1.1. <i>Szent helyek</i>	69
2.1.2. <i>Szent idők</i>	71
2.1.3. <i>Szent cselekedetek</i>	72
2.1.4. <i>A kultuszi személyek</i>	74
2.2. <i>A Kispróféták személye és kora</i>	77
2.3. <i>A kultuszbírálat főbb irányai a kisprófétáknál</i>	85
2.3.1. <i>A kultuszi cselekedetekre</i> <i>irányuló prófétai kritika</i>	85
2.3.2. <i>A papok és a próféták bírálata</i>	96
2.3.3. <i>A bálványok bírálata</i>	100
<i>Irodalomjegyzék</i>	108

3. A teológus műhelyében (bibliai szövegek hermeneutikai vizsgálata, etikai vonzatok).....	111
3.1. Az adós szolga – az elengedés, Mt. 18, 21-35	112
3.2. Törvény és evangélium – Mt. 5, 17-19	120
3.2.1. <i>Máté 5, 17-20</i>	125
3.3. Gondoskodás – 1 Móz 1,28-30, (Jn 21,1-13).....	130
Irodalomjegyzék	136
4. A sáfároknak az Úr visszatéréséig tartó szabadsága – 1 Korintus 4,1-5.....	139
4.1. Amit a textusról tudni kell – exegetikai / kortörténeti megértés	139
4.2. A perikópa megértése – teológiai összefüggések feltárása.....	144
4.3. Prédikációvázlat	147
4.4. Példák, képek, szemelvények, aktuális történetek	152
4.5. További szempontok az istentisztelet alakításához....	155
Irodalomjegyzék	156
5. Találkozás a jövőendő múltban megmutatózó Istenével – 2 Móz 19,1-6	157
5.1. Amit a textusról tudni kell – exegetikai / kortörténeti megértés	157
5.2. A perikópa megértése – teológiai összefüggések feltárása.....	163
5.3. Prédikációvázlat	169
5.4. További szempontok az istentisztelet alakításához....	172
Irodalomjegyzék	173

6. Ha Krisztus, akkor szabadon szolgálók	
örvendező közössége – Filippi 2,1-4.....	175
6.1. Amit a textusról tudni kell –	
exegetikai / kortörténeti megértés	175
6.2. A perikópa megértése –	
teológiai összefüggések feltárása.....	180
6.3. Prédikációvázlat	182
6.4. Példák, képek, szemelvények, aktuális történetek	190
6.5. További szempontok az istentisztelet alakításához.....	192
Irodalomjegyzék	193
7. Pásztoroltnak lenni és pásztorrá válni – Máté 18, 12-20	195
7.1. Amit a textusról tudni kell –	
exegetikai / kortörténeti megértés	195
7.2. A perikópa megértése –	
teológiai összefüggések feltárása.....	200
7.3. Prédikációvázlat	203
7.4. Példák, képek, szemelvények, aktuális történetek	208
7.5. További szempontok az istentisztelet alakításához.....	211
Irodalomjegyzék	212
8. 5 Mózes 30, 15-20 egzegézise	213
8.1. Az igerészlet szövegkörnyezete	
és a korszak amelyre vonatkozik.....	213
8.2. Versenkénti elemzés.....	214
9. Mai Dorkászok.....	223
9.1. Tanítványság.....	225
9.2. Jó tettek	226
9.3. Alamizsna	228
9.4. Mások ragaszkodása	230

1.

Egy aranylap a Bibliából, avagy a történet, amely Kierkegaardot álmatlanná tette. (Genézis¹ 22,1-14, a nagy próbatétel)

*Számtalan nemzedék kívülről,
szórol szóra ismerte Ábrahám
történetét, de vajon hány
embert tett álmatlanná?*

(Kierkegaard)²

Bevezető gondolatok a Genézis 22,1-14 verséhez

Ábrahám próbatételének megközelítését a történet két rendhagyó vonzata is megnehezíti. Először is az ószövetségi hitvilág talaján feltűnő ellentmondásként hat az a tény, hogy az az Isten, akit egyébként tilos volt emberáldozattal tisztelni, most a fiú feláldozását követeli. Másodsor az is elgondolkodtató, hogy éppen azt a gyermeket kéri Isten, akire a szülők oly sokat vártak, és aki az Ábrahámnak tett ígéret, áldás egyedüli letéteményese volna.

¹ 1Mózes

² KIERKEGAARD, Sören: *Félelem és reszketés*, Európa Könyvkiadó, 1986, 41.

Ez a történet G. von Rad szerint a legtökéletesebb formájú, és a legalaposabb elbeszélése az ősatyák történeteinek.³ Sokféleképpen közelíthetünk hozzá. Elmondhatjuk róla, hogy a hitetlennek "bolondság", az avatatlan filozófus (pl. Kant) értetlenül áll előtte, a kételkedő számára botránnykő, a tudós exegéta az Írás drága értékeinek tárházát fedezi fel benne, a krisztuskövetők a hit hősének példáját látják benne. Csak levett sarukkal közeledhetünk hozzá, és igazat kell adnunk Luthernek, aki a szöveg kései értelmezőit, azokat, akik már nem az ószövetségi Kijelentés közvetlen részesei, ahhoz a szamárhoz hasonlította, akit Ábrahám nem vitt magával az áldozat helyére, hanem hátrahagyta a hegy lábánál. Kierkegaard hosszas fejtegetés után arra a következtetésre jut, hogy lehetetlen teljesen megérteni, és átélni az Ábrahám történetét, a hozzá legközelebb kerülő is csupán tanú lehet. Akár ettől a dolgozattól is elvárhatnánk ilyen értelemben, hogy a koronatanú vallomása legyen, hogy lépésről lépésre ismeresse, és értelmezze a történetet? Már az is óriási eredmény volna, ha egy egyperces tanúvallomással felérne, ha egy kis részletkérdésre rávilágítana, hiszen a legszakavatottabb „bizonyásgtevők” is óvatosan nyitották meg ajkukat. Luther tíz éven át tanulta, és tanította hallgatóinak a történetet (1535-1545), de mégis szerényen vallott próbálkozásáról, a történet lényegét elzáró akadályokat sem tudta maradéktalanul

³ RAD, Gerhard von: *Das erste Buch Mose – Genesis* (ATD 2-4, 1987) – „diese Erzählung ist die formvollendeste und abgründigste aller Vätergeschichten”, 189.

elhárítani: „Dies sei nun genug gesagt von dieser Historie, die da recht geistlich ist, welches zwar ich als ein Fleischlicher und einer von den Esel Füßen, welcher nicht mit auf den Berg gehet, nicht vollkömmlich verstehen oder auslegen kann. Ich habe aber soviel lehren und anzeigen wollen, wiviel ich nach meiner Schwachheit und geringen Verstande habe gedanken und verstehen können...Derhalben befehle ich diesen Text allen frommen Christen, als der voller reicher und mannigfaltiger geistlicher Lehre und Weisheit ist. Und wenn ja ich in der Auslegung nicht alles nach seiner Würde von mir gehandelt wäre, soll solches ein christlicher Leser meinem geringen Verstande zurechnen.“⁴

A szövegértelmezés nehézségei ellenére is érdemes újra és újra megközelíteni ezt a kiváló történetet. Valójában nem is egy embernek, a zsidók ősatyjának az élettörténetét kutatjuk, hanem a mindenkori hívő ember kérdéseire keresünk időszerű válaszokat azáltal, hogy az Ábrahám életének a legmélyebb hullámvölgyébe ereszkedünk. Ez a történet alkalmas a

⁴ BRÄUMER, Hansjörg: *Das erste Buch Mose, Kapitel 12-36* – Wuppertaler Studienbibel, 1987, 189. - szabad fordításban – „Ez eleget mond erről a történetről, amely valóban lelki, amit én a testi, aki egy, azon számárlábak közül, akik nem mehetnek együtt fel a hegyre, nem érthetek és magyarázhatok meg tökéletesen. Mindazonáltal meg akartam tanítani és mutatni, annyit, amennyit az én gyengeségemhez és csekély értelmemhez képest gondolni és érteni tudtam...Ezért ajánlom ezt a szöveget minden buzgó keresztyénnek, mint csupa gazdag és sokrétű lelki tanítást és bölcsességet. És ha a magyarázatban nem minden ennek dicsőségéhez méltó, abban az esetben ezeket a hiányosságokat a keresztyén olvasó az én csekély értelmemnek tulajdonítsa.”

vizsgálódásra, hiszen érdekes kérdésfelvetésekben bővítködi, ahogyan C.Westermann mondja róla: „... die Gestaltung theologischer fragen und Aussagen ist”⁵ Jóllehet Ábrahám bonyolult családtörténetébe ágyazódik, de mégis Istenről beszél, róla vall. Reventlow szavaival ez a történet „in tiefem Sinne Theologie”⁶

A dolgozat az exegetikai és biblika-teológiai vizsgálódásokra szorítkozik, de a szövegkritikai módszer érdekes, de ingoványos talaját nem érinti. A szakirodalom kimerítően foglalkozik a szöveg tördelésének lehetőségeivel, a vélt vagy valós betoldások megállapításával, a szöveg előtörténetével, de mindezek ismertetésének mellőzését két ok is indokolja. Egyfelől külsődleges oknak tekinthető az a tény, hogy ehhez a kérdéshez sem saját véleményyt, sem valamelyik álláspont érvekkkel történő elfogadtatását nem tudnám nyújtani, márpedig a létező hipotézisek pusztá felsorakoztatása unalmas és terméketlen szófecsérlés volna. Másfelől egy nyomósabb, tartalmi vonatkozású ok az a hitbeli meggyőződés, hogy *a teljes Írás Istentől ihletett*, és ily módon az Igerész lényegi üzenete csorbítatlan áll előttünk akkor is, ha a keletkezésének történetét, és a szövegelemek rétegződésének kérdését nem érintjük.

⁵ Idézi BRÄUMER, Hansjörg: 189. – ford. – „teológiai kérdések és megállapítások megtestesítője”

⁶ Idézi BRÄUMER, Hansjörg: 189. - ford. „mély értelemben véve teológia”

Elöljáróban Ábrahámról

Az 1Mózes 22,1-14 önmagában is sok kérdést vet föl, és elegendő munkát kínál a teológiai vizsgálódás számára. G. von Rad is úgy vall erről a szövegrészről, mint amely az előző történetektől függetlenül is teljes egész, saját existenciával rendelkező rész.⁷

A homloktérben levő kérdések jobb megértését szolgálja, ha előljáróban mégis utalunk arra a közegre, amelybe gyökerezik ez a történet, és ismertetjük röviden a főhős élettörténetét.

Az ún. őstörténeteket követően, a bábéli zűrzavar leírása után találjuk azt a nemzetségtáblázatot, mely Ábrahámhoz vezet. (1Mózes 11,10-26 kk). Az Istentől elrugaszkodott emberiség mintegy kegyelmet nyer, mert a visszafogadás, megbocsátás letéteményezője az a személy, akit az Úr kiválasztott, vagyis Tharé fia, Ábrám (később Ábrahám). A Genézis tizenegy fejezetén át ismerteti Ábrahám küzdelemteli életét.

Nevének jelentése beszédes, mint általában az Ószövetségben: ABRÁM - 'ab = apa és rám = magas, magasztos (a rúm = magasnak, kiemelkedőnek, magasztosnak lenni ige származéka), az első tag Istenre vonatkozik, így az összjelentés = „Atya (Isten) magasztos”. A hosszabb formát, ÁBRAHÁM, a héber név arameizált változatának tekintik (az arám rhm ige megfelelője a héber rúm). Az új név jelentésváltozása szerint a magasztos jelző Ábrahámra vonatkozik. A héber olvasó

⁷ RAD, Gerhard von 189. – „...sie gewiss lange Zeit ihre Existenz für sich hatte”

számára a hangzásbeli hasonlóság is fontos: *'ab hamón gójim* = sok nép atyja - 1Mózes 17,5.

Ábrahámot valóban magasztosnak minősíti az Úr, mert sok fiat ígér neki (12,1-7), pedig már életének kezdeti szakasza ellentmondani látszott az isteni áldásnak. Ósei Háránban is jövevények voltak (Ur-Kaszdimból érkeztek, talán a dél - mezopotámiai Ur városából), alighogy beilleszkedtek az új lakóhelyen, Isten máris újabb ismeretlen hely felé tereli Ábrahámot. Az engedelmes szolga elindul az ígéret földje felé, holott felesége meddő, s ki tudja, az ismeretlen földön adottak-e a népes család eltartásához szükséges feltételek. Ábrahám útja során több oltárt is épít, amelyeken rendszeresen áldoz az Úrnak (1Mózes 12,7,8; 1Mózes 13).

Nem sokkal megérkezése után éhínség sújtja a vidéket, és az erős férfiú hite meginog, dél felé vonul, Egyiptomba, hogy saját maga intézkedjék a nehéz órában. Titkolja Sárahoz való viszonyát, s így felesége majdnem a fáraó ágyasává válik (12.r.), akárcsak később, a gérári tartózkodásuk idején, mikor Abimélek király kívánta magáénak.(20.r.) Egyiptomból történő visszatérésük után sokféle csatározás következik. Ábrahám életének csúcspontja, a megismételt isteni ígéretet követő szövetségkötés.(15.r.) Ábrahám hitének újabb ingadozására utal az a tény, hogy Sára nógatására ismét maga akarja az események jóra fordulását siettetni, és fiat nemz a szolgálónak, Hágárnak. A később végérvényesen elűzött szolgálót első elzavarásakor visszatéríti az Úr angyala, hogy megszülje fiát, Ismáelt (16.r.), aki a maga rendjén szintén nagy nép atyjává válik (21,9-21).

A 17. rész beszámol arról, hogy az Úr ismételt szövetségre hívása nyomán Ábrahám hűségesen végrehajtja a körülmetélkedés parancsát, (fián, Ismáelen is), de mintha már nem számítana arra, hogy még törvényes fia is születhetik. A lankadó hitű ember erősítésére Isten elküldi angyalait (18.r.), akik a magában kétkedően nevető Sárát megszegyenítve, bejelentik a várt gyermek közeli érkezését. A gyermek az addig filiszteusi fennhatóság alá tartozó területen születik meg. Ábrahám a területet Abimélekkal kötött szerződés által biztosítja családjá részére, mintha az Istennel kötött szövetség nem volna elégséges. A helyet Beérsebának = eskü kútja, nevezték el, és tamariszkuszfákat ültettek.

Ismét enged Sára kívánságának, és Ismáelt immár végleg elúzi magától. (A később Keturától született gyermekeit is csak végkielégítésben részesíti, hogy egyedül Izsák maradjon a teljesjogú örökös).

Leszármazottai valóban néppé sokasodtak, s ez a nép úgy ismerte Istent, mint atyjuk, Ábrahám Istenét. (2Mózes 3,6.15) Az Újszövetség is gyakran hivatkozik Ábrahámra (73 alkalommal). Jézus Krisztus is az Ő leszármazottja (Máté 1,1kk), de főként a lelki rokonság hangsúlyozott. Keresztelő János például a pusztai Igehirdetésében megszegyeníti a testi leszármazottak elbizakodott táborát. (Máté 3,9) A zsidók ősatyja az újszövetségi iratokban a hit általi megigazulás példájává válik. (Galácia 3,6-9)

1.1. A megpróbáltatás kezdete

Az elbeszélést többféle szempont szerint lehetne taglalni⁸, H. Bräumer három részre osztja: a próba - az út - az áldozat. A tanulmány nagyvonalakban ehhez a felosztáshoz igazodik, de a három szakasz elnevezése a következőképpen módosul: a megpróbáltatás kezdete - az út - a tett helye.

* * *

A 22. rész első verse így kezdődik: „és lőn ezeknek utána”⁹

A legtöbb írásmagyarázó ezt a bevezető mondatrészt kapcsolópontnak tekinti az előző történetekkel. H. Bräumer és G.W.Coats utalnak az előző fejezet eseményeire (21.r.), Ismáel elűzésére, melynek következtében Izsák maradt az egyetlen fiú. Az utóbbi magyarázó rövid párhuzamot von a 21. és 22. fejezetek között, és megállapítja, hogy az Ismáel és Ábrahám közötti feszült, rendezetlen viszonytal szembevetendő ellentétben áll az Izsák és Ábrahám közti harmónia. Tény az, hogy Ismáelről önként mondott le, s ezek után villámcsapásként sújt le rá Isten kérése, amely a megtartott fiút követeli.

* * *

⁸ pl. Coats felosztásában az elbeszélés minden apró mozzanata külön egységként szerepel – lásd: COATS, George W.: *Genesis – With an introduction to narrative literature*, Michigan, 1983

⁹ *haddöbárim - dábar* = szó, dolog, történet

1.v. „Az Isten megkísérté Ábrahámot, és monda néki:
Ábrahám! S az felele: Ímhol vagyok”

1. Excurzus

A NSZH ige = megkísért, kísértésbe hoz, vizsgál, próbára tesz, kísérletet végez, kipróbál (gör. peiradzó). 36-szor fordul elő az Ószövetségben, a BKhN = kipróbál ige szinonímájának tekinthető, de ameddig az utóbbi főleg az ember egyes szerveinek (szív, vese), megnyilvánulásainak kipróbálására vonatkozik, addig a NSZH az egész emberre, ill. Istenre vonatkozik. A cselekvés alanya lehet Isten, vagy az ember, de nem a Sátán. A bűneset és a Jób történeténél (ahol a kigyótól és a Sától jó a kísértés) nem találjuk a NSZH igét, csupán a jelenség körülírását. Mikor Isten a cselekvés alanya, akkor az ember, vagy a nép hitét teszi próbára. Ha ember a cselekvés alanya, akkor a megkísértés tárgya lehet az ember (pl. Sába királynője ki akarja próbálni Salamon bölcsességét - 1Királyok10,1), de tárgyakra is vonatkozhat a kipróbálás (pl. ruhára - 1Sámuel 17,39). A legfontosabbak azok a tudósítások, amelyekben az embert Isten teszi próbára, különös gyakorisággal találkozunk a kísértés tényével a pusztai vándorlás hagyományanyagában. (pl. a vízfakasztás történetében a helységnev is szimbolikus jelentésű, Massa - 1Mózes 17,2.7.), de lehet jelképes is Istentől, mikor az ember saját rátermettségét vizsgálja. (Pl. Gedeon: Bírák 6,39)

Az Újszövetségben (peiradzó-38-szor) a kísértés alanya sosem Isten, eltérően az Ószövétgtől, ahol Isten az ember

hitét próbálta, az Újszövetségben valódi elveszejtő útvesztőket láthatunk, melyeknek indítványozója Isten sosem lehet, csakis a Sátán.

Visszatérve a NSZH ígéhez, érdekes adalékot szolgáltat a magyarázatához H. Bräumer, aki arra figyelmeztet, hogy a NSZH a többi ószövetségi szinonímájához képest, azt helyezi előtérbe, akit vagy amit próbára tesznek.¹⁰

C. Westermann emlékeztet arra a felismerésre, hogy az ószövetségi kísértés-gondolat fejlődése rendjén először a nép megkísértéséről értesülünk, s csak később az egyén, a személy próbára tételéről.¹¹ Ebből a sorrendből is lehet következtetni a Genézis 22 aránylag későbbi keletkezésére. Az izraelita történelemtudat egyik meghatározója a megkísértés, próbatétel motívuma. Isten időről időre kipróbálja a választott nép engedelmisségét (2Mózes 16,4, Bírák 2,22), és istenfélelmét (2Mózes 20,20).

A 22,1-ben előforduló NSZH megértéséhez közelebb visz a M. Schacke által ismertetett szemléletes jelentésárnyalat. Ő a héber kifejezést a „wägen” = mérlegel szóval fordítja, vagyis Isten tettét a mérleg serpenyőjének a földről történő felemeléséhez hasonlítja. Szemünk előtt látjuk a mérleget, amint Isten tárgyára helyezi a felbecsülendő tárgyat.¹²

¹⁰ BRÄUMER, Hansjörg: 190.

¹¹ WESTERMANN, C.: *Genesis (Teilband 2.)*, Neukirchener Verlag, 1989, 436. „...die Vorstellung, dass Gott sein Volk erprobt durch harte Anforderungen ist älter als die von der Erprobung eines einzelnen Menschen”

¹² SCHACKE, Martin: *Abraham und die Begegnung mit der Gott*, Wuppertal, 1961, 119-120. – „Mit keinem anderen Wort könnte die Prüfung Abrahams besser wiedergegeben werden als mit dem hebräischen Wort: wägen.

* * *

Ábrahám életében nem ez volt az első kísértés, jóllehet a NSZH ige az eddigi történetekben nem fordult elő, de az események magukban hordozzák a kísértés gondolatát. G. von Rad három olyan fordulópontot is megemlít Ábrahám életében, amelyben a hitének próbája tükröződik: első az óshazából történő kivonulás eseménye (12,1 kk és 15,1kk); az éhség idején Ábrahám nem állja ki a próbát, jobb megoldást keresve elmenekül (12,10 kk); s végül a három mennyei férfiú látogatása is Isten próbatételének számít (18,1 kk)¹³

A zsidó írásmagyarázat Ábrahám életének tízféle próbáját ismeri.¹⁴

Isten a hűségese szolgától egyre többet követel, egyre nehezebb feladatokkal bízta meg. A fia feláldozása olyan próba, amely minden eddigit meghalad, ahogyan Calvin fogalmaz: „die denkbar grösste” próba.¹⁵

Stein um Stein musste Zugelegt, Gegengewicht um Gegengewicht anhängt werden, um die Wirklichkeit allen Glaubens Abrahams hochzuziehen und festzustellen, d.h. zu wägen. Und diese Gegengewichte waren es ja eben, die Abraham so schwer zu schaffen machen” – szabad fordításban – „Semmilyen más szóval nem lehetne jobban kifejezni Ábrahám próbáját, mint a héber megmérni szóval. Követ kő után kellett felrakni, ellensúlyt ellensúly után kellett felagatni, Ábrahám teljes hite valóságának kiemelésére, megállapítására, mérlegelésére. És ezek az ellensúlyok éppen azok voltak, amelyeket Ábrahám oly nehezen tudott megtenni.”

¹³ RAD, G.von: 190.

¹⁴ KRAUS, Naftali: *Ősi forrás sorozat - I. kötet*, Budapest, 1993, 36.

¹⁵ CALVIN, Johannes: *Auslegung der Heiligen Schrift – Genesis*, Neukirchener Verlag, 1956, 231. - szabad fordításban – „a kigondolható legnagyobb”

A történet ószövetségi párhuzama a Jób története volna, de ameddig Jóbot csapás formájában éri a veszteség¹⁶, addig Ábrahámtól Isten azt követelte, hogy saját kezűleg vessen véget fia életének. G. von Rad programszerűnek nevezi a próbatétel gondolatának jelenlétét az 1.versben.¹⁷

A NSZH szó valóban előrevetíti mindazt, ami következik. A megmérettetés képét továbbfejlesztve magunk előtt látjuk, amint Isten egy embert arra méltatott (felmagasztal), hogy a mérleg serpenyőjébe megelőlegezett bizalmat helyezett, vagyis Ábrahámnak eleve hitet tulajdonított. A mérlegelés feladatának rendjén Ábrahámra az a feladat hárult, hogy a neki tulajdonított hitet, értékeket igazolja, tetteinek súlyával ellensúlyozza a mérleg serpenyőit. A kép azért is illik a történehez, mert amint látni fogjuk, Ábrahám valóban lépésről lépésre, mozdulatról mozdulatra rakja mérlegre az Istentől kért cselekedeteket, az „ellensúlyokat”. (Istennek nem is lehetne villámgyors válaszokat adni, hiszen nemcsak bizonyos események, de az élet minden mozzanata a hit válaszadásának a folyamatába tagolódik.) A mérleg - hasonlat feloldja a hit és cselekedetek közti látszólagos ellentétet is, két serpenyőjén a páli és a jakabi telológia hangsúlyeltolódásai kerülnek egyensúlyba egymással.

A megmérettetést Isten eszközli, ezt ezúttal nemcsak a szövegösszefüggésből tudjuk, de a Genézisben egyedülálló

¹⁶ BRÄUMER, Hansjörg: 191.

¹⁷ RAD, Gerhard von: 190. – „das Programatische Hervortreten” - szabad fordításban – „...a próbatétel gondolatának programszerű elfordulása”

módon, a szöveg megnevezi a cselekvés alanyát, Istent.¹⁸ Szükséges is a próbatétel alanyának határozott néven nevezése, hiszen Isten olyat követel Ábrahámától, ami az ószövetségi ember számára megbotránkoztató (t.i. emberáldozat). Nemcsak az emberi veszteség mélységére nézve iszonyatos a kérés, de a vallási előírások fényében is abszurd gondolat. Az ún. etikai mérce teljes felborítása, Kant, az erkölcsi értékítéletek prófétai hirdetője is ezért tekintette elfogadhatatlannak a próbát.¹⁹

A későbbi olvasó számára elengedhetetlen fogódzó a parancs isteni eredetének egyértelműsége. Az ősatya szemében a parancs abszurditása ellenére is magától értetődő volt a felhívás hovatarozása. Ábrahám olyan közvetlen kapcsolatban volt Istennel, amelyhez foghatót soha azután nem tapasztalhatunk.²⁰ Erre a közvetítés nélküli és harmonikus viszonyra utal az a mód, ahogyan Isten Ábrahámot nevének nevezi.²¹ A megszólítást nem előzi meg semmiféle bevezető magyarázat.²² Megpróbáltatását talán súlyosbítja is az a körülmény, hogy Isten úgy tárja elé kérését, hogy ezúttal semmit nem ígér. Itt nem munkálhat a *do ut des* leegyszerűsítő

¹⁸ RAD, Gerhard von:190. és BRÄUMER, Hansjörg: 190.

¹⁹ lásd WESTERMANN, C.: 432. és BRÄUMER, Hansjörg: 217-218.

²⁰ BRÄUMER, Hansjörg: A 191. lapon egy találó Luther-idézettel támasztja alá a fenti gondolatot – „Wahrhaft patriarchalische Anfechtung, die die Späteren nicht hätten ertragen können..” - szabad fordításban – „Valódi ősatyai kísértés, amelyet a későbbiek nem tudtak volna elviselni..”

²¹ WESTERMANN, C.: 436.

²² JANZEN, Gerald: *Genesis 12-50 Abraham and all the families of the earth*, Edinburgh, 1993, 77. – „...befor any instruction, God Calls him by name, 'Abraham'” - szabad ford.- „...Isten minden előzetes magyarázat nélkül a nevének szólítja őt: Ábrahám!”

törvénye. Ábrahám cselekedetének mozgatója magasabb rendű, tetteit csakis a hívó ember feltétlen engedelmissége, hittapasztalatból fakadó ráhagyatkozása irányíthatja.

Ábrahám megszólítása újszerű volt, de az általa adott felelet is rendhagyó. A genezisben hiába keressük párját, holott Ádámtól joggal elvárhatnánk az „itt vagyok”- választ.²³ Ameddig a bűn embere szégyenkezve bujkál, addig a hit gyermeke bátran néz szembe a kihívásokkal, és nem rejtőzködik el Isten elől.

Az isteni megszólítás lakonikus volt, de a parancsok is tömör egymásutánban következnek. Az első így hangzik:

**1.1.1. „Vedd a te fiadat, ama te egyetlenegyedet,
akit szeretsz, Izsákot.. (2.v.)”**

Azokat az eseményeket, melyeknek szem és fültanúi lehetünk könnyebben megértjük, mint amelyeket évezredek átívelő szövegek juttatnak el hozzánk. Könnyebben megértenénk Ábrahám magatartásformáját, ha ismernénk a hangnemet, ahogyan Isten szólt hozzá. Zsarnoki módon parancsolt neki, ellentmondást nem tűrve követelt, vagy barátként buzdította őt? A szöveg alaposabb vizsgálata segít abban, hogy - a parancs tartalmán túl - a közvetítés mikéntjét is magunk elé tudjuk képzelni. A *lakach* Qal imperativusát minden fordítás tükrözi, de a héber *ná* buzdító szócskát legtöbb tolmácsoló elhanyagolja. Az Ószövetségi szövegekben is mindössze három alkalommal fordul elő (1Mózes 22,2;

²³ SCHACKE, M.: 121.

1Sámuel 9,3; 1Sámuel 17,17)²⁴. A szócska finomítja az imperatívus durva hangnemét, és a jelentést is a cohortativusra jellemző árnyalatokkal gazdagítja. A kétbetűs szó jóvoltából a végcél ismeretétől megfosztott parancs a jó kimenetelt sejtető baráti buzdítássá válik...mintha azt mondaná - javadra válik, ha így és így cselekszel. Az ilyen felszólítás nem dologian követel, hanem tette készlet, elhatározásra sarkallja a megszólítottat.

A cselekvés elszenvedője Izsák. Ő a történet további részének egyik főszereplője. Kicsoda ez a fiatalember? A Genézisnek az Ábrahám élettörténetével foglalkozó részei sok mindent elárulnak róla (amint korábban láttuk). Ő az, akire szülei annyit vártak, Ábrahám és Sára frigyének egyetlen gyümölcse. Ismael elűzetése óta Ábrahám számára is egyetlen – *jachid*. A 2. vers mintegy magyarázatként, azt is hozzáfűzi, hogy „*akit te szeretsz*” Ábrahámnak vajon szüksége volt erre az emlékeztetésre? - teszi fel a kérdést C. Westermann.²⁵ A válasz egyértelmű, az apának nincs szüksége ilyesmire, hiszen számára már Izsák nevének említése is felidézi közös múltjukat, kapcsolatuk teljes mélységét és magasságát, mely az Izsák érkezése előtti várakozásteli időszakra is kiterjed. A megjegyzés inkább az olvasó, az utódok számára fontos, hogy kellő empátiával tudják a parancs súlyát mérlegelni.²⁶

²⁴ SCHACKE, M.: 123., BRÄUMER, Hansjörg: 191.

²⁵ WESTERMANN, C.: 437.

²⁶ H.Bräumer további adalékokat is szolgáltat a mondat értelmezéséhez. Emlékeztet arra, hogy a LXX bizonyos esetekben a héber *jachid* (= az egyetlen) kifejezést az *agapetos* (szeretett) görög szóval fordítja. Érdekes párhuzamot

Izsák Ábrahám számára nemcsak a gyermek, az egyetlen fiú, de egyúttal az isteni ígéret megtestesítője is. Izsák neve azonos az ő egész jövődjével : „*mert Izsákról neveztetik a te magod*” (1Mózes 21,12/b) Isten, aki már kérte egyszer, hogy múltjával szakítson, és egészen új utakra terelte, most a jövődjét is borotvaélre helyezte. Vajon mi következhet még?

1.1.2. „...és menj el Mórijának földére”(2.v.)

A mondat összecseng az 1Mózes 12,1-ben olvasottakkal, Ábrahámnak akkor is mennie kellett. A nyelvi forma egyértelműen csak Ábrahámra vonatkoztatja a felhívást, aki ezúttal valójában egyedül indul el. (ti. nem az egész házanépével)²⁷

Az írásmagyarázók számára kihívó feladat Mórija helyének tisztázása. A legtöbb vélemény összecseng annyiban, hogy nem egy országra, hanem egy bizonyos vidékre kell gondolnunk. A fogasabb kérdés az, hogy hol fekszik ez a Mórija? A 2Kronikák 3,1-ben is olvashatunk egy hasonló elnevezésű helyről, mely a salamoni templom hegye Jeruzsálemben. („*Elkezdi építtetni Salamon az Úr házát Jeruzsálemben a Mórija hegyén...*”) A zsidó írásmagyarázat mindmáig ezzel a hellyel

vonhatunk az Újszövetség Krisztusra vonatkozó megállapításával. A szinoptikusoknál a keresztelekor így szól a mennyei hang: „*Ez az én szerelmes Fiam*” (Máté 3,17, Márk 1,11, Lukács 3,22) - a János evangéliuma Jézust „*egyszülött Fiúnak*” nevezi (héb. *jachid*, gör. *monogenetos*)

²⁷ H.Bräumer idézi a Billerbeck által ismertetett zsidó hagyományt is, amely azt tartja, hogy Sára képtelen lett volna elviselni az isteni felhívás súlyát, hiszen a jó kimenetellel végződő történet után sem bizonyul elég erősnek. Izsák elmeséli neki az eseményeket, és anyja a sokkoló történet hallatán hat jajkiáltás után szörnyethal.

azonosítja a Genézis 22-ben megnevezettet.²⁸ A lachischi ásatások alkalmával előkerült felirat is a Jeruzsálemmel való azonosságot erősíti meg. A samaritánusok természetesen a Garizim hegyével azonosítják az áldozat helyszínéül kijelölt hegyet. Ez utóbbi elképzelést támasztja alá a szír fordításban található olvasat, mely Mórija környékét az amoriták földjének nevezi („*haamori*”), mely azonos Sichem vidékével.²⁹

Ábrahám minden bizonnyal ismerte Mórija környékét, az irányt tudta, csupán a pontos hely, a kiválasztott hegy nem volt ismeretes előtte. Ahogyan sok évvel ezelőtt ott kellett hagynia az őshazát, most is tovább kell mennie a sikerek, áldások otthonos világából. A célt látja, döntenie kell az indulást illetően, mégpedig emberi tanácsok nélkül, egyedül.

**1.1.3. „...áldozd meg ott égő áldozattal
a hegyek közül egyen, amelyet mutatok neked.”(2.v.)**

Isten a mondat harmadik részének kimondásával Ábrahámot felszólította a lehető legvalószínűtlenebb tetre. Sem a szokásjog, sem az atyai érzés nem diktálhat hasonlót, sőt ellenritmusban lüktetnek bele lelkébe, szinte hallani az Ábrahám szívében egymásnak feszülő érzések drámai zenéjét.

A nagy angol igehirdető, C. H. Spurgeon több, mint száz esztendővel ezelőtt vállalkozott a történet magyarázására. Írása azon ritka művek közé tartozik, melyeket nehezen tud letenni az olvasó. Hihetetlen meggyőző erővel láttatja az Ősatya történetét, és világítja meg cselekedeteinek mind

²⁸ RAD, G.von :192., WESTERMANN, C.: 437.

²⁹ lásd bővebben BRÄUMER, Hansjörg: 193-194.

motivációját, mind véghezvitelét. Megérteti olvasóival, hogy az ellentmondó körülmények ellenére cselekedni kezdő Ábrahám hite, éppen ez által a megpróbáltatás által vált teljessé.³⁰

2. *Excurzus: emberáldozat, gyermekáldozat*³¹

Izrael szomszédainak hitvilágától nem idegen az emberáldozat gondolata. (ammoniták, moábiták, föníciaiak, egyiptomiak). A föníciai-pun térség közelében folytatott ásatások során előkerült gyermek-csontvázak a Moloknak bemutatott gyermekáldozatokról tanúskodnak. Az egyiptomi és kanaáni ásatások leletei (Megiddó, Gézer) olyan emberáldozatokra utalnak, amelyeket az ártó démonok elűzése érdekében végeztek a házépítők.³² Philo és Euszebiosz írásai arról számolnak be, hogy a föníciaiak katasztrófák esetén is áldoztak embert, legkedvesebb gyermekeiket áldozták fel Uránosznak.

³⁰ SPURGEON, C: *Der gute Kampf des Glaubens*, Oncken Verlag, 1976, 226. – „Hier also wurde Abrahams Glaube vollkommen gemacht, da es, als die äusseren Verhältnisse schwer und die Eingebungen, die daraus entstanden, ganz besonders beunruhigend waren, doch alles beiseite setzte und allen Übeln Trotz bat.“ - szabad fordításban – „Itt vált tehát Ábrahám hite tökéletessé, ahol a külső körülmények nehezek, s az ezekből eredő adottságok teljes egészében nyugtalanítóak voltak, ám mindent félre tett, és minden nehézségnek megálljt parancsolt.”

³¹ a kérdéssel kapcsolatban lásd BRÄUMER, Hansjörg: 194-195., MOLNÁR János: *Sofóniás próféta könyvének és Malakiás próféta könyvének magyarázata*, Kolozsvár, 1996, 188-190., WESTERMANN, C.: 437-438.

³² A gondolat az évezredek múltán felbukkanó mítoszokban is kimutatható - lásd pl. a Kőműves Kelemen balladáját.

C. Westermann rámutat arra, hogy az emberáldozat egy magasabbrendű vallásosság velejárója volt, és az egyes népek vallástörténetének csak bizonyos korszakaira jellemző, amelyet szinte mindig az állat-áldozatok korszaka váltott fel. (Természetesen alaptalan volna azt állítani, hogy az Ábrahám története is egy ilyen korszakváltás megörökítője.)

Az emberáldozatnak különböző válfajai ismeretesek. Találkozunk az ún. visszatérő-ismétlődő áldozatokkal. Ilyen volt az elsősültek feláldozása (2Mózes 13,12kk), vagy a kanaáni népeknél gyakorolt Molok-tisztelet. A Molok-kultusz az egyik legrégebbi a térségben, már a Kr.e. XIX. századi mari szövegek is említik az ún. Muluk-ot. A 2Sámuel 12,30 Milkom néven említi, a Királyok könyvében, mint az amálekíták istenségét látjuk viszont, és valószínűleg a jeremiási Bóset (=szégyen) is ezzel a király-istennel azonosítható.

Izrael prófétái gyakran emelték fel hangjukat a szinkretista elhajlások ellen. (pl. „*A te magzatodból ne adj, hogy odaáldozzák a Moloknak*” - 3Mózes 18,21). Mikor arról olvasunk, hogy a fiakat ne vigyék át a tűzön, szintén a gyermekek feláldozásának tiltását jelenti.

Az emberáldozat másik formája az egyszeri áldozat. Általában csapások idején, bajelhárító fogadalmak rendjén gyakorolták. Magánszemélyek bajának orvoslása gyanánt nem alkalmazták, legalábbis a tudósításokból erre következtethetünk. A kultikus közösséget érintő nehézségek kiküszöbölése érdekében végezték. Az Ószövetségben is találunk ilyen leírásokat. Bírák 11,30-40-ben arról olvasunk, hogy Jefte

fogadalmat tesz, és a házából elsőként kijövőt ígéri oda. Ez a történet nem precedensteremtő, sőt inkább elrettentő példa. A hadviselés rendjén is előfordulnak emberáldozások. (pl. 1Sámuel 15,33 - Sámuel levágja Agág amálekita királyt), de ezek nem Isten tiszteletét szolgálják, hanem a haditörvény értelmében tett intézkedések, melyek a nép védelmére törekedtek.

Az Ószövetségben olvashatunk az elsőszülöttek feláldozásának, odaszentelésének parancsáról. pl.2Mózes 22,28 kk.. *"...fiaid elsőszülöttjét nekem add. Hasonlóképpen cselekedjél ökröddel, juhoddal, hét napig legyen az ő anyjával, a nyolcadik napon nekem add azt."* Félrevezető volna, ha kiragadnánk a többi ószövetségi rendelkezés sorából, és elszigetelten értelmeznénk. A vallástörténeti iskola a rá jellemző túlkapásokhoz híven, betoldásoknak nevezi azokat a bibliai helyeket, melyek az elsőszülöttek „megváltását” írják el. A helyes írásértelmezés az elsőszülöttek megváltására vonatkozó igehelyeket az ószövetségi kultuszértelmezés kulcsai között tartja számon. (2Mózes 13,13-15 és 34,19-20) A gyermekáldozat valójában soha nem volt a JHVH-kultusz része. A Leviticus, a kultuszi leírások tárháza, a legszörnyűbb büntetések közé sorolja a gyermekáldozattal járó ceremóniát. (3Mózes 26,29 - fiaiok és leányaitok húsát eszitek) Az elsőszülöttek feláldozására irányuló előírások nem a környező vallások gyermekáldozatának analógiái, hanem a zsengeáldozat gondolatában gyökereznek. (2Mózes 23,19. 5Mózes 18,4, 4Mózes 23,20). Az áldás Istentől jó, és a zsengeáldozat visszautal a javak eredetére, arra akitől minden jó származik. Az ételzsenge

feláldozását, elfüstölögtetését mindenkor maradéktalanul elvégezték, de az értékesebb állatok elsőszülöttjét gazdasági megfontolásból más állattal váltották meg. Az embert pedig mindenkor megváltották, hiszen az élet hordozója. Az embernek amúgy is tilos volt vért ontani, még áldozat ürügyén sem tehetette, mert az élet egyedüli Ura Isten.

Sören Kierkegaard a gyermek feláldozásának három klasszikus világtörténeti példáját hasonlítja az Ábrahámtól követelt áldozathoz.³³ Elsőként Euripidész Iphigeneia Auliszban című drámáját idézi, amelyben Agamemnon nem vonakodik saját lányát feláldozni a csata sikere érdekében. Aztán az ószövetségi Jefte példája következik. Végül a római jogtörténet egyik közismert esetére emlékeztet, mikoris a VI. sz. elején C.T.Brutus halálra ítéli fiait az állami törvények nevében, mert rendbontók voltak. A görög király, az izraeli bíró és a római államférfiú térben, időben, és kulturális szinten nagyon különböznek egymástól, de történetük összekapcsolódik azon a ponton, hogy mindhárman feláldozták saját gyermeküket a köz javáért.

Mindhármat a közösségi érdek tiszteletben tartása, ill. előmozdítása készítette arra, hogy saját fájdalmon Úrrá legyenek. Kierkegaard *tragikus hősöknek* nevezi őket, de tettük mégsem fogható az Ábraháméhoz, mert Ábrahám többet tett náluk. Nála nem a közösségi érdek hajtóereje munkál, sőt dacol a közösségi etikával. Ábrahámot a *hit lovagjának* nevezi, aki külső ösztöke nélkül viszi véghez tettét, de látja Istent.

³³ KIERKEGAARD, Sören: *Félelem és reszketés*, 97-100sk.

3. *Excurzus: égőáldozat*

Az ószövetségi áldozatban sohasem érvényesül a környező népek kultuszából ismert haszonelvűség. Az ószövetségi áldozat elsősorban az Isten iránti hála kifejezője, a szövetség jegye, az ember bűneinek az Isten által történő elvételeit ábrázolja ki.

Az áldozati típusok leírását a Leviticusban találjuk, köztük az égőáldozat definícióit is (3Mózes 1,1-7 és 6,9-13-ban). Az OLÁH 287-szer fordul elő az Ószövetségben. A hivatalos kultusz gyakorlásának rendjén naponta kétszer kellett bemutatni, valamint alkalmanként az ünnepnapokon. A többi áldozati formától az különbözteti meg, hogy teljesen el kellett égetni a feláldozott állatot.³⁴ A szertartás eleme volt a kézrátétel, ezzel jelezte az áldozathozó, hogy az égőáldozati állat az tulajdona, és őt képviseli. A teljes odaadás jele volt ez Isten előtt.

* * *

Az Ábrahám esetében a kézrátétel nélkül is egyértelmű volt, hogy azt viszi az Úr elé, ami a sajátja, a legdrágább tulajdona. Minden más kincse pótolható, Izsák nemcsak a teljes odaadás jelképe volna égőáldozatként, de valóban Ábrahám egész existenciáját kibillentené tartótengelyéről. A zsidó ember számára a jövő hordozója a gyermek. A feltámadás gondolata még nem volt ismerős előttük, így

³⁴ WESTERMANN, C.: 438 - *holocaustnak* mondja

vigasztalásul sem szolgálhatott, de elég is volt számukra az Istenük iránti bizalom, hiszen a Szövetség által jó reménységgel lehettek minden felől. A gyermek Isten gondoskodásának külső jele volt. A gyermek, mint a szövetségkötés eredője, a legközvetlenebbül utalt Istenre. Ábrahámnak paradox módon épp a szövetség eme jelét kellett feláldoznia, hogy Istenbe vetett rendíthetetlen hitét megvallja.

1.2. Az út

1.2.1. Ábrahám döntött

3.v. „Felkele azért Ábrahám jó reggel, és megnyergelé az ő szamarát, és maga mellé vevé két szolgálóját, és az ő fiát, Izsákot, és fát hasogatott az égőáldozathoz. Akkor felkele, és elindula a helyre, melyet néki az Isten mondott vala”

Talán feloldaná valamelyest a történet drámai feszültségét, ha Ábrahám habozna egy keveset. Tétovázna, tanácsot kérne, vagy az Úrral perelne...de éppen ezek hiányából fakad Ábrahám magatartásának nagyszerűsége.³⁵ Élettörténete azt mutatja, hogy nem minden esetben viselkedett magányos hősként. Például a Lóthoz való viszonya, a Sárával folytatott vitái mind a párbeszédkézségről árulkodnak. Ábrahám tudja, hogy ebben az esetben magára van utalva, s a döntés nehézségét az is fokozza, hogy mások sorsát is meghatározza. Izsák az áldozat, és Sára, a szülőtárs is érintettek.

³⁵ különben sok irodalomkutató sorolja Ábrahám történetét a világirodalom drámai elbeszéléseinek iskolapéldái közé - lásd WESTERMANN, C.: 432.

Dönt, és intézkedik. Szólítja a szolgálókat, majd Izsákot. Meglehet, hogy a sorrend sem esetleges. A szolgálóknak nem tartozik számadással, de Izsákot inkább később szólítja, mert netalán kényelmetlen kérdéseket tesz föl (ahogyan majd meg is teszi). Vannak kérdések, melyekre kíméletből nem szeretne válaszolni, de sok kérdésre maga sem tudja a választ. Ugyan ki mondaná meg, hogy Isten mindezt miért akarja, és ha igen, akkor miért éppen így? Egy német teológus³⁶ Ábrahám magatartásának lényegére tapint, mikor azt mondja, hogy jóllehet Isten szándéka nem volt előtte teljesen világos, de mégis határozottság és kompromisszum-mentesség jellemzik tettét. („Entscheidenheit und Kompromisslosigkeit“) Ábrahám is tudja, hogy mi az alku. Sodomáért aggódva addig könyörgött, míg az Úr akár 5-10 emberért is megkegyelmezett volna a városnak (18.r.), és a történet vége mégis kénköves eső. Ábrahám megtanulta, hogy az ember oldaláról nézve nincsenek érvényes észérvek, mindenféle alkudozás csupán kishitű önámítás volna. Felkészül hát az útra kérdezgetések nélkül, és elindul a kis csapattal, iszonyú terhéről mit sem sejtenek. A fát, az áldozati eszközöket közösen viszik, de a legnehezebb súlyt egyedül hordozza.

³⁶ Doppelfeld - lásd BRÄUMER, Hansjörg: 202.

1.2.2. A hallgatás órái

4.v. „Harmadnapon felemelé az ő szemeit Ábrahám,
és látá a helyet messziről”

5.v. „És monda Ábrahám az ő szolgálóinak: Maradjatok itt a számárral,
én pedig és ez a gyermek elmegyünk amoda és imádkozunk,
azután visszatérünk hozzátok.”

6.v. „Vevé azért Ábrahám az égőáldozathoz való fákat,
és feltevé az ő fiára Izsákra, maga pedig kezébe vevé a tüzet,
és a kést, és mennek vala együtt.”

Három napon át meneteltek. Egyes magyarázók összecsendést vélnek felfedezni a pusztai vándorlás során bemutatott áldozatok előkészítésével, amelyeknél szintén háromnapos járóföldre volt az áldozati hely. (2Mózes 3,18; 5,3; 8,23) Az Ószövetségben egyébként is gyakori, hogy fontosabb eseményeket háromnapos felkészülési idő előzött meg. (pl.1Mózes 31,22; 34,35; 40,20; 42,18)³⁷

A hosszú út folyamán a kis csapat végig hallgatott. Ábrahám Jóbhoz hasonlóan nem nyitotta ajkát panaszra. Az igazán nagy szenvedés ott kezdődik, ahol a dolgok rendje többé már nem nyilvánvaló. Aki számíthat empátiára, a többiek értő meghallgatására, az beszél. Ahol a társakkal csak a külső történéseket lehet megtárgyalni, de a belső összefüggésekbe képtelenség beavatni őket, ott a legbölcsebb magatartásforma a hallgatás. A három nap Ábrahám életének *erőltetett menete*. Belső vívódásaira, félelmeire halványan utal a

³⁷ lásd WESTERMANN, C.: 439.

4. versben található ige - *nasza ajin* - *felemelte szemeit*. Három nap után ez az első határozott mozdulat, az első olyan életjel, mely az események tudatos folytatására utal. *A nasza ajin* nem valaminek a véletlenszerű észrevétele, megpillantása, hanem egy akaratlagos cselekvés kifejezője. Az alany tudatosan tekint körül... Ábrahám feltekint, ezt a mozdulatot már nem odázhatja tovább, hiszen tudja, hogy nem lehet már messze a kijelölt hegy, ahova a szolgálókat nem viheti magával. Az 5. versben hátramaradásra utasítja a szolgálókat, és érdekes módon a további terveiről többes számban beszél, ami a visszatérést illeti, arról is („*imádkozunk és visszatérünk*”). Kilian úgy véli³⁸, hogy Ábrahám tudatosan ködösít. A zsidó írásmagyarázók a *pia fraus* gondolatát teljességgel elképzelhetetlennek tartják, hogy Ábrahám ajkát bármiféle hazugság elhagyhatta volna, inkább a lélek általi nem-tudatos jövendőlésnek tekintik a visszatérésre vonatkozó többes szám első személyt.

Az utat csak az apa és fia folytatják. Izsák már nem kisdéd, hiszen képes vállán cipelni a fát, de az atyai gyöngéd szeretet még mindig megmutatkozik iránta, az által, hogy a veszélyes szerszámokat (tűz, kés) az apa veszi magához.

³⁸ BRÄUMER, Hansjörg: 203.

1.2.3. A párbeszéd

7.v. „És szóla Izsák Ábrahámhoz az ő atyjához, és monda:
Az pedig monda: Ímhol vagyok, fiam. És monda Izsák:
Ímhol van a tűz és a fa, de hol van az égőáldozatra való bárány?”

8.v. „És monda Ábrahám: Az Isten majd gondoskodik
az égőáldozatra való bárányról, fiam, és mennek vala ketten együtt.”

Már eddig is megfigyelhettük a leírás tömörségét, az események sűrű egymásutániségét. Ezekben a versekben a sokatmondó párbeszéd rövidségét tapasztaljuk. Mindössze egy kérdés-felelet hangzik el. A csendet Izsák töri meg, Ábrahámot, az atyját szólítja, aki nyitott a fia által feltett kérdések előtt. Izsáknak feltűnik az áldozati állat hiánya. Ábrahám válasza nem egyértelmű, nem közvetlen felelet a feltett kérdésre. Válaszával olyan igazságot hirdet, melyet még ő maga sem ismer.³⁹ Utólag visszatekintve egyenesen prófétai jóslatnak bizonyul, de az apa és fiú szemszögéből nézve még homályos volt minden. Ábrahám nem ismerhette a történet kimenetelét, valószínűleg Izsákot sem elégítette ki az apja által adott felelet. Az apa óvja gyermekét a szörnyű valóságtól, Delitzsch⁴⁰ jól jellemzi Ábrahám válaszát, mikor azt állítja, hogy féltő, kímélő szeretet árad belőle. („voll schonender Liebe”) A válasz nem tökéletes, de az adott helyzetben a legtalálhatóbb megoldás.

A felemás válasz egyébként mély teológiai üzenetet hordoz, az isteni attributumok legjellegzetesebbikére utal,

³⁹ lásd RAD, Gerhard von: 191.

⁴⁰ lásd BRÄUMER, Hansjörg: 204.

Isten cselekedni fog. C. Westermann hangsúlyozza, hogy Ábrahám válasza a Biblia egyik legerőteljesebb vallomása Istenről. Az élő Istenről vall, aki éberon gondoskodik az övéiről.⁴¹ Ábrahám valóban az élő és ható Istenről vall azáltal, hogy a legkilátástalanabb helyzetben is Isten önálló cselekvési lehetőségéről beszél. Isten kezében hagyja a dolgok irányítását, nem kétségbeesett lemondással, hanem a hívő ember ráhagyatkozásával, még akkor is, amikor minden a katasztrófába torkollás előjeleit mutatja.

Végigpásztázva az elbeszélés hatástörténetén, szembeötlök az a fajta bíráló, mely a válasz rövidsége és a mondat nyitvahagyása ellen lázad. Az efféle bírálókatól fakadnak azok a törekvések, melyek valamiképpen megpróbálják kiegészíteni a szöveget. A Római Birodalom idején élő zsidó történetíró, Josephus Flavius (37/38 - kb.100) népe érdekeinek, gondolkodásmódjának egyik legelszántabb védelmezője. Belehelyezte magát az avatatlan olvasó helyzetébe, és úgy érezte, hogy azok, akik nem tudják felfogni az apa és fia közötti leírhatatlan harmóniát, azt a kapcsolatot, amelyben a felek fél szavakból is megértik egymást, azok az olvasók több magyarázatot igényelnek. Josephus megtoldotta a párbeszédet, és Ábrahámval elmondatta az Izsák születését megelőző sanyarú várakozást, a gyermekáldás kitörő örömét, és ecseteltette ezzel az örömmel teljes ellentétben levő fájdalmat, melyet csak a

⁴¹ WESTERMANN, C.: 440. – „Es ist selten in der Biebel so stark und klar gesagt, dass Gott ein lebendiger Gott ist” - szabad fordításban – „A Bibliában kevés helyen hangzik ilyen erőteljesen és valóságosan, hogy az Isten élő Isten”

megsebzett apa érezhet. Josephus elbeszélése szerint Izsák megértéssel fogadta a történeteket. Ezzel a fajta befejezéssel el szerette volna tüntetni az elbeszélés „hiányosságait”. Próbálkozása számunkra annyiban érdekes, amennyiben arra emlékeztet, hogy mindig is voltak és lesznek „avatatlanok”, akik nem képesek megérteni Ábrahámot, de talán egy teológiai meditáció olvasata kapcsán, vagy egy vasárnapi prédikáció hatására sikerül belelátniuk az elrejtettbe.

* * *

1.3. A tett helyén

Ábrahám és Izsák megérkeztek a tett helyszínére, de ez nemcsak földrajzi értelemben vett közeledés, mert az áldozat általi Istenközelség kibontakozásának a pillanata is elérkezett. Az excurzus már érintette az ószövetségi áldozat és a környező népek által gyakorolt haszonváró áldozat közti különbséget. Az Ószövetség embere számára az áldozat mindig kapcsolatteremtés Istennel. (Így válik előképévé annak a golgotai áldozatnak, mely végérvényesen helyreállítja az Isten és ember közti kapcsolatot). Martin Buber, az ízig-vérig zsidó gondolkodású, de az európai kultúra talaján is otthonosan mozgó vallásfilozófus fontos szempontok bemutatásával segíti elő az ószövetségi áldozat megértését, s ezen keresztül az Ábrahám tettekézségének az elfogadását is.⁴² Buber az áldozat (Opfer) kifejezést a sokatmondó *korbán*

⁴² lásd BRÄUMER, Hansjörg: 207-208. a *Zu einer neuen Verdeutschung der Schrift* c. művének ismertetését

szóval helyettesíti. A héber *korbán* ige jelentése = közeledni, önmagát közelebb vinni. Ebben a megvilágításban az Ábrahám készülődése is érthetőbbé válik.

1.3.1. Az előkészület

9.v. *„Hogy pedig eljutának arra a helyre,
melyet Isten néki mondott vala, megépíté ott Ábrahám az oltárt,
és reá raká a fát, és megkötözé Izsákot az ő fiát,
és feltevé az oltárra, a farakás tetejére”*

10.v. *„És kinyújtá Ábrahám az ő kezét,
és vevé a kést, hogy levágja az ő fiát.”*

A 9-10 versek olvasása után szükségét is érezzük a buberi közvetítés indulatcsillapító célzatára, ugyanis a fenti leírás oly naturalisztikus képeket használ, hogy óhatatlanul is hátborzongató érzéseink támadnak. Ábrahám saját kezűleg készíti el az oltárt, felvágja a fát, melynek csattanása fájdalmasan hasít a nyomasztó csendbe, megkötözi Izsákot, kinyújtja kezét, és fiára emeli a kést - sőt, még a szándék is megfogalmazódik t.i. hogy levágja fiát. Az egymás után pergően sorjázó tettek mehökkentő hatását legtöbb írásmagyarázó megemlíti, de a szövegrész szóhasználatát nagyon eltérő módon ítélik meg. G. von Rad, H. Bräumer és C. Westermann álláspontja közös, szerintük a szóhasználat nem kifejezetten kultikus jellegű, nem az áldozat-leírások visszatérő szakkifejezései. C. Westermann némi polémiával fel is sorolja azoknak a nevét, akik az itt használt héber kifejezéseket kultikus-szaknyelvként próbálták feltüntetni. (H. Gunkel, O. Procksch, Skinner).⁴³

⁴³ lásd WESTERMANN.C.: 441.

Például a *sachat* = levágni kifejezés nemcsak az áldozati állat levágását jelenti, de a köznyelvben is ezzel jelölik az állat vágásának azt a módját, amely során a vére teljesen kifolyik. Az *akad* (=megkötni) szó⁴⁴ csak ezen a helyen fordul elő. A héber írásmagyarázat az ebből az igéből származó főnévvel feliratozza az egész történetet. *Akeda* - vagyis Izsák megkötözése. A felirat két dologra is figyelmeztet, egyrészt arra, hogy Ábrahámot nem feláldozták, hanem csak megkötözték, másrészt arra is, hogy ennek a történetnek Ábrahám nem az egyedüli szereplője, hanem az Izsák jelenléte is fontos tényező. Nemcsak az Ábrahám - Isten közti viszonyról, de Isten-Ábrahám-Izsák hármas kapcsolatáról értesülünk az elbeszélésből.⁴⁵

* * *

1.3.2. A parancs visszavonása

11.v. „*Akkor kiálta néki az Úrnak Angyala az égből, és monda: Ábrahám! Ábrahám! Ő pedig felele: Ímhol vagyok.*”

12.v. „*És monda: Ne nyújtss ki a te kezedet a gyermekre, és ne bántsd őt: mert mostmár tudom, hogy istenfélő vagy, és nem kedvezél a te fiadnak, a te egyetlenegyednek énérettem*”

4. Excurzus: angyalok ⁴⁶

A héber kifejezés MALaAK a CAaL = küldeni, elrendelni igéből származik, de a HÁLaK = (jájni) igével is rokonságot mutat.

⁴⁴ WESTERMANN.C.: 441.

⁴⁵ bővebben lásd BRÄUMER, Hansjörg: 188.-189., és 209., valamint WESTERMANN.C.: 441.

⁴⁶ lásd szómagyarázatokban, és MOLNÁR János: *Zakariás próféta könyvének magyarázata*, Kolozsvár, 1998, 212-216.

A LXX *angelosz*-nak fordítja, innen ered a magyarított *angyal* változat, de a szöveghű változat így hangzik: követ, küldött. A Szentírás kétféle követről beszél, lehet személyek, emberek tetteinek közbenjárója, és lehet Isten mennyei követe. A Vulgata kétféle szót használ a héber 'követ' szó visszaadására, és a földi követet nunciusnak, a mennyeit angyalnak nevezi⁴⁷. A Szentírás a papokat, és prófétákat is gyakran nevezi angyalnak.

A mennyei követek különböznek az embertől, de semmi szín alatt sem azonosíthatóak természeti jelenségekkel, vagy Istennél alacsonyabb rangú istenségekkel. Él-tulajdonságokkal rendelkező mennyei küldöttek, akik külalakra hasonlók az emberhez, de képességeiket tekintve többek az embernél. Az örökélet biztosított számukra, de elveszíthetik e kiváltságot, ha nem engedelmessé válnak Istennek. Szó szerinti definíciójukat hiába keressük a Bibliában, egységes tanítás, ún. angelológia nem foglalkozik velük, de értelmetlen is pontos természetrajzuk megállapítására törekednünk, hiszen velük kapcsolatban mindössze egy kérdés érint minket: mi a küldetésük? Arra hivatottak, hogy Istent szolgálják, a legtöbb esetben az Ő szavának – *dabarnak* a hordozói.

* * *

Ábrahámot ezúttal Isten angyala szólítja. Csupán véletlen, hogy most nem Isten maga intézi hozzá szavait? Miért a közbevetés? C. Westermann⁴⁸ felidézi az írásmagyarázatnak

⁴⁷ MOLNÁR János: *Állj meg a hegyen*, Egyetemi Műhelykiadó, Kolozsvár, 2012, 37.

⁴⁸ WESTERMANN.C.: 442.

azt a felismerését, mely szerint Isten csak akkor szól közvetlenül, amikor valami egészen újat közöl az emberrel, mikor egy új folyamat beindítását kezdeményezi. Az események beindítása után már csak a követeit küldi, szükség szerint, akár többször is. Az angyalok követjárása szolgálhatja az előző ígérek megerősítését, a buzdítást (mint pl. a három mennyei látogató, akik megerősítik az Ábrahámnak tett ígéretet -18.r.). Bizonyos esetekben már az angyalok jelenléte is elégséges, de ebből nem következtethetünk arra, hogy az általuk hordozott üzenet alacsonyabb rendű volna. JHVH teljhatalmú megbízottaiként mindenkor Isten jogerős ítéletének hordozói.

Az angyal kétszer is nevéen szólítja Ábrahámot. Kezdetben egyszer szólította őt az Úr. Vajon van valamiféle jelentése a megszólításban tapasztalt eltérésnek? C. Westermann abban látja a két megszólítás közti különbség jelentőségét, hogy míg a szomorú eseményeket előrevetítő közlést egyszeri felszólítás előzi meg, addig az örömhír közlését a kétszeres megszólítás is felhangosítja. A kettőzött megszólítás formailag is alátámasztja a hirdetett igazságot úgy, ahogyan a 12. versben felfedezhető parallelizmus membrorum is az örömhír nagyságát fokozza. (A Bibliában az angyali örömuzenetek megfogalmazása gyakran lírai, szerkezetük rokonságot mutat az öröm-zsoltárokéval).⁴⁹

⁴⁹ WESTERMANN.C.: 442.old. – „Die Anruf in v.1/b. und 7. leitet Worte ein, die Abraham beugten und bekümmerten, in dem doppelten Namensruf 11b. schwingt schon die Freude der frohe Botschaft mit” - szabad fordításban – „Az 1.v. és 7.v. felszólítása olyan szavakat vezet be, melyek Ábrahámot megtörik, aggasztják, a 11.v. kettős felszólításában már a boldog üzenet öröme is bentlebeg”

Isten angyala ebben az esetben azt az örömhírt jelenti be, hogy Isten nem vonta vissza ígését, s ennek hordozóját életben hagyja.

5. Excurzus: Istenfélelem

Az istenfélelem gondolatának az ószövetségben három fontosabb előfordulási helyét ismerjük: a deuteronomiumi iratokban, a zsoltárokból és a bölcsességi irodalomban.

Egyes írásmagyarázók az istenfélelem fogalmában az ószövetségi vallásosság kifejezőjét látják.⁵⁰ A feltételezés megalapozatlan, jóllehet az Istennek mysterium- tremendiként történő megtapasztalása nem idegen az ószövetségi leírásoktól sem, az istenfélelem mégsem az Isten-tapasztalatból fakadó vallásos élmények gyűjtőfogalma. Sokkal inkább rokonítható az Istenre-figyeléssel, engedelmességgel, ahogyan az alábbi igehelyek is ezt bizonyítják. (1Mózes 20,11; 42,18; 2 Királyok 4,1; Ésaías 11,2; Példabeszédek 1,7; Jób 1,1-8).

G. von Rad szerint „...wo das Wort, Gottesfurcht und gottesfürchtig im alten Testaments anklingt, bezieht es sich nicht auf eine besondere Form seelischer Erschütterungen, sondern gleich auf die Frage davon, d.h. auf den Gehorsam”⁵¹

* * *

⁵⁰ bővebb kifejtését lásd RAD, Gerhard von: 191-192., és WESTERMANN.C.: 443.

⁵¹ – szabad fordításban – „...ahol az Ótestamentumban az istenfélelem vagy az istenfélő szó felcsendül, az nem lelki megrázkódtatások különleges formájára vonatkozik, hanem ezek következményére, t.i. az engedelmességre” - RAD, Gerhard von: 192.

Ábrahám esete alátámasztja azt a megállapítást, hogy az engedelmesség az istenfélelem fokmérője, és nem holmi negédes érzések. Ábrahám kiállta a próbát, tökéletes engedelmissége által vált méltóvá a kitüntető angyali jelzőre: *istenfélő vagy*. Ábrahámnak végül is nem kellett feláldoznia fiát, de kész volt feltétel nélkül teljesíteni a parancsot, és ez az abszolút engedelmisség Isten szemében felért a tényleges áldozat értékével. Ilyen értelemben nem túlzás a Zsidókhöz írt levél tanúságtétele, amely úgy beszél Ábrahámról, mint aki ténylegesen feláldozta a fiát. (Zsidókhöz 11,17 – „Hit által áldozta meg Ábrahám Izsákot, próbára tétetvén, és az egyszülöttet vitte áldozatul, ő, aki az ígéreteket nyerte”)

Isten Ábrahám engedelmisségét áldozatnak tekintette. Ebből az engedelmisségből fakadóan Ábrahám „nem tagadta meg Istentől” az ő „egyetlen fiát” C. Westermann felhívja a figyelmet arra a párhuzamra, amely az Egyszülött Fiú feláldozásának páli leírása és a Genézis 22,12 között fedezhető fel. (Róma 8,32 – „Aki az Ő tulajdon Fiának nem kedvezett, hanem őt mindnyájunkért odaadta..”) A görög ουκ εφεισατο kifejezést a héber *kászad* (=valamit visszatartani, megtartani, kímélni) újszövetségi megfelelőjeként használta.

Isten senkitől, így Ábrahámától sem követelte azt, amit csakis Ő képes teljes tökélyvel véghezvinni. A megsebzett szívű apával végigjárhatja a kálvária útját, elviszi az áldozathozatal helyszínéig, az előkészület rendjén az utolsó simításokat is el kell végeznie, de az ígéreteit megtartó, kegyelmes Isten az utolsó mozdulatnál megálljt parancsol. Isten nem véresáldozatot követel, az engedelmes lélek, a

áldozat gyanánt elégséges a töredelmes szív. Ábrahám története összecseng az áldozat lényegének több Újszövetségi meghatározásával... pl.a Dávid bűnbánó zsoltárának 19. versével – „Isten előtt kedves áldozatok a töredelmes lélek: a töredelmes és a bűnbánó szívet ó Isten nem veted te meg.” A zsoltáridézethez hasonló tartalmú az 1Sámuel 15,22 – *„Vajon kedvesebb-é az Úr előtt az égáldozat, mint az Úr szava iránt való engedelmesség? Ímé, jobb az engedelmesség a véres áldozatnál, és a szófogadás a kosok kövérénél!”*

* * *

1.3.3. Az állat feláldozása

13.v. *„És felemelé Ábrahám az ő szemeit, és látá, hogy íme háta megett egy kos akadt meg szarvánál fogva a szövevényben. Oda méne tehát Ábrahám, és azt áldozá meg égő áldozatul az fia helyett”*

Ábrahám Isten mérlegén értékesnek bizonyult azáltal, hogy kész volt feláldozni fiát. Bizonyágát adta annak, hogy Izsákot Isten ajándékának tekinti, és tudatában van annak, hogy semmi sem az ő tulajdona, mindent az Úrnak kell megköszönnie.

Az angyali szózat után hiába várjuk az örömujjongás látványos kitörését. G. von Rad idézi O. Procksch találó megállapítását: „Dass kein Freudenlaut hörbar wird, gehört zur antiken Grossartigkeit des Stückes, dem jeder sentimentale Zug fernliegt”⁵² Azt, hogy Ábrahám tudomásul vette a

⁵² RAD, Gerhard von: 192. - szabad fordításban – „Hogy semmilyen örömujjongás nem hallható, az hozzátartozik a darab antik nagyszerűségéhez, melytől minden érzelgős vonulat távol áll”

jóirányú fordulatot, ugyanaz az ige fejezi ki, amivel a 4. versben találkoztunk - *nászá ajin* - . A történet elején az az Ábrahám emelte fel a tekintetét, aki tudta, hogy nincs menekvés, szembe kell néznie a keserű valósággal. A történet végén a megkönnyebbült ember derűs mozdulatával néz körül, és talál rá a karnyújtásnyira heverő, fennakadt állatra. Fia helyett a kost füstölögteti el Isten előtt. Olyan irányú próbálkozások is ismeretesek a szöveg hermeneutikájának történetében, melyek egy vallástörténeti fordulópontot akarnak belemagyarázni a szövegbe, ti. az emberáldozatról az állatáldozatra való áttérést. Az ezirányú okfejtések helytelenségére már J. Seters és H.G. Reventlow is felfigyeltek.⁵³

A történetnek az a mozzanata, amikor Ábrahám Izsák helyett az állatot áldozza fel, önmagában lényegtelen esemény volna. Az egész fordulatban az a csodálatos, hogy ennek a csekély⁵⁴ áldozatnak a bemutatását is maga Isten teszi lehetővé.

* * *

1.3.4. Isten magasztalása

14.v. „És nevezé Ábrahám annak a helynek a nevét Jehova-jire-nek.
Azért mondják ma is: Az Úr hegyén a gondviselés”

A hegy elnevezése - *JHVH jire* - Ábrahám hitvallása. Ábrahám hosszú utat tett meg Beérsebától Mórija vidékéig. A történetben nem is a gyermekáldozat gondolata a legrémítőbb,

⁵³ lásd WESTERMANN. C.: 444.

⁵⁴ A csekélységgel és az isteni ajándék nagyságával kapcsolatban idézi H. Braumer a zsidó írásmagyarázat Hirsch által kifejtett találó vonatkozásait. Az eseményt ahhoz hasonlíja, mintha valaki milliókat hagyományozna ránk, és mi egy véletlenül ott heverő gombostűt veszünk a kezünkbe, és azt mondjuk, hogy legalább ezt fogadja el érte.

hanem az a gyötrelmes elhagyatottságban megtett út, amelyen Ábrahám az Isten elé érkezik. A fizikai, de méginkább a lelki mélységekből érkező ember a hegytetőre érve megtapasztalta, hogy Isten mindent lát, és mindenről gondoskodik. A hegy neve a hithős leszármazottainak is hirdetni fogja, hogy az Úr megpróbál ugyan, de szemmel kísér a nehéz órákban is, és mindenkiről gondoskodik.

1.4. A történet értelmezésének lehetőségei

A több ezer éves történet utóélete könyvtárakat kitevő könyvhalmazokat jelent. Ismertetésük szinte lehetetlen, de létezniük kell olyan központi gondolatoknak, amelyek köré művek szépszámmal sorakoznak. Találunk ún. pozitív irányt, a történet helyes értelmezését, de szép számmal akadnak félreértések is. A teljesség igénye nélkül következzenek néhány változat a megértések és félreértések történetéből.

1.4.1. *Typológiai magyarázat*

Ez a magyarázási módszer *typos*nak tekinti az ószövetségi történetet, melynek *antityposa* az újszövetségben bontakozik ki, a krisztusi út formájában. Nemcsak összességében hasonlítják össze a két utat, hanem a legapróbb mozzanatokat is egyeztetik egymással. Pl. az Ábrahám által bejárt magányos út Jézus Getsemanékerti vívóvásaira utal. (Máté 26,36-46, Márk 14,32-42, Lukács 22,39-46). Izsák útja a hegyre, miközben a fát cipelte, előképe a *via dolorosa*nak. Egyes magyarázók merészen bővítik a sort, és Izsák megmenekülését a Krisztus feltámadása előképének tekintik.

1.4.2. *Lelkigondozói magyarázat*

Olyan megközelítés ez, amelynek rendjén az olvasó nem tud elvonatkoztatni saját nyomorúságától, és nem a külső szemlélő pártatlanságával nézi a szenvedéstörténetet. Az egyetlen elvesztésének mozzanatát felfedezi saját életében, lett légyen az egyetlen gyermek, szülő, kedves, vagy akár veszteséggé tárgyiasult ábrándok. Ábrahám életútja a vigasztalás, bátorítás eszközévé válik, az együtt-szenvedés a terhek együtt-hordozásává válik, tehát gyakorlati segítséggé.

1.4.3. *A martyrium elidealizálása*

Az előbbiekhöz képest ez az értelmezés ingoványos talajon mozog. A makkabeusi háborúk idején általánosan elfogadott példakép volt Ábrahám, lassan már nem is a követése, hanem a túlszárnyalása volt a tét. Ábrahám tettének egyediségét és nagyságát kikezdte, elsekélyesítette ez a megközelítés.

A köztudatba ivódott az az elképzelés, hogy valójában mindenki képes az áldozathozatalra.

A zsidó történetírás említést tesz egy Hanna nevű asszonyról, akinek végig kellett néznie hat fiának kivégzését, mert nem voltak hajlandóak térdeleget hajtani a római bálványok előtt. A mártír asszony azt mondja a hetedik fiának: „Menj, fiam, Ábrahám ősatyához, és mondd meg neki, hogy az anyád felülmúlta az ő áldozatát. Ő csak egy gyermeket áldozott Istennek, én pedig hetet!...”⁵⁵ Meghökkenítő, hogy a próbatétel érdemszerzés ürügyévé sekélyesül.

⁵⁵ KRAUS, Naftali: 36-37.

1.4.4. *Önazonosítás Ábrahámmal*

A legveszélyesebb útvesztők egyike, ha valaki azt képzei, hogy számára is pontosan úgy hangzik a parancs, mint Ábrahámnak. Ameddig a Genézis 22-ben olvasott történetben a hit és cselekedetek mérlege egyensúlyban volt, addig az elvakult követők csak a cselekedeteket veszik észre. A világtörténelem név szerint számon sem tartja azt a szépszámú tábor, amelynek tagjai áldozatul estek az Ábrahámnak adott parancs kifecskedésének. Nem elszigetelt jelenség, hogy gyermeket, kedvest áldoznak fel a vélt parancs jogán. Az ide tartozó esetek többségében nem a közjog, nem is a teológia illetékes az ítékezésben, hanem a pszichiátria.

1.5. **Ábrahám alakja Sören Kierkegaard életművében**

Ábrahám alakja ott kísért a Biblia világával érintkező kultúrák szellemtudományának minden területén. Nem célt felleltározni a világirodalom, a nyugati filozófia tárházát, bár bizonytalannal érdekfeszítő munka volna egy halomba gyűjteni a már közismert címlapokat, és még inkább a feledésre ítélt lapokat, és azt mondani, íme, hányféle szemmel nézik, és látatják a nagy ősatyát. Csak egy szerényebb kitérőt ajánlhatok, de a korszakok és nevek kavalkádjának most elmaradó felsorakoztatását talán kárpótolni fogja a dán teológus-filozófus gondolatainak gazdagsága.

Sören Kierkegaard (1813-1855) a legtöbbet idézett Ábrahám-értelmezők közé tartozik. Műveit a teológiatörténeti kutatás kissé mostohagyerek módjára kezeli, holott majdnem egy

évszázaddal a XX. század nagy teológus-egyéniségei előtt jelezte a visszatérés lehetőségét és szükségességét a Szentírás helyes értelmezéséhez. Kora liberális, a német filozófiai idealizmusban gyökerező teológiájával dacolva, bátran hirdette a Biblia alapigazságait. Az emberi létnek nem az elvonatkoztatott gondolata, hanem az átélése, megélése foglalkoztatta, s mint ilyen, eljut a hívő-exisztencia kérdéséig, amely számára azt jelenti, hogy az ember coram Deo állva semmi, csakis Isten minősítheti valamivé. Okfejtései közben át meg át gondolja a keresztyén ember életének mozzanatait, vizsgálódásainak irányát ismerve, szinte magától értetődik, hogy eljut Ábrahámig.

Naplójegyzeteiből kitűnik, hogy Ábrahámot a jóléltelmezett vallásosság örök jelképének tekinti. Saját életének történései azt sugallják, hogy Ábrahámot követendő példának tekinti, sőt, életútját azonosítja is a magáéval. Beleesik a félreértés kelepccéjébe, mert nem veszi figyelembe, hogy Ábrahám személyre szabott, egyedi parancsot kapott, olyan próbatételt, amely megismételhetetlen. A túlzó önazonosítás ellenére is sok értékes adalékkal gazdagítja a megkísértés történetének értelmezését.

Melyek azok az életrajzi adatok, amelyek az Ábrahám-történet nyilvánvaló párhuzamai? 1840. szeptember 10-én eljegyzi Regine Olsent. A lány fiatal, szép, üde, a vőlegény gazdag, korának egyik legképzettebb pályakezdő teológusa, de az előnyös tulajdonságokra rányomja bélyegét egy atyai átokviselésből eredeztethető búskomorság. Képtelennek érzi

magát a kapcsolat szentesítésére, de a világnak, sőt még a közvetlen környezetének sem tudja mindezt megmagyarázni, a külső tett pedig égbekiáltó botrány: 1841. október 11-én felbontja a jegyességet. Naplójegyzetei is tudósítanak róla, hogy milyen bántóan elutasító a viselkedése az elhagyott menyasszonnyal szemben, holott vallomásai szerint óriási küzdelmébe került a hideg közöny megjátszása. A szeretett lényvel megpróbál írásai által kapcsolatot teremteni, a papírlapokon magyarázatot adni. Első ilyen próbálkozása volt a *Csábitó naplója* c. írás, de a *Vagy-vagy*, valamint az *Ismétlés fogalma* c. művekben is beszédes részek utalnak a Reginához fűződő kapcsolatára.

1843-ban jelenik meg a *Félelem és reszketés*. Felületes olvasat után is szembeötlenek a párhuzamok. Az Ábrahám próbatételével, az egyetlenegy feláldozásának gondolatával össze-cseng a Regine elvesztésének mozzanata, írásán mindvégig felsejlenek a szakítás fájdalmas, apró részletei.

A könyv első lapjain elképzeli, hogy miként tudta Ábrahám úgy feláldozni a fiát, hogy annak hite ne sérüljön: „Mellen ragadta Izsákot, földre taszította, és így szólt: 'Ostoba ölyök, azt hiszed, az apád vagyok? Én bálványimádó vagyok. Azt hiszed, ez az Isten parancsa? Nem, ez az én kedvteléselem'. Akkor Izsák remegni kezdett, és félelmében felkiáltott: 'Isten az égben, könyörülj rajtam, Ábrahám Istene, könyörülj, nincs apám a földön, légy hát Te az atyám!' Ábrahám pedig így szólt magában: 'Uram az égben, köszönöm neked; mégis jobb, ha embertelennek hisz, mintsem elveszítse benned a hitét'”⁵⁶

⁵⁶ KIERKEGAAR, Sören: *Félelem és reszketés*, 17.

Az egész íráson végigvonul a hallgatás-motívuma. Már a szerzői álnév is erre utal - *Johannes de Silencio* - . A gondolat az utolsó fejezetben teljeseedik ki, ahogyan az alcím is sugallja: *Etikailag igazolhatóan cselekedett-e Ábrahám, amikor elhallgatta szándékát Sára, Eliézer és Izsák előtt?* Itt nem pusztán a hallgatás, elhallgatás tényét taglalja, de arra is utal, hogy a szereplők által beszélt nyelv nem azonos. Ennek a gondolatnak a jobb megértése érdekében utalnunk kell főművére, a *Vagy-Vagyra*, melyben az emberi existencia három stádiumát, szintjét különbözteti meg. Az első, a legalacsonyabb, az *esztétikai*; a második az *etikai*. Az etikai stádium ismertetése során élesen bírálja a polgári társadalom kettős morálját, ill. tartalmatlan viselkedésformáit. Végül a legmagasabb szint következik, a *vallási*. A vallási stádiumba történő felemelkedés nem egy egyenes vonalú folyamat, hanem egy ún. ugrás, minőségi váltás, melynek közvetlen előzménye a múlttal való szakítás. A *Félelem és reszketés* íróját, Johannes de Silenciót a lemondás lovagjának nevezi, aki már szakított az etikai stádiummal, de még csak a vallási stádium mezsgyéjén áll. Rálátása van az előző, és az elkövetkező stádiumra is. A hit lovagja, amilyen a Johannes de Silencio által megcsodált Ábrahám, már a vallási stádium részese, és az általa beszélt nyelv már más. A világ és a hit beszéde egymás számára lefordíthatatlanok. Ezért fogalmaz úgy Kierkegaard, mikor az Ábrahám Izsáknak adott kitérő válaszáról beszél, hogy: „Így hát nem állít valótlanúságot, de egyáltalán semmi érdemlegeset sem mond, mert idegen nyelven szól.”

Külön problémaként tárgyalja, hogy - létezh-e az etikum teleologikus felfüggesztése? A válaszadás rendjén sorakoztatja fel a világtörténelem *tragikus hőseit*⁵⁷, akik gyermekük feláldozásával ellent mondtak a ne ölj parancsának, de a *telos*, a cél megkövetelte tettüket. Kierkegaard Ábrahámmal folytatja a felsorolást, akit a *hit hőségének* nevez. Esete rendhagyó, mert cselekedetének mozgatórugója rejtve marad a világ előtt, s így látszatra nem kaphat feloldozást az etikai normák alól - csak a beavatottak tudják, hogy helyesen cselekszik. Az Ábrahámot vezérlő cél túlnő az etikumon, annyira, hogy őt az etikum egyenesen hátráltatja tettének véghezvitelében, a próba kiállításában.⁵⁸

Kierkegaard Ábrahám példájával, azt igazolja, hogy létezik az etikumnál erősebb hatalom, amely a megszokottól eltérő célokat is állíthat elének. „Ábrahám története tehát az etikum teleologikus felfüggesztését tartalmazza. Mint egyes magasabb rendű lett az általánosnál.”⁵⁹ (de Kierkegaard sehol sem beszél az etikum teljes feloldásáról, az ábrahámi kivétel itt is erősíti a szabályt.)

Kierkegaard az ábrahámi példa létjogosultságának a felmutatását két ok miatt teszi. Egyrészt öngazolásaként,

⁵⁷ megnevezésüket lásd a korábbi fejezetekben

⁵⁸ KIERKEGAARD, Sören: 17. „...próba, kísértés: Kísértés - mit is jelentsen ez? Mert ami egyébként valakit megkísért, az nem más, mint ami visszatartani igyekszik kötelessége teljesítésétől, ám itt maga az etikum a kísértés, ez akarja visszatartani Isten akaratának teljesítésétől. Mi hát a kötelesség? A kötelesség éppen Isten akaratának a kifejezése.” - ezzel kapcsolatban lásd bővebben KIERKEGAARD, Sören: 102.

⁵⁹ KIERKEGAARD, Sören: *Félelem és reszketés*, 114.

hiszen Reginével kötött jegyességének a felbontása az etikum elleni példátlan lázadás volt. Másrészt, mint a hegeli és kanti filozófia egyik leghevesebb támadója, azáltal, hogy egy érvényes példát tudott mutatni az etikum felfüggesztésére, alapjaiban ingatta meg az etikum mindenhatóságát valló kanti filozófiát.

A sok életrajzi vonatkozás, a lankadatlan polémia mellett találunk-e a *Félelem és reszketésben* értékes üzenetet a teológia számára? Kierkegaard nagyságára vall az a mód, ahogyan írásai a sokrétű vizsgálat kihívásaira lavinaként zúdítják az értékesebbnél értékesebb feleleteket. A mű címe is beszédes⁶⁰, a teológus azonnal a Filippi 2,14/b-vel azonosítja „*Félelemmel és rettegéssel vigyétek véghez üdvösségeteket.*” A könyv a *dialektikus líra* alcímet viseli, de a műfaji meghatározás rendjén a szöveg hermeneutikai jellegének a felmutatása sem merész gondolat. A bibliai alapige, de a német protestáns hermeneutika nagymesterének, Schleiermachernek a Kierkegaardra gyakorolt hatása is magyarázza a keresztyén hermeneutika módszereinek jelenlétét a szövegben. Ábrahám hitének apropóján részletes definícióját adja a hit fogalmának.

Ábrahámot nem emeli hamis piedesztálra, nem is teheti ezt, amint maga is mondotta, a *tragikus hős* önmagát teheti hőssé, de a *hit lovagját* csak Isten teheti azzá. Ábrahámot inkább a Mórija földjének nehezen járható vidékén láttatja. Az

⁶⁰ Világi magyarázói a félelem és rettegés fogalmában az Ábrahám magatartásával szemben tanúsított csodálat attribútumait látják. pl.lásd Ballassa Péter utószavát, KIERKEGAARD, Sören: *Félelem és reszketés*, 229.

Ábrahámra vonatkozó utolsó mondataiban a JHVH-jire gondolata visszhangzik. „...mert Isten titkon néz, és ismeri a szükséget, és számolja a könnyeket, és semmit nem felejt.”⁶¹

A dán teológust jóideig bővületében tartotta Ábrahám-példája. Megnyugodott abban az elképzelésben, hogy elég neki, ha az ószövetség Istene számolja elhagyott *hercegnőjéért* ejtett könnyeit, és közben semmit nem felejt. A *lemondás lovagja* sem felejtett el semmit⁶², az élete teljes maradt, hiánytalan, mert valójában megtartotta saját maga számára az áldozatra szántat, Reginét.

1847-ben gyökeres fordulat történik, Regine férjhez megy. Kierkegaardnak nem csupán férfiúi vonzalmait tépázza meg az esemény, de teológiai látását is feje tetejére állítja... nem is történhetett ez másként, hiszen, a jegyesség felbontása életének és gondolkodásának meghatározója, s az ehhez kapcsolódó változások minden irányba kihatnak.

1853-ban egyik naplójegyzetében visszatér az ábrahámi-áldozat gondolatához, de teljesen más megvilágításban, mint azelőtt. Felülvizsgálja korábbi álláspontját, belátja, hogy téves volt a példa lépésről lépésre történő követése. Elbeszéli az áldozathozatal történetének egy újabb változatát, amely szerint Ábrahám előre közli Izsákkal szándékát, úgy beszélnek egymással, mint barát a baráttal, és végül leszúrja őt. Isten visszavonó szavait nem hallotta meg, mert az egyetértés örömeinek közepette csak egymásra tudott figyelni apa és fiú.

⁶¹ KIERKEGAAR, Sören: *Félelem és reszketés*, 214.

⁶² KIERKEGAAR, Sören: *Félelem és reszketés*, 71.

Isten feltámasztja Izsákot, de már nem ugyanaz, mint azelőtt. Ábrahám azzal nyugtatja magát, hogy majd az örökkévalóságban ismét egymásra találnak, de itt a földön már sohasem. Kierkegaard a történet végén elmondja, hogy addig az ószövetségi Ábrahámot követte, de ez a történet már az újszövetség oldaláról értelmezi a történetet. Kierkegaardnak valóban igaza van abban, hogy Ábrahám az ószövetség embere, de az újszövetség után a próbák is mások, nem alkalmazható a régi példa minden mozzanata. (Az élettörténete is azt bizonyította, hogy olyan váratlan események is történhetnek, amelyekre az ószövetségi példa nem elégséges megoldás.)

Bizonyos tekintetben mindegy, hogy az Ószövetség vagy az Újszövetség felől bemutatott kierkegaardi Ábrahám-képet vizsgáljuk. Végeredményben a dán filozófus egész életén át lelki rokonságban maradt azzal az Ábrahámmal, aki otthontalanul vándorolt, és magányosságra ítélve járult az Isten színe elé, az áldozat hegyére, akit a legszűkebb környezete sem volt képes maradéktalanul megérteni.

* * *

Még néhány mondat visszatérően

A dolgozat áldott lehetőség volt arra, hogy Ábrahámmal haladjunk a háromnapos járóföldön át vezető úton. Az ábrahámok, a hithősök nyelvének, szavainak a tolmácsolására vállalkoztam de az exegétákat már Luther a hegy lábánál toporgó szamarak közé terelte, s ilyen értelemben ez a tanulmány is csak egy a számarbőgések szinfóniájában.

A megtett út tanulsága óriási. Az Úrról beszél. Arról az Istenről, aki az ígélet gyermekét adja, aki szeretett fiakkal tud megajándékozni, de, aki adott esetben felszólítja az övéit, hogy hagyják el fi- és nőtestvéreiket, még a legszeretettebbekről is mondjanak le. Mikor Isten az ember hitét a mérleg serpenyőjére akarja rakni, akkor életének minden más kincse csupán kirostálható pelyva. Mindezekben mégis vigasztaló, hogy a hegyről Isten néz le az emberre, mert a kihívások hegyének neve *JHVH-jire*.

Irodalomjegyzék

Kommentárok

- BRÄUMER, Hansjörg: *Das erste Buch Mose, Kapitel 12-36*, Wuppertaler Studienbibel, 1987
- CALVIN, Johannes: *Auslegung der Heiligen Schrift – Genesis*, Neukirchener Verlag - 1956
- COATS, George W.: *Genesis – With an introduction to narrative literature*, Michigan, 1983
- JANZEN, J.Gerald: *Genesis 12-50 Abraham and all the families of the earth*, Edinburgh, 1993
- KRAUS, Naftali: *Ősi forrás sorozat - I.kötet*, Budapest, Fórum Rt. K, 1990
- MOLNÁR János: *Állj meg a hegyen*, Kolozsvár, Egyetemi Műhelykiadó, 2012
- MOLNÁR János: *Sofóniás próféta könyvének és Malakiás próféta könyvének magyarázata*, Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület, 1996
- MOLNÁR János: *Zakariás Próéta könyvének magyarázata*, Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület, 1998

RAD, Gerhard von: *Das erste Buch Mose – Genesis*, ATD 2/4, 12. Aufl.
– Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht, 1987

SCHACKE, Martin: *Abraham und die Begegnung mit der Gott*,
Wuppertal, R. Brockhaus Verlag, 1961

WESTERMANN, Claus: *Genesis - Teilband 2.*, Neukirchener Verlag,
1989

WOLF, De Joh: *Leviticus*, Budapest-Gödöllő, Iránytű, 1993

Filozófiai esszék, meditációk

KIERKEGAARD, Sören: *Félelem és reszketés*, Budapest, Európa
Könyvkiadó, 1986

KIERKEGAARD, Sören: *Vagy-Vagy*, Budapest, Osiris, 1995

SPURGEON, Charles Haddon: *Der gute Kampf des Glaubens*, Oncen
Verlag, 1976

Szótárak – szómagyarázatok

The Analytical Hebrew and Chaldee Lexikon: DAVIDSON,
Benjamin, London

Bibliai Fogalmi Szókönyv: [szerk.] KOZMA Zsolt, Kolozsvár, Erdélyi
Református Egyházkerület, 1992

Bibliai Lexikon: [szerk.] HAAG, Herbert, Budapest, Szent István
Társulat, 1989

Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte
Testament: [szerk.] GESENIUS, Wilhelm, Unveränderten neudruck
der 1915 erschienenen 17 Aufl. – Berlin [u.a.]: Springer-Verlag,
1962.

Keresztyén Bibliai Lexikon: [szerk.] BARTHA Tibor, Budapest,
Kálvin János Kiadó, 1993

Konkordancia a Károli Bibliához: [szerk.] BARANYI József,
Budapest, Veritas, 1995

Püsök Sarolta

Ószövetségi Héber-Magyar Szómagyarázat: Dr. ÁRUS Lajos,
Budapest; Gödöllő : Iránytű, 1996

Theologisches Realenzyklopedie, Band I.

(Megjelent: *Studia Univ. Babeş-Bolyai, Theologia Reformata Transylvaniensis, Kolozsvár, 2002., Nr.2., 41–62.*)

Kultuskritika a kisprófétáknál

A jó tudományos dolgozat egyik ismérve a lábjegyzetek száma és milyensége. Afféle áltudományos közhely, hogy oldalanként illik legalább két-három lábjegyzetet írni, és így napjainkban egyre időszerűbb, amit Kierkegaard kortárs professzortípusáról gunyorosan mondott, hogy: - *vesz tíz könyvet, és megírja a tizenegyediket.* Ezeket a bevezető gondolatokat nem mentegetőzésnek szánom, hiszen a lábjegyzetek az alábbiakban sem hiányoznak, de talán nincs annyi, mint egy más téma esetében, mert a bibliatanulmány készítése rendjén újra felfedeztem egy régi titkot, amelyet egy kis történet alkalmazásával szeretnék feleleveníteni. A történetet magát, amely a borkészítéssel kapcsolatos, bizonyonnyal sokan ismerik, hiszen a magyar ember borissza. *Haldoklik a zsidó, és hivatja a fiát, hogy hagyatkozzon. Fiam – mondja – elárulok neked egy titkot, tanuld meg, hogy szőlőből is lehet bort készíteni.* A mi titkunk így szól: a Bibliából is el lehet készíteni egy teológiai tanulmányt, és ügybuzgalmunkban sohasem szabad megfeledkeznünk a *scriptura sui ipsius interpretis* elvéről.

* * *

A kultusz kérdése izgalmas vizsgálódást sejtet, hiszen egy valláshoz tartozó kultusz megmutatja a benne tisztelt istent, és tükrözi a népnek az istenismeretét.

A Bibliából egyrészt megismerhetjük a JHVH-kultusz sajátosságait, azt, hogy milyen a helyes istenismeretből fakadó istentisztelet. A Szentírásból másrészt arról is értesülünk, hogy az ószövetségi kultusz a gyakorlatban sokszor nagy ívben eltért a helyes, Istennek tetsző iránytól.

A tanulmány címe a kultusznak a Szentírásban állandóan hangzó bírálatát leszűkíti a kispróféták könyveire, s így módon az óriási anyag könnyebben átfoghatóvá válik.

A kispróféták kultuszbírálata három fő cél felé irányul: 1/ a helyes, lélek-szerinti istentisztelet tartalmi és formai eltorzulásai; 2/ a papok bűnei, 3/ és a bálványimádás állandó jelenléte, kísértése ellen. A bírálatok rendszerezését megelőzően szükséges a kritikák háttérében húzódó valóság rövid ismertetése: milyen az Ószövetség helyes JHVH-kultusza; miről szól a kanaáni népek vallástörténete és végül a prófétákra vonatkozó kortörténeti tudnivalók felvázolása.

2.1. Az ószövetségi kultusz

A kultusz minden vallásnak meghatározó eleme, vallási közösség nem is jöhet létre ott, ahol a vallás külső jelenségei teljességgel hiányoznak. A kultusz az embernek és az Istennek az érintkezése, közeledése, találkozása. A kultuszi cselekmények összessége (áldozás, imádság, ének stb.), azok tartalmi

összetevői, és rendezettségük, valamint rendeltetésük tükrözik az illető vallás lényegét. A kultusz figyelmes vizsgálatával kikövetkeztethetjük a vallásos közösség hitvallását, azt, hogy kicsoda az az Isten, minek tekinti önmagát az ember, és milyen közöttük a viszony.

Az ószövetségi kultusz olyan istenképet mutat, amely egyedülálló a környező népek vallásához viszonyítva. A kultusz fogalmának ószövetségi megfelelője az ABÓDAH ill. ABD JHVH kifejezés, amely jelenti Istennek teljes egzisztenciával Úrként való elismerését, és ennek kiábrázolását. (Pl. 2Mózes 3-12, Józsué 24, 2Sám 15,8).¹

Izráel vallása egy történelmi tapasztaláson alapult, az Egyiptomból történő szabadítást Isten odafordulásának tekintették, és a kultuszban hittel feleltek rá. Az isteni kiválasztás és az ennek nyomán létrejövő szövetség kulcsfogalmak Izráel népének önértelmezésében, istenismeretükben, és ebből következően az istentiszteletben is. A legrégebb kultuszi hitvallások is erről szólnak (5Mózes 6,20-25, 26,5-10a, Józsué 24,2-13). Egy olyan Istenről beszélnek, akinek a kegyéért nem kell bonyolult ceremóniákban esdekelni, mert minden emberi tettet megelőzve, jóindulattal fordul az emberhez, ahhoz az emberhez, aki egy olyan nemzethez tartozik, amely nem önmagáért más, jobb a többiekénél, hanem Istenhez való viszonya teszi különbbé. Izráel kiválasztott, JHVH szövetségese, s ebben a kötelékben JHVHra, mint hűbérurára,

¹ *Keresztyén Bibliai Lexikon* II, [szerk.] BARTHA Tibor, Budapest, Kálvin János Kiadó, 1995,101.

egyetlen királyára tekint, de tiszteletében nem a mindenkori kényurakkal szembeni páni félelem, hanem a kiválasztottsága tudatából, a megszenteléséből fakadó félelem, engedelmesség jellemzi. (A *szent* az ószövetségi szóhasználatban általában nem minőségjelző fogalom, hanem az elválasztottságot, az Istenhez tartozást, birtokviszonyt kifejező szó).

JHVHnak, mint a mindenség Urának, és a történelem egyedüli irányítójának az ismerete a választott nép világképét is meghatározta. Az Ószövetség népe korát évezredekkel megelőzve kognitív úton eljutott a természet teljes mítoszatlanításáig, amelyhez a pogányság legfennebb az újkori természettudományos felfedezések korában juthatott volna el. Az izráeli ember tagadta a természeti jelenségeknek és erőknak mind isteni voltát, mind pedig démonikus erejét. Ugyanakkor az istenismeret elhalványodásával a vallásilag hanyatló időszakokban az izráeli ember is hajlamos volt a felületes ismereteket, a hiányzó hitbizonyosságokat hitpótlékokkal pogány istenségek kultuszához tartozó valláspótlékokkal helyettesíteni. Nem véletlen, hogy az ószövetségi kultuszban kiemelkedő szerepe van az *emlékezésnek*. Az emberi elme félegességével, a feledékenységgel számolva nemcsak a mindig új nemzedékeket, a felnövekvő gyermekeket tanították meg Isten ismeretére, hanem időről időre emlékeztették az egész népet JHVH megelőző kegyelmére, és ennek következményeire, vagyis a választott, a szövetséges népre háruló kötelezettségekre. A nép vezetőinek, prófétáinak a tiszte ez az emlékeztetés (pl. Mózes, Józsue stb.). JHVHt nem vérségi, rokonsági kapcsolat kötötte Izráelhez, amint a

vallástörténetben számtalan példában láthatjuk (ősatya, családi szellemek stb.). JHVH nem is a természet megfélemezett, és a nép által kielégített istensége. Ilyen értelemben sem magától értetődő vérségi alapon működő pártfogást, sem kiudvarolható jóindulatot nem várhattak tőle, ezért a nép a kultusz által semmire sem kötelezhette Őt. JHVH és a nép közötti kapcsolat kizárólagos alapja Isten mindent megelőző kegyelme, amely a későbbiek során nem úgy mutatkozik meg, mint a megszemélyesített természet állandóan ható ereje, hanem a történelem nagy eseményeiben alkalmakként megnyilvánuló szabadító tett. A népnek erre kellett emlékeznie, és az ebből következő szövetségi feltételeket teljesítenie kellett. A népre háruló feltételek közül az első a feltétlen engedelmesség, JHVH kizárólagos tisztelete, minden más istenség kívülrekesztése, másodszor a JHVH-szabta törvények következetes betartása. A próféták állandó feddőzése jelzi, hogy az emberi oldal mennyire esendő, mily sokszor hágták át a szövetségi feltételeket.

Izrael kultuszának felvázolásához az ótestamentumi szövegeket kell figyelembe vennünk. A kultusszal foglalkozó legújabb szakirodalom mint teológiatörténeti tényről említi, hogy a bibliai történetkritikai módszer megkérdőjelezte a Biblia belső bizonyágtételét, és a fejlődélmélet függvényének tekintette az ószövetségi kultuszt is. Előfeltételezték, hogy az ószövetségi vallás is mint a többi vallás általában egy kezdeti, primitív szakaszt követően fokozatosan fejlődött ki, és érte el azt a kifejlett formát, amelyet a jósiási reform következményének tartottak. Az ilyen irányú kutatás a bibliai szövegeket alárendelte az előre felállított fejlődési váznak.

Időközben a fent említett módszer erőltetettsége bebizonyosodott (ellentmondásba került mind a Bibliával, mind az újabb tudományos eredményekkel), mindazáltal tagadhatatlan, hogy a Szentírás szövegeiben nem találjuk a kultusz egységes, minden időszakban egyaránt érvényes leírását. Utalásokból, az ószövetségi kor különböző szakaszaiban leírt, s így a sajátos kortörténeti környezetet is tükröző hosszabb-rövidebb leírások alapján kell felidézniük a kultusz fő alkotóelemeit. Azzal a ténnyel is számolnunk kell, hogy bizonyos leírások nem a történetben megnevezett korszak, hanem későbbi időszak vallási képét tükrözik. (Pl. a 3Móz 1-7 rész nem a kivonulást követő, hanem valószínűleg a templomi kultuszgyakorlat képét mutatja).²

A képalkotás nehézségei ellenére a különböző korszakok egybevetése során sikerül megkülönböztetnünk a kultusznak azokat a fontos elemeit, amelyek az ószövetségi korban mindvégig elengedhetetlen tartozékai, összetevői voltak JHVH kultuszának.

A rendszerezés kedvéért célszerű az ószövetségi kultusz jellemzőit a más kultuszokra is érvényes klasszikus, hármas beosztás szerint csoportosítani: a szent helyek, a szent idők, és a szent cselekedetek szerint. Az Ószövetség a keresztyén felfogáshoz hasonlóan azt tükrözi, hogy a találkozás helyét, idejét és mikéntjét Isten maga határozza meg.

² BRIGHT, *John: Izráel története*, Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1990, 183.

2.1.1. Szent helyek

Isten az ősatyák korában különböző helyeken és módon jelent meg. Az első kultuszhelyek azok voltak, amelyek feltételezhetően ismételtén a találkozások helyei voltak, pl.: Sikem (1Mózes 12,6), Bétel (1Mózes 12,8), Mamré (1Mózes 13,18), Beérseba (1Mózes 26,23).

A szent sátor a ládával Isten jelenlétének központi helye volt.³ Később, a láda végleges elhelyezésének a helyén az ősi jebuzeus városban, Jeruzsálemben építik fel a salamoni templomot. A jeruzsálemi templom a tizenkét törzs nemzeti szentélye volt, de az ország kettészakadását követően I.Jeroboám az északi ország rész lakói számára újabb két nemzeti kultuszhelyet alakított ki a már meglévő Bételben és Dánban (1Királyok 12,29).

A két új zarándokhelyen két aranyborjút is elhelyezett, amelyekkel továbbra is az Urat akarta szolgálni, de úgy, hogy a területén lévő kultuszhelyek egyúttal az ő politikai hatalmát erősítsék. A borjú a kanaániak szemében a termékenység istenének szimbóluma, és ily módon teret nyer a szinkretizmus, amelyet „Jeroboám bűne” kifejezés szimbolizál a szentírási szövegekben.

Az ősi törzsi szentélyek a királyság korában a nemzeti szentélyek mellett is fennmaradtak (Gilgál - Józsué 4,19; Siló - Józsué 18,1; Micpa - Bírák 20,1; Gibeon - 2Krónikák 1,3; Ofra - Bírák 6,11 kk; Dániel - 17-18). Jósiás kultuszreformja központossítani igyekszik a kultuszt (Kr.e.622 - 2Királyok 23), de a deu-

³ Lásd: MOLNÁR János: *Állj meg a hegyen*, Kolozsvár, Egyetemi Műhelykiadó, 2012, 130.

teronómiumi törvényen alapuló kultuszcentralizáció valójában csak a fogság utáni korban valósul meg, Jeruzsálem csak a hazatérést követően válik kizárólagos nemzeti kultuszhelyé.

A kultusz központosításának gondolata már a honfoglalás korában hathatósan jelen volt (pl. a Jordánon túli két és fél törzs oltárépítését, áldozatát elvetik), de a fent is említett ősi kultuszhelyeken a szentírásbeli tudósítások elismert kultuszi cselekedetéről számolnak be.

A különböző kultuszhelyek felsorolása rendjén szólnunk kell azokról a kultuszhelyekről is, amelyeket a Biblia, ill. a deuteronómiumi törvényekre hivatkozó közösség kezdettől törvénytelennek tekintett. Az *első* ilyen kultuszhely volt a samaritánusok által a Garizim-hegyén épített templom, amelyet Josephus tudósítása szerint⁴ Kr.e. 330-ban építtetett Samballat, perzsa helytartó, akinek papi származású vejét, Manassét Nehémiás a pogány nővel kötött házassága miatt száműzött. A makkabeus korban a templomot elpusztítják, de a samaritánusok még Krisztus korában is az imádkozás igazi helyének tartják (János 4,20). A *második* botránykőnek számító kultuszhely az elefantinéi templom (Felső-Egyiptom), a fogság korától egészen a perzsa korig létezett, de a jeruzsálemi templom papsága sohasem ismerte el. A *harmadik* törvénytelen kultuszhely a Kairótól északra, Leontopolisban IV.Oniás, II.Simon főpap elűzött unokája által építtetett templom (II. század). Időben kevéssel élte túl a jeruzsálemi templomot, de jelentőségét tekintve messze alulmaradt Jeruzsálemmel szemben.

⁴ FLAVIUS, Josephus: *A zsidók története*, Gondolat, Budapest, 1983, 46-52.

2.1.2. Szent idők

Az izráeliek körében az *újhold* (KÓDES) ünnepét (pl. 1Sámuel 20,5sk. 18sk.) a legősibb ünnepnapok között találjuk, amelyhez a *szombat* fogalma is társul, de ez utóbbi igazán jelentőssé csak a fogság után vált (Ezékiel 20,12sk.).

Az igazán jelentős, és minden időszakban rendszeresen megünnepelt alkalmak közül hármat kell megemlítenünk, ezek közül kiemelt helyen az ősi hagyományokra visszavezethető *páskát* (2Mózes 12), amelyhez *kovásztalan kenyerek* ünnepe is társult.

A második nagy ünnepkör a *hetek ünnepe*, amelyet az első kalász levágása után hét héttel tartottak, mint aratási ünnepet (3Mózes 23,16sk.). Ekkor emlékeztek a Sínai-hegy-i törvényadásra is.

A harmadik nagy ünnep az őszi betakarítási ünnep, a *lombsátrak ünnepe* (3Mózes 23,33sk.), amelyben arra emlékeznek, hogy őseik sátorban laktak a pusztában.

A választott nép kultuszában az ünnepi szertartások az áldozati ceremóniák fölébe emelkednek, legalábbis a helyes istenismeret és helyes istentisztelet korszakaiban. A hanyatlás idején megszólaló prófétai bírálatok teológiailag is igazolják azt a nézetet, amely szerint Isten szemében nem az áldozatok az elsődlegesek.

Az ünnepnapoknak valószínűleg állandó velejárója volt, hogy elbeszéltek Istennek a történetükben megmutatkozó nagy tetteit (üdv történet), és felolvasták a törvényt, és megerő-

sítették a szövetséget. John Bright miután felsorolja az ünnepnapoknak ezeket a tartozékait, a következőképpen summázza az ősi izraeli kultusz lényegét: „...ez és nem az áldozat, állt a törzsszövetség vallási életének középpontjában. Így a kultuszuk sem az anyagi jólét előmozdítását szolgálta, a történelemtől elszakadva, mint a pogány vallásoké, hanem éppen a nép történetének nagy eseményeire emlékeztetett.”⁵

2.1.3. Szent cselekedetek

Az emlékeztetés, az Isten kilétére és milyenségére, és a helyes tiszteletére vonatkozó figyelmeztetések különösen a kultikus cselekedetek tisztaságának a megőrzése szempontjából voltak fontosak.

Izrael népe a kanaáni népekkel történő évszázados érintkezés során óhatatlanul is beépített kultuszába, főként a kultuszi cselekedetekbe sok sajátosan kanaáni gyökerű elemet, de mindezeket igyekezett átszűrni a saját istenfogalmán, és az általa helyesnek tartott istentiszetelet szolgálatába állítani. Ilymódon például az ételáldozat az izraeliek szemében nem Isten etetését jelentette, az áldozat vére sem egy istenség véges erejét táplálta, és gerjesztette új életre. A vér, mint Isten tulajdona gondolat nem a vérnek olyatén felfogása, mint az egyedül az istenségnek kijáró táplálék (pl. ambrózia), hanem azt szimbolizálja, hogy az élethordozó vér őre, s mint ilyen az élet egyetlen Ura csakis Isten lehet (3Móz 3,17; 6,20; 17,10...).

⁵ BRIGHT, John:165.

Az ószövetségi áldozatok sohasem hatnak *ex opere operato* módon. Dologi végrehajtásuk az állatok pusztá letaglózása, és oltárra helyezése önmagában nem elégséges. A véresáldozatok bemutatásakor kiemelt jelentőségű az a mozzanat, amikor az áldozathozó az áldozat fejére teszi a kezét, jelezve ezzel, hogy az állatot helyettes áldozatként adja az Úrnak, a kiömlő vér saját vére helyett csordul az oltárra, az Isten bűnbocsánatáért esedezve.

Négyféle véresáldozatot különböztetünk meg (a Leviticus alapján):

- *hála vagy békeáldozat* (SELEM - 3Mózes 3.) – közösségteremtő, a vér által az Úrral, a megmaradt hús elfogyasztása által az embertársakkal;
- *egészen égő áldozat* (OLÁH - 3Mózes 1.) - az előírások szerint naponta kétszer kellett bemutatni, valamint ünnepnapok alkalmával, oly módon, hogy az állatot teljesen elégették;
- *vétek-áldozat* (KHATTÁT - 3Mózes 4.) - a nem szándékosan elkövetett bűnökért (egyének vagy az egész gyülekezet vétkéért), az engesztelés gondolata ennél a lehangsúlyosabb;
- *bűn-áldozat* ('ÁSÁM - 3Mózes 7.) - a bűnössé, adóssá, rituálisan tisztátalanná vált, vagy egyes parancsolatokat, vagy esküt megszegő ember áldozata ('SM = adóssá válni..). Az áldozat az adósság törlesztésére utal, az áldozathozónak a tulajdonképpeni áldozat előtt törlesztenie kellett tartozását, és azon felül az okozott kár 1/5 részét (ezért jóvátételi áldozatnak is mondják), és bűnt kellett vallania.

Az áldozatok anyagát tekintve minden esetben jellemző, hogy mindenki csak a sajátját vihette az Úr elé, és a mégis pénzen vásárolt holmik nem lehettek bizonytalan eredetűek. Az áldozati állatokat sohasem adhatták az ún. feleslegből, az áldozathozó csak azt adhatta, amely számára is a legértékesebb volt. Az áldozati állatnak egészségesnek, épnek kellett lennie (3Mózes 22,20-25), hiszen a selejt sohasem lehetett teljes értékű áldozat, Isten megvetésének egyértelmű kifejezője lett volna.

2.1.4. A kultuszi személyek

A kultuszhoz kapcsolódik az a kérdés, hogy kik a kultuszi cselekedetek, az ünnepi szertartások irányítói, végzői. A legősibb tudósítások arra utalnak, hogy kezdetben minden férfi mutathatott be áldozatot (Kain és Ábel), az ősatyák korában a családfő joga volt az áldozathozatal (1Mózes 12,8; 1Mózes 8,20).

Az Ószövetség gazdagon tudósít a papok szolgálatáról, és ezeknek a leírásoknak alapján a papi rend kialakulása is felvázolható. A bibliai szóhasználat a bálványpapokat KOMÉRnek nevezi (2Királyok 23,5), néhol ezeket is illeti KOHÉN kifejezéssel, de JHVH papjaira csak ez az utóbbi szó vonatkozik. Valószínűleg a pusztai vándorlás korában alakult ki a papság intézménye és szolgálati rendje, amely Lévi házának kiválasztásához kötődik. Áron leszármazottai örökölték a főpapi tiszteletet, de erőltetett volna az a nézet, hogy a kivonulást követően az ő szolgálatuk kizárólagos jellegű volt. Az ószövetségi szövegekben számos utalást találunk arra

vonatkozóan, hogy a választott papsággal párhuzamosan még a dávidi kort követően is gyakorolták az alkalmilag fogadott papság szolgálatba állítását. A fogadott papok esetében nem volt kötelező érvényű a lévita származás, pl. az efraimita származású Mika papjának fogadja a betlehemi lévitát (Bírák 17,9-10), de előzőleg saját fiát teszi pappá (Bírák 17,5). Salamon Anatótba számúzi Abjatárt, és helyébe Cádokot teszi főpappá (1Királyok 2,22-35).

A 4Mózes leírásai alapján Lévi egész nemzetsége, kultuszi szolgálatra rendeltetett, a lévita férfit 25 éves korában szentelték fel a szolgálatra, amelyet 50 éves koráig hordozott (4Mózes 8,24-26). Lévi törzse a törzsszövetség keretében biztosított birtokjogot elveszítette, a honfoglaláskor nem kaptak örökséget, azaz földbirtokot a többi törzshöz hasonlóan, mert nekik maga az Úr volt örökségük (5Mózes 18,1-2). Mózes áldozati részt rendelt nekik, és ők kapták a tizedet, amelyből nekik is tizedet kellett adniuk (4Mózes 18,21-24), lakhelyül pedig a többi törzs területén 48 várost jelöltek ki számukra. A történeti valóság arról szól, hogy a mózesi intézkedések foganatosítása nem történt meg maradéktalanul, már a deuteronomiumi törvények az özvegyek, az elesett rászorulóknak között említi a lévitákat (5Mózes 18,6kk). Sok „munkanélküli” lévita volt, de a szolgáló léviták körében is tapasztalható a fokozatos rétegződés. A királyok korában különböző lévita csoportokról olvasunk: a ládát hordozó és áldozati szertartásokat végző 6 család (1Krónikák 23,28-32); énekesek (Hémán, Aszáf és Étán); ajtónállók, kapuőrök

(1Krónikák 15,17-24); a templom kincseinek őrei (1Krónikák 26,20); írnokok, tisztartók (1Krónikák 23,4); bírók (1Krónikák 23,4). A fogság utáni korban nemcsak különálló szolgálati körökről olvasunk, hanem egyre erőteljesebb a szolgálok hierarhizálódása, elkülönül egymástól a kisegítő szolgálatokra lefokozódott lévíták csoportja, és a magukat Cádok leszármazottainak valló papi osztály (Ezékiel 40,46; 43,19; 48,11).

A papi osztály bonyolult rétegződésének kikövetkeztetése kevésbé fontos a jelen tanulmány további témái szempontjából, sokkal fontosabb a szolgálatuk főbb területeinek megnevezése.

Először is a papok orákulumközvetítők voltak,⁶ az ókori Izráelben „megkérdezni az Urat” annyit jelentett, mint a szentélyben szolgáló papok által isteni kijelentést kérni. Az *urim* és a *tummim* ill. *efód* általi orákulumközvetítés pontos mikéntjéről nem számolnak be az írások, de az isteni vélemény kikérésének effajta módozatára számtalan utalást találunk (1Sámuel 28,6 - Saul; 2Királyok 22,13-14 - Hulda stb.).

Másodszor a papok feladata az áldozatok bemutatása (5Mózes 33,10), az oltár körüli szolgálat, legalábbis annak felügyelete.

Harmadszor a pap a nép tanítója, természetesen nem a népnevelői munka mai értelmében, bár a kezdeti időszakban nem határolódott el a szakrális és a profán. Ameddig az orákulum egy bizonyos esetre vonatkozó felvilágosítás, addig

⁶ MOLNÁR János: *Sofóniás és Malakiás próféta könyvének magyarázata*, Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület, 1996, 183.

a Tóra, amely a papok tanítói szolgálatának az alapját képezi, Istennek átfogó tanítása, teljes kijelentése, útmutatás, törvény. A Zsoltárok könyvében sokat olvasunk arról, hogy Isten tórája tökéletes (Zsoltárok 19,8. 9), igaz (Zsoltárok 119,86), követőit megtartja, boldogítja (Zsoltárok 112,1), mindennél értékesebb (Zsoltárok 119,72). A Tórát a láda mellett őrzik (5Mózes 31,26), átadják a trónralépő uralkodónak (5Mózes 17,18), és a népnek a papok továbbítják. A papoknak, mint a Tórában foglalt ismeretek tudóinak, közvetíteniük kellene ezt a tudást (DAAT - Hóseás 4,6), mert ők a gyülekezet tanítói, igehirdetői, katekétái (5Mózes 33,10). A próféta Istennek az éppen időszerű, bekövetkezésre váró beszédét (DÁBÁR), a pap és a lévita a Tórát, Isten áthagyományozott kijelentését hordozza.

* * *

2.2. A Kispróféták személye és kora⁷

A kispróféták kultuszbíráló szavainak felsorakoztatása előtt célszerű annak a közeget a rövid ismertetése, amelyben az idézett kilenc próféta működött. A történeti háttér, az adott kor eseményei érthetőbbé, egyértelműbbé teszik a próféták kérdéseit és feleleteit. A vázaltszerű bemutatás a történelmi kronológiát követi.

⁷ A fejezet fő forrásmunkái a Biblián kívül:

BRIGTH, John: *Izráel Története*, Budapest : Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1990

JAGERSMA, Hendrik: *Izráel története I-II.*, Budapest, 1991

SOGGIN, J. Alberto: *Bevezetés az Ószövetségbe*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1999

SCHMATOVICH, János: *Bevezetés az Ószövetségbe*, Agapé, Budapest, 2001

Ámós

Ámós Tékoából, a hagyomány szerint a Betlehemtől dél-keletre elterülő faluból származott, de az isteni elhívás az északi országrészbe küldte, Samáriába a nyugtalan fővárosba, és a déli határ közelében levő szentélyhez, Bételbe. Ámós nem volt sem királyi család sarja (mint esetleg Ézsaiás), sem papi ember, sőt kenyérkereső próféta sem volt. Az 1.rész 1.versében egy földrengésre hivatkozik, amelynek nyomait Hácór ásatásánál megtalálták és a VIII. század első felének végére datálják.⁸ Feltehetően 760 táján prófétál, sem születését, sem halálának időpontját nem ismerjük, működése valószínűleg a Bételből történő kiutasításával ért véget.

Ámós mondanivalója tükrözi a Jéhu-dinasztia utolsó nagy királyának, II.Jeroboám korának vonásait. A külpolitikai helyzet egyelőre kedvezően alakult, az asszírok Izráelt még nem, de az arámokat már szorongatják, így időlegesen Jeroboám is teret nyer az arámokkal szemben. Virágzó gazdasági kapcsolatokat tart fenn Föníciával, és az Izráelen és Arábián átvonuló tevekaravánok megvámolásából is tetemes jövedelem származik. A politikai stabilitás és a gazdasági fellendülés a gazdag rétegek körében addig soha nem látott fényűzést eredményez.

Az 1910-ben megtalált samáriai osztrakákon olvasható adósok lajstromáról nemcsak az adóterhek nagyságrendjét látjuk, de arra következtethetünk, hogy az ország etnikai összetétele nagyon vegyes volt, csupán 50%-ot alkottak a

⁸ SOGGIN, J.A.: 260.

tulajdonképpen Izráeliek.⁹ Vallásilag kétirányú veszély is fenyegetett, egyrészt az idegen istenek kultuszának nagyarányú jelenléte a térségben, de Ámós különösen egy másik veszélyre mutat rá, mégpedig a JHVH-kultuszban mutatkozó felületességre. Az áldozati ceremóniák végzőinek élete nem áll összhangban a JHVH törvényével, az emberek Istent megpróbálják tisztelni, de egymás iránt közömbösek, sőt elnyomják egymást. Ámós nemcsak a közelgő ítéletet jelenti be, az asszír veszélyt, de a bűnöket, az okokat is láttatja. Különös élel szól a társadalmi igazságtalanságról, a fényűző vezető réteg és az egyre szegényebb földművesek életmódja közötti ellentétet bűnnek tartja. A szegények kizsákmányolása ellentmond a mózesi törvényeknek (Ámós 2,6-8; 6,1-7; 8,4-7). Próféciainak kulcsszava az igazságosság.

Hóseás

Hóseás az egyetlen a kispróféták közül aki az északi országrészből származott és ott is működött, közvetlenül Ámós után, feltehetően 750 és 722 között. Hóseás a nagy békekorszak, a Jeroboám-korabeli gazdasági fellendülés éveiben született és nőtt fel, és ekkor kezdett beszélni a fővárosban és a bételi szentély környékén, ahol a jólét és a látszatbiztonság idején nem figyeltek rá. Hóseás többévtizedes működése rendjén szemtanúja lehetett a Jéhu-dinasztia bukásának, Izráel utolsó 25 esztendejének, a hat egymás után következő király tragikus váltakozásának.

⁹ JAGERSMA, I.: 118.

A külpolitikai helyzet is lényegesen megváltozott az asszír Tiglát-pileszer 745-ben történő trónralépésével. Az új hódító nagyhatalom elindult nyugat felé és a *Termékeny félhold* térségeit sorra hajtotta rabigába. Hóseásnak a leigázásról, a fogságról szóló jövendölései akkor váltak először érthetővé és valószínűvé, amikor az asszír hódítópolitika, a népek tömeges deportálásának, és az etnikai összetétel erőszakos megváltoztatásának híre elérkezett Izráelbe. A próféta szava már nem volt képes megfékezni a romlást. A korra jellemző meghibásodott tájékozódó képesség, és eszeveszett kapkodás lecsapódása volt a szír-efraimi háború, amely végülis közvetlen előzménye lett az asszírok 722-es bevonulásának.

Hóseás egy olyan korban szólal meg, amikor a politikai talajvesztés mellett a vallási relativizmus is eluralkodóban volt. Az elbizonytalanodó istenismeret nélküli izráeliek számára közvetlen „fertőzésveszélyt” jelentett az Ámósnál már említett etnikai sokszínűség. A kanaániak Baálkultusza megfertőzte JHVH választottait, és a vallási keveredés, szinkretizmus óriási méreteket öltött. Hóseás próféciáinak oroszlánrészét a baálok elleni hadakozás képezi, a büntetés megrázó képeit is megfesti, de ugyanakkor hangsúlyoznia kell Isten körülményekkel dacoló szeretetét, hűségét. A prófétának ún. szimbolikus cselekedettel is ki kellett ábrázolnia a nép és Isten viszonyát, a paráznával kötött házassága, és az eltévelyedő nő visszafogadása Izráel hűtlenségét és Isten mégis megmutatkozó szeretetét példázza.

Hóseás könyve hallgat az asszír hatalomátvételről, és az ezt követő eseményekről, a próféta további sorsát homály fedi.

Mikeás

A déli országrész prófétája, feltehetően a Jeruzsálemtől dél-nyugatra fekvő Móreset-Gátban született, Ámoshoz hasonlóan nemcsak vidéki születésű, de a földműves, egyszerű embereknek jó ismerője és szószólója is. Ézsaiás kortársa, a felirat (1,1) szerint Jótám, Aház és Ezékiás királyok idejében prófétált, kb. 740-es kezdettel. Jótámnak még valamelyest sikerült megőriznie az apja korabeli jólétet és függetlenséget, de Aház asszírbarát külpolitikája és társadalmi egyenlenségektől terhelt belpolitikája visszatetszést keltett. Mikeás is felhangosítja a kisemberek szükségét, a romlott szociális viszonyokat, és főként a züllött vallási élet torzóit. Mintegy száz évvel Jeremiás előtt megjövendöli a jeruzsálemi templom pusztulását.

Tanúja lehetett az Ezékiás reformjainak, aki feltételezhetőleg épp a próféták (Ézsaiás, Mikeás) hathatós ösztönzése nyomán kezdi el kivágnak és ledönteni a szent fákat és oszlopokat, megsemmisíteni az áldozóhalmokat (2Kir 18 r.). A pozitív változások ellenére sem olvasunk elismerő nyilatkozatokat, Júda helyreállítását, a dávidi királyság újjáéledését egy távoli korba helyezi (Mik 5,1-3).

Sofóniás

Négy generáción át vezeti vissza származását, feltételezhető, hogy a rendhagyó bemutatkozás annak köszönhető, hogy a megnevezett negyedik ős azonos az Ezékiás nevet viselő királlyal, de a próféta jó helyzetismerete arra utal, hogy mindenképpen kapcsolatban volt a királyi körökkel és a

jeruzsálemi vezetéssel. A felirat szerint Jósiás király idejében prófétált, viszont a próféciájában tükröződő helyzetképből arra következtethetünk, hogy a Jósiás által 622-ben elkezdett reform előtti időszakról szól az írás.

A reformot megelőző időszak Júda életében az egyik legsötétebb korszakot jelentette. Ezékiás halálát követően fia szembefordult apja reformtörekvéseivel, és a legvadabb bálványimádást gyakorolta. Visszaállította az oltárokat, a szent fákat, sőt JHVH központi kultushelyét is felhasználta az égi seregek tiszteletére, végül a fia feláldozásával az elképzelhető legrútabb bűnt követte el, amely még a kanaáni népek kultuszában is párját ritkította (2Kir 21,9kk).

Sofóniás feltételezhetően a Náhúm és Jeremiás közötti időszakban működik, szenvedélyes hangon utal a Manassé-korabeli állapotokra, és hirdeti az Úr napjának eljövetelét. Valószínűleg teológiai előkészítője a jósiási reformnak.

Habakuk

A próféta személyére vonatkozóan nem áll rendelkezésünkre közelebbi adat, az északi országrésről már nem tesz említést, de a babiloni veszély közelsége érezhető szavaiban. A hagyományos vélemény szerint Jeremiás kortársa, feltehetően Jójákim király alatt prófétál, könyve talán az egyiptomiak karkemisi legyőzése (605) és az első fogságra hurcolás közé tehető.

Habakuk sok más prófétával ellentétben várta Isten hívását, és kérdésekkel ostromolta Őt népére vonatkozóan. A történeti tények és a kinyilatkoztatás közötti feszültséget végülis az Istenbe vetett hittel oldja fel. Habakuk könyvének

érdekes az utóélete, nemcsak az Újszövetségnek fontos hivatkozási alapja, de a qumráni közösség is előszeretettel kommentálta az első két részt a végidőkre tekintve.

Haggeus

A próféta fellépése egybeesik I.Dárius perzsa király uralkodásának második évével (520). Kiroosz 538-ban engedte meg a száműzötteknek a hazatérést, és engedélyezte a templom építését (Ezsdrás 1 r.). A hazatérők létfenntartással kapcsolatos teendői elterelték a figyelmet a hajlék építéséről, így érthető Haggeus sürgetése. Zakariással együtt szorgalmazzák a munkálatok folytatását (Ezsdrás 5,1; Zakariás 6,9-15; 8,9-13). Írásaiban hivatkozik Zerubbábelre, a perzsa király júdai helytartójára, és a vallási vezetőre, Jósua főpapra.

Zakariás

Zakariás Haggeussal egy időben lép fel, és igyekszik bátorítani az elcsüggedt honfitársait, és megpróbálja átsegíteni őket a belső válságon (Ezsdrás 5,1kk). A könyv második, a 9.fejezettel kezdődő szakaszát későbbi időpontra szokták helyezni, talán a Nagy Sándor hadjárata utáni időszakhoz kapcsolódik. Jeruzsálem megújulásáról, a „Békesség fejedelméről” jövendől.

Malakiás

A legkésőbbi kispróféta, nevét a Septuaginta nem tulajdonnévként, hanem „az én követem” jelentéssel fordítja.

Malakiás minden bizonnyal Haggeus és Zakariás utáni próféta, ugyanis a templom már áll, végzik a kultuszi cselekedeteket (515 után). Az 1,8 szerint Júdat egy satrafa

(pasa) kormányozza, vagyis a könyv keletkezése a perzsa korszakra esik. A szerző által említett visszaélések megegyeznek az Ezsdrás és Nehémiás korának fő kérdéseivel, pl. idegen nőekkel kötött, ún. vegyesházasság (2,11-12); hibás állatokkal bemutatott áldozat (1,7kk). Nehéz eldönteni, hogy Malakiás Ezsdrás és Nehémiás előtt vagy utána szolgált, mindenesetre a két történeti könyvben szereplő reformintézkedések foganatosítása előtt.

Könyve hat beszédet tartalmaz, a próféta által felvetett provokatív kérdés a megszólítottak ellenkezését váltja ki, amelyet azután bírál. Az ószövetségi kor utolsó prófétái könyve a leggazdagabb tárháza a helyes istentisztelet és papi szolgálat fokmérőinek.

Jóel

A kispróféták közül Jóel személye a legtalányosabb. A név mintegy tizenkétszer fordul elő az Ószövetségben, de egyik sem azonos a prófétával. Írását nem datálja, így napjainkig eldöntetlen a keletkezésének ideje. A szakirodalom a Mikeást, Sofóniást megelőző időszakról, tehát Jósiás uralkodásától egészen a fogság utáni időkhöz, a Nagy Sándor előtti évekig helyezi a könyv keletkezésének lehetséges korát (850-350).

A próféta egy nagy aszály idejének pusztító sáskajárásának kapcsán kezdi el prófeciáját Isten ítéletéről.

* * *

2.3. A kultuszbírálat főbb irányai a kisprófétáknál

Kilenc kisprófétánál találunk a kultusszal kapcsolatos bírálatokat. Amint egy 55 bíráló igeszakasz három fő csoportba osztható¹⁰:

1. A kultuszi cselekedetekre, ceremóniákra vonatkozó;
2. A papokkal, prófétákkal kapcsolatos;
3. Az idegen kultuszokat, bálványokat bíráló szövegrészek.

2.3.1. A kultuszi cselekedetekre irányuló prófétai kritika

A rendszeresség kedvéért ezt a fejezetet is további témakörökre kell osztanunk. Ámós és Hóseás különösképpen hangsúlyozzák, hogy az áldozatok külső ceremóniái önmagukban nem üdvözítenek, Isten előtt sem kedvesek, ha az áldozathozó teljes odaadása, önátadása hiányzik. A második témakörhöz tartozó bírálatok az áldozatokkal kapcsolatos formai hibákra vonatkoznak, amelyeket főként Malakiás hangoztatott. Továbbá rövid utalásokat találunk az Istennel szembeni közönyre és a hiányzó templomépületre is.

¹⁰ A kultuszbíráló Igeszakaszok jegyzéke

Ámós: 2,4-5. 8. 11-12 / 3,14 / 4,4-5 / 5,4-7. 21-22 / 7,9. 10-12 / 8,11-14

Hóseás: 1,2 / 2,4-10. 15. 18-19 / 3,4 / 4,4-11. 12-19 / 5,6 / 6,1-6. 9 / 8,5-6. 13 / 9,10, 10,2. 5-6 / 11,2 / 12,12 / 13,1-3

Mikeás: 1,7 / 2,11 / 3,5-7. 11 / 5,11-13 / 6,6-8

Sofóniás: 1,4-6. 17 / 3,4

Habakuk: 2,18-20

Haggeus: 1,4 / 2,14

Zakariás: 7,3-5 / 9,7 / 10,2 / 11,3-5, 7-17

Malakiás : 1,6-14 / 2,1-16 / 3,5, 6-12

Jóel : 2,12-13

a/ Az ószövetségi vallást gyakran emlegetik úgy, mint véresáldozatok füstfellegében végbemenő, tarka, zajos szertartások vallását, ily módon lekicsinylőleg állítják szembe az elvontabb lelki istentisztelettel. Az ószövetségi szertartások a maguk dologiságában sohasem voltak elegendőek, nem hasonlítottak a pogány vallások mágikus erejű kultuszi gyakorlatához, csupán jelzésértékűek voltak, az áldozathozó teljes önátadása tette érvényessé őket. JHVH a követőitől engedelmességet kér, nem elégszik meg az életnek a kultikus értelemben vett szent részével, a neki ajándékozott áldozatokkal. JHVH nem engedélyezi a szakrális és a profán olyan különválasztását, amelynek alapján a hétköznapi élet bármely területét elidegeníthetnék tőle, kivonnák fennhatósága alól. Ennek a felfogásnak a *locus classicusa* a királyság korai szakaszában elhangzó sámueli bírálólat, amelyet a Saul által elhamarkodottan, és a gyors segítség kicsikarása reményében bemutatott áldozatok láttán mond: „*Ímé, jobb az engedelmesség a véres áldozatnál és a szófogadás a kosok kövérjénél!*” (1Sámuel 15,22b).

Az engedelmesség két irányba mutat, a tízparancsolat két táblájának a klasszikus felosztását követve az Isten és az embertársak iránti magatartásra vonatkozik. A nyolcadik század kisprófétáinak bírálata is ezt a két területet célozza, Hóseás inkább az Úrral szembeni engedetlenséget, a Baálok felé történő elhajlást nehezményezi, Ámós és Mikeás a szociális gondok, a társadalmi egyenatlenségek előtérbe helyezésével az embertársakkal szembeni mulasztásokat igyekeztek kipellengérezni, és a büszke áldozathozók fejére olvasni.

Hóseás kortársai „*hűtlenül cselekedtek az Úr ellen, mert idegen fiakat nemzettek*” (Hóseás 5,7). A hóseási szóhasználatban az idegen fiak, a törvénytelen fattyak nem feltétlenül elsődleges jelentésűek, bár a szó fizikai értelmében is jelzi a kanaániakkal kötött sok vegyesházasságot, de elsősorban az Úr szövetségén kívül került köteléket szimbolizálják. Izráel földjén ebben az időszakban az idegen istenek tisztelete nem a JHVH-kultusszal párhuzamosan, és attól elszigetelten történt, hanem vallási szinkretizmus alakult ki. Az idegen népek nemcsak testileg, de lelkileg is elcsábították JHVH követőit. JHVH tisztelői hajlamosak voltak a saját áldozati szertartásaikról is feltételezni, hogy általuk úgy szolgálják ki az Urat, mint a környező népek isteneit, akik rá voltak utalva a nép szolgálatára. „Ha pedig az istenek egy bizonyos értelemben függőségben vannak az embertől, akkor az ember a kultusz pontos, vagy pláne gazdag bemutatása alapján önműködőleg kapja az istenek kegyét.”¹¹

A fenti felfogásbeli háttérrel ismerve könnyű felismernünk Hóseás alábbi megállapításának időszerűségét: „*Juhaikkal és ökreikkel mennek keresni az Urat, de nem találják, eltávozott az Úr tőlük.*” (Hóseás 5,6). A 6. fejezetben részletesebb magyarázatot kapunk az Úr távolmaradására. Az első három vers egy nagyon szép, példaértékű bűnbánó ének, amelyet valószínűleg Hóseás kortársai nem ismernek, és ha mégis elhangzott a használatban lévő liturgiákban a benne kifejtett megtérés gondolata a cselekedetek szintjén nem mutatkozott meg. A

¹¹ CZANIK Péter: *Hóseás könyvének magyarázata*, Budapest-Gödöllő, Iránytű kiadó, 1996, 66.

próféta a nép Isten iránti hűségét tiszavirágéletűnek tartja. A nép kitartását egy csodálatos költői képben hazája esőtlen évszakainak hamar felszálló és felszikkadó reggeli felhőihöz és harmatjához hasonlítja. Ahogyan a harmatnak, a nép részéről megmutatkozó bűnbánatnak és hűségnek sincs bő forrása, folytonossága. A 6. versben találjuk az Istenhez közeledés, és ilyen értelemben a kultusz lényegének egyik legszebb összefoglalását: „Mert szeretetet kívánok én és nem áldozatot, az Istennek ismeretét inkább, mintsem égő áldozatokat.”

A CHESZED fogalmáról hosszasan vitázik a szakirodalom¹², Károli *szeretetnek* fordítja. A magyar szeretet szó szép és találó kifejezés, de fontos megjegyeznünk, hogy itt nem a szó érzelmi, affektuális értelmére kell gondolnunk. A CHESZED inkább akarati, intellektuális síkon végbemenő történést jelöl, ezért fordítják *hűségnek, állhatatosságnak*. Az idézett igeversben az istenismerettel áll kapcsolatban, s az ebből fakadó átfogó tudás, üdvbizonyosság és törvényismeret melletti kitartásra utal.

Az áldozatok külsőségei nem segítik elő Isten megismerését, sőt, megtévesztőek is lehetnek azok számára, akik nem tudják, hogy milyen istent keresnek általuk, ugyanakkor az áldozatok pusztá bemutatása, végrehajtása nem biztosíték az ember hűségére és kitartására vonatkozóan.

Az évszázadok során az ember gyakran használta a kultuszi ceremóniákat lelkiismeretének lecsendesítésére, gondolván, hogy pl. a bűnt külsőségeivel leróhatja tartozását az Úr előtt. A fogság utáni korban a bűntnek ilyen Isten számára értéktelen alkalmazására mutat rá Zakariás az őt faggató

¹² CZANIK P.: 77.

kortársaknak adott válaszában (Zakariás 7,3-6). Jóel az Istenhez fordulás, a megtérés mikéntjének tekinti a gyászt, a böjtöt, nem veti el ezeket a cselekedeteket, de az Istenhez közeledésnek csak akkor lesz járható útja a böjt, ha nemcsak külső cselekedetekben gyakorlatokban mutatkozik meg, hanem az egész emberi létet érinti, az ember mindent átfogó átalakulását jelenti. Sokat idézett mondatában a szív böjtjére hivatkozik, s tudjuk, hogy a szív az ószövetségi szóhasználatban nemcsak az emberi élet testi központja, de egyben jelenti az embert a maga teljes valójában: *„És szívöteket szaggassátok meg, ne ruháitokat, úgy térjete meg az Úrhoz, a ti Istenetekhez...”* (Jóel 2,13a).

Miután a böjt felületes, tartalom nélküli ceremóniává degradálódott, nem meglepő, hogy a kultusz egyébként is vidámabb részeiben teljesen az emberi jóhangulat vált uralkodóvá. A véresáldozatok közül a békeáldozatban (amelyet a főbb ünnepeken, hálaadások alkalmával mindig bemutatnak) csak az állat vére ill. kövérje és zsigerei kerültek az oltárra, a húsát közösen fogyasztották el a kultushelyen. Ezek az összejövetelek gyakran a szórakoztató, kellemes találkozás alkalmi voltak, néha bacchanáliaszerű tivornyázássá fajultak. Az Isten iránt érzett hála, az Úr segítségét tapasztaló ember lelki örömeinek helyét átvették a testi, emberközpontú örömök. Istennek természetesen nem tetszett, hogy a számára bemutatott áldozat ürügyül szolgált a tobzódásra, esetenként a testi bűnök halmozására. Hóseás nem hallgathatja el a véresáldozatok ilyenfajta félreértelmezését: *„Nekem szánt áldozatképpen húst vágnak és esznek, az Úr nem tekint azokra kedvesen.”* (Hóseás 8,13a).

Ámós és Mikeás az Istenhez tartozás vízszintes vetületére is rámutatnak. Próféciáikban különös élel beszélnek a társadalmuk visszásságairól. A II.Jeroboám korának gazdasági fejlődése fokozta az izráeli társadalom polarizálódását, és a gazdag réteg szemmel láthatóan megfélekedett azokról a mózesi törvényekről, amelyek az elesett atyafiak védelmét célozták. A júdai országrészben Aház asszírbarát politikája egyre több adót követelt, amellyel különösen a vidéken élő, mezőgazdasági életmódot folytató embereket sújtotta. A próféták nem tartják bűnnek a gazdagságot, de azt a fajta fényűzést, amely közönnyel szemléli az embertársai szenvedését, bűnnek tartják. (Közönnyön túl olyan bűnöket is felsorolnak, amelyekben a korrupt vezető réteg tettelesen is sértette a kiszolgáltatottak jogait.) A VIII.sz közepén az elvadult emberközi kapcsolatok vezéreszméje az egoizmus, de a kifejezés az Isten elé járulók indulatait is jellemzi. Az ember, akinek önmaga mindennél fontosabb, nem tud az Úr előtt sem alázatosan megállni. Ámós hangsúlyozza, hogy Istennek nem lehet tetsző az a kultusz amelyben az ember valamit, az életének bizonyos részét visszatartja önmaga számára. JHVHnak igenis köze van az emberközi kapcsolatokhoz, a hétköznaphoz is.

A próféta észrevette, hogy óriási szakadék tátong kortárasai ünnepi áhítatossága, és hétköznapi alantas életmódja között. Gunyorosan említi a szentélyek hívogatását, Bételt és Gilgált (Ámós 4,4-5). A hivatalos szentélyben nem Isten szolgálóit, hanem az emberek jótetszésének a kiszolgálóit látja. Lesújtó véleménnyel nyilatkozik arról a társadalomról,

amely nem is túrné el JHVH hűségese küldötteit, hiszen a bűnös életmódjukkal ellentétes véleményt nem tűrik, a körükből kikerülő nazírokat is képesek megrontani: „*De a nazírokat borral itattátok, és a prófétákra ráparancsoltatok, mondván: ne prófétáljatok.*” (Ámós 2,12).

Ámós viszont nem hallgat el, sőt példanélküli szavakat használ Isten nemtetszésének kifejezésére: „*Gyűlölöm, megvetem a ti ünnepeiteket, és nem gyönyörködöm a ti összejöveteleitekben.*” (Ámós 5,21).¹³ Az Istentől elrugaszkodott ember önámító módon megtartotta JHVH hivatalos ünnepeit, elzarándokolt a kultushelyekre, és bemutatta évi áldozatait. A lélektelen, képmutató istentiszteletet a próféta hiábavalónak minősíti. Az oltárokhoz járuló ember a kultusz ceremóniait pajzsként használta Istennel szemben, és a külsőségek mögé bújva próbálta elrejteni, védeni élete leggyengébb pontjait. Isten ezekben a felszíni csillogásokban nem *gyönyörködik*, nem *tekint rájuk*. Az áldozathozatalt övező zajt sem hallgatja: „*Távotaszd el tőlem énekeid zaját, hárfáid pengését sem hallgatom*” (Ámós 5,23). Természetesen nem a zene liturgiai szerepének elvetéséről van szó, sok írásmagyarázó a pogány rítusok extatikus zenéinek, öngerjesztő táncainak megvetését látja ebben a megjegyzésben.

¹³ H.W.Wolff ezzel az igeszakasszal kapcsolatban idézi Karl Barthnak akadémiai búcsúbeszédét, amelyben az áldozati ceremóniák felületes, hiábavaló, Istennek nem tetsző elvégzését olyan kísértésnek tekinti, amely nemcsak a kultusz gyakorlásánál, de a teológia művelésénél is állandóan leleselkedik. Isten mind a lélektelen istentiszteletet, mind a hitetlen teologizálást elveti. – WOLFF, H.W.: *BKAT-XIV 2. – Joel und Amos*, N.V., 1969, 312.

Isten látja a felszín mögötti valóságot, nem tévesztik meg a külső zajok, igényt tart az ünnepi ájtatosság mögé rejtett élettérre is. *„Hanem folyjon az ítélet, mint a víz, és az igazság, mint a bővizű patak”* (Ámós 5,24). A vizek áradásának látványos képe azt érzékelteti, hogy JHVH elemi erővel akarja elárasztani az emberi lét minden részét, törvénye és igazsága mindent át akar hatni, képmutató ünnepléssel semmit nem lehet elzárni előle, ha kell, akkor drámai beavatkozással tépi fel a privátzóna bilincseit.

Mikeás is felteszi a költői kérdést, hogy miként kell az Úr elé járulni (Mikeás 6,6), és felsorakoztatja kora társadalmának számos téves válaszát, még a gyermekáldozat gondolatáig is eljut, amely bizonytalansággal foglalkoztatta, kísértette kortársait, hiszen egy emberöltővel később Manassé király elköveti ezt a szörnyűséget. A hibás vallásosságot tükröző feleletek után elhangzik a helyes útmutatás: *„Megjelentette néked, oh ember, mi légyen a jó, és mit kíván az Úr tetőled! Csak azt, hogy igazságot cselekedjél, szeressed az irgalmasságot, és hogy alázatosan járd a te Isteneddel”* (Mikeás 6,8).

A próféták az áldozatokkal kapcsolatos erős kifejezések ellenére sem a kultuszi cselekmények elvetői, bírálataikban a főhangsúlyt az Isten szolgálatának egész egzisztenciát igénylő önátadásra, alázatra helyezik.

b/ A próféták nemcsak a lélek nélküli istentiszteletet, a képmutató vallásosságot bírálják, de azt a tényt sem hallgatják el, hogy vannak emberek, akik színleg sem állnak Isten elé. Sofóniás, aki tapasztalhatta a Manassé korát követő időszak

lezüllesztett vallási életét, és látta a jósiási reformot szükségessé tevő torzókat, felfigyelt arra, hogy vannak akik teljesen közömbösek Istennel szemben. Isten téves tisztelete is bűn, de szörnyű ítélet vár azokra, akik számára nem is kérdés az Istenhez közeledés mikéntje, akik hitetlenül viszonyulnak hozzá. *„...(kiirtom) azokat is, akik elfordultak az Úr követésétől, és akik nem keresik az Urat és nem tudakoznak felőle..., megfenyítem... azokat, akik... ezt mondják szívükben: sem jót, sem rosszat nem cselekszik az Úr”* (Sofóniás 1,6 és 12b).

c/ A fogságból hazatérők sajátos nehézsége, hogy még a kultuszhelyek is romban hevernek. A visszatérőknek meg kell teremteniük a létfeltételeket, a mindennapok alapszükségeit kell előteremteniük. A létminimum kialakítása természetes velejárója az első éveknek, de Haggeus próféta keserűen állapítja meg, hogy sokan a felesleges, az élet hiú kiegészítőinek a hajszolásába merültek, és megfedkeztek az Úrról: *„Ideje-e néktek, hogy ti mennyezetes házakban lakozzatok, holott ez a ház romokban áll?”* (Haggeus 1,4). A próféta miközben a templom építésére buzdít, közvetett módon kortársainak a kultusszal szembeni igénytelenségét bírálja. Nem helyes, hogy önmaguk jólétét elébe helyezik Isten tiszteletének.¹⁴

¹⁴ KECSKEMÉTHY István a Habakuk könyvéről írt kommentár előszavában a fogság utáni időszakról szólva megállapítja, hogy az Ezsdrás és Nehémiás korának zsidó vallása *„...két oszlopon nyugodott. Egyik volt a jeruzsálemi templom, mely a zsidók szemében tekintélyével minden egyebet elhomályosított a földön, a másik a Mózes törvényévé lett tóra, mely mindazt magában foglalta, amit a zsidóknak jelen és jövő üdve érdekében tudnia kellett.”*- Kommentár a tizenkét prófétához sorozatban, Hósea, Kolozsvár, 1912-1929, 3.

d/ A fogság utáni korban a kultusz régi keretét átörökölték, de nemcsak a hozzá társuló lelkiületet lehetett kifogásolni, hanem a legelemibb formai előírások ellen is vétettek. A papság rezignáltan tekintett a szolgálatra, vontatottan, unottan látta el feladatait, Malakiás Isten nevének *utálatáról, megvetéséről* beszél. Isten kijelentésében Atyaként és Úrként ismertette meg magát, de szolgálói nem részesítik sem az Atyának illő tiszteletben, sem az Úrnak kijáró engedelmisségben.¹⁵ Megromlott az Isten és ember közötti viszony, ez abból is kitűnik, hogy az Úr akaratát lebecsülik, azaz megvetik (Malakiás 1,7). Jóllehet a mózesi törvények határozottan tiltják a hitvány, sérült állatokkal történő áldozatot, Malakiás mégis ezt a visszás gyakorlatot olvassa a papok fejére (Malakiás 1,8). A nép félne világi fejedelmeinek (pasáinak) hasonlóan hitvány ajándékokat adni, mert tartana a következményeitől, a megtorlástól. Ezek szerint a nép istenismeretével is baj van, nem tudja felmérni az Isten személyének fontosságát, így félelemérzete sincs kialakulva (infantilis tünet), gyanútlanul viszi a förtelmes áldozati állatokat. Az illetékesek közül (papok, lévíták) nincs aki véget vessen a hamis kultusznak: „*Vajha valaki közületek lezárná az ajtót*” (Malakiás 1,10a), így az Úr maga szólal meg, és közli, hogy: „*...az ételáldozatot sem kedvelem a ti kezetekből.*” (Malakiás 1,10b).

Malakiás említést tesz arról, hogy a pogányok között tiszta áldozattal hódolnak az Úr nevének (11.vers), ennek a megjegyzésnek sokféle értelmezését adják az írásmagyarázók

¹⁵ MOLNÁR János: *Sofóniás és Malakiás próféta könyvének magyarázata*, Kolozsvár, 1996, 97.

(eszkatológikus értelmezés, vagyis krisztológiai vonatkozású stb.), a legvalószínűbb, hogy a szorványban élő zsidóság istentiszteletére vonatkozik.¹⁶

Malakiás kigúnyolja a szolgálatot végzők fontoskodó jajgatását is (Malakiás 1,13), akik fáradságosnak tartják áldozataik ceremóniáit, holott valójában érdektelenül, nemtörődöm módon járulnak Isten elé, félelem nélkül hágják át a Tóra ezirányú előírásait.

Az áldozatokkal kapcsolatos előírások semmibe vételéről Haggeus is említést tesz: „...és amit ide felhoznak tisztátalan az” (Haggeus 2,14b).

A kultusszal kapcsolatos bűnök közé nemcsak az áldozatokhoz közvetlenül kötődő téves cselekedeteket soroljuk, de ide tartozik a tizedfizetés parancsának megtagadása, vagy kijátszása is. A tized és az áldozati adományok a kultusz zavartalan működésének anyagi feltételeit biztosították. Ezekből a pénzekből fedezték az épületek karbantartását, a fogyó eszközök pótlását, és a kultuszi személyzet megélhetését. A Malakiás 3,6-12 szakaszban arról olvasunk, hogy a próféta korában fennakadások jellemezték a templom számára kirótt ill. megígért adók befizetését. Feltételezhetően sokan letagadták a kötelező tized összegét, és remélték, hogy adócsalásuk büntetlenül marad. Az önkéntes adományok összege nem volt megszabva, a felajánlótól függött az ajándék nagysága, de az odaígért összeget utólag tilos volt letagadni. Isten a tisztességes adófizetés (tizedfizetés)

¹⁶ MOLNÁR J.: *Sofóniás és Malakiás próféta könyvének magyarázata*, 104-105.

esetén áldást ígér. Úgy tűnik, hogy a zorobábeli templom gyülekezeti közösségében megingott az Isten iránti bizalom, s ennek következtében a kultuszban is tovább halmozták Istennel szembeni bűneiket.

A próféták ostorozzák a hibákat, és próbálnak helyes magatartásra ösztönözni Isten visszatérő kegyelmére hivatkozva is, de pl. Zakariás az ideális állapotot, a kultusz tökéletes tisztaságát az „*Úr napjának*” eljövételére, eszkatológikus időbe helyezi (Zakariás 14,20-21).

2.3.2. A papok és a próféták bírálata

Az előző fejezetben tárgyalt hibák, az oltár körül tapasztalt visszaélések is elsősorban a papok magatartásának torzszüleményei, de a próféták kíméletlenül kimondják a papi szolgálat többi ferdeségét is.

Malakiás próféta a 2.rész 7.versében csodálatosan összefoglalja a papi tisztség lényegét: „*Mert a papnak ajkai őrzik a tudományt, és az ő szájából törvényt várnak, mivel a Seregek Urának követe ő.*” A meghatározásnak nemcsak a költői, formai szépsége megragadó, de a tartalma is felemelő. A pap Isten követe, angyala, azok felé, akik várják őt, hogy közvetítse a birtokába került tudást. A tudás szót a DÁAT kifejezés jelöli, amelynek az igei alakja (ismerni) gyakran a férfi és nő legbensőségesebb kapcsolatát jelöli (pl. 1Mózes 4,1). Ebben az esetben a Seregek Ura és az ember közösségét jelenti. Ismeri az Urat és közvetítenie kell ezt a tudást, amely Isten törvényeiben, tórájában jelenik meg az ember előtt¹⁷. Olyan tudás ez,

¹⁷ GESENIUS,W.: *Handwörterbuch*, Springer, Berlin, 1962, 166.

amelyhez nem elegendő az észbeli felfogóképesség, hanem a teljes hasonulást, azonosulást igényli, ezt a közösséget meg kell élni. A pap nemcsak tekercset átadó követ, de teljes lényével hirdetője a tóranak.

A szép elméleti megfogalmazással kiáltó ellentétben áll a malakiási kor valósága. A 8.versben már azt sorolja fel, amiket a papság körében tapasztalt. Szégyenletes képeket használ: „*Elhajlottatok ez útról*”, azaz Isten ismeretének útjáról; „*Sokakat megbotránoztattatok¹⁸ a törvénnyel*”, vagyis ahelyett, hogy útbaigazítást adtak volna a népnek, saját maguk is tévútra tértek, és magukkal vitték a népet is. „*...felbontottátok Lévi szövetségét*”, és ez súlyos bűnnek számított, következménye nemcsak a papi társadalomra nézve káros (akiket a 9. versben pl. tekintélyvesztés büntetésével fenyeget), de valójában az egész nép szenvedni fog miatta. A Lévível kötött szövetség nemcsak a papi osztály kiváltságos helyzetét jelentette, hanem elsősorban a választott nép számára volt ajándék, hiszen a 2Mózes 29,45 értelmében Isten ez által a szövetség által azt ígérte, hogy: „*...az Izráel fiai között lakozom, és nekik Istenük leszek.*” A hűtlen papok azáltal, hogy ők maguk elidegenedtek Istentől, a népet is eltávolítják az Úrtól, és a következménye ennek az Isten nélküli állapotnak végzetes lehet a nép számára. Hóseás próféta ugyanezt a gondolatot hangsúlyozza a 4.részben, amikor keserűen kiált: „*...mert nincs igazság és nincsen szeretet és nincsen Istennek ismerete a földön...Elvész az én népem, mivelhogy tudomány nélkül való*” (Hóseás 4,1b és 6a). A DÁAT ELOHIM hiánya nem intellektuális jellegű hiá-

¹⁸ a KÁSAL ige jelentheti valakinek az elbotlasztását is

nyosság¹⁹, nem alkati tényező, afféle veleszületett butaság Izráel népe esetében. A próféták úgy látják, hogy a *tudásnélküliség* a papok butító munkájának, mulasztásainak és félrevezetésének az eredménye. A papok tanítás helyett afféle agy mosást végeztek. Akár tudatos, akár nemtörődömségből fakadó tett, amelyet a papok a nép és Isten ellenében cselekedtek, tettük bűnnek minősül, és Hóseás ki is mondja a kegyetlen ítéletet, kiírtás vár rájuk (Hóseás 4,5-6). A papoknak angyalként kellett volna viszonyulniuk a néphez, és megosztani velük az Isten kiválasztásának, kegyelmének szent titkát. Hitoktatónak kellett volna lenniük, de ezt nem tették, ezért a nép is elhanyagolta Istent, és a biztos szövetségestől az erkölcsi romlást okozó útvesztőkbe vetődött.

A szellemi vezetőknek ilyen jellegű vétségeiről Sofóniásnál is olvasunk: „*Prófétái hivalkodók, hitető férfiak, papjai megfertéztetik a szent helyet, erőszakot tesznek a törvényen.*”²⁰ (Sofóniás 3,4). A prófétai szolgálatot a profánhoz aljasító papok tórával kapcsolatos bűne összecseng a fentebb idézett malakiási prófécia 9. versével: „*...személyválogatók voltak a törvénnyel.*” (Malakiás 2,9b). Kecskeméthy a következőképpen értelmezi ezt a gondolatot: „*...rítusi kérdésben egyik embernek megengedték azt, amit a másiknak eltiltottak, jog kérdésében pedig a hatalmasabb javára döntöttek*”²¹

¹⁹ CZANIK Péter: 51.

²⁰ Kecskeméthy fordításában: „*Prófétái léhák, csalárdság emberei, papjai szentséget törnek, erőszakot tesznek a tórán.*”

²¹ KECSKEMÉTHY I: *Micha és Cefanjah, (Kommentár a tizenkét prófétához)*, Kolozsvár, 1914, 24.

Sofóniás csak a szörnyű tettet, a papok és próféták cselekedeteit sorolja fel, de nem nevezi meg a háttérben húzódo okot. A próféciás könyvek tűzetesebb vizsgálata rendjén megtaláljuk azokat a szakaszokat is, amelyekben a hamis cselekedetre csábító okot is megnevezik a próféták, és ez a korrupció, a megvesztegetés. A papok aprópénzre váltják a Tórárt, a próféták kenyérrre cserélik Isten drága szavát, DÁBÁRját.

Izrael történetében találunk sok olyan szégyenletes eseményt, amelyekben a papok sem áttallottak részt venni, feltételezhetően ilyen papi segédlettel véghezvitt politikai leszámolásra utal Hóseás kifakadásában: *„És miképpen tolvajok leselkednek, úgy tesz a papok szövetkezete, gyilkolnak a síkemi úton, bizony gonosz dolgokat cselekednek.”* (Hóseás 6,9). A vérontás a gyilkolás azonnal ható módja. A gyilkosság kevésbé látványos módja, lassan öló módozata a belső vérzést okozó ütés, leginkább ehhez hasonlítható a papoknak, prófétáknak az a tette, amellyel meghamisították Isten kijelentését, és eltávolították Tőle népüket. A hamis biztonsgtudattal áltatott népet védtelenné tették, kiszolgáltatták őket mind az erkölcsi romlás belső bomlasztásának, mind pedig az ellenség külső támadásainak. Mikeás prófétának az erre vonatkozó ítélethirdetése felér egy halálbüntetéssel. Előbb a hamis próféták elnémításáról beszél, el kell pusztulniuk azoknak, akik *„elámítják az én népemet, békességet hirdetnek, az ellen pedig, aki nem vet valamit szájukba, hadat indítanak”* (Mikeás 3,5). Miután a hamis próféták elhallgatnak, az Úr prófétája elemi erővel olvassa fejére az ítéletet annak a népnek, *„Kinek*

fejedelmei ajándékért ítélnék, és papjaik jutalomért tanítanak, és prófétáik pénzért jövendőlnek.” Jeruzsálem ítélete szörnyű, Mikeás a város, a templom pusztulását jövendöli meg, vészjósló szavaira a romlás éveiben visszaemlékeznek (Jeremiás 26,18.).

Mikeás idejében feltételezhetően a klérus nagyrésze korrupt volt, egyrészt a mindenkori hatalmat, másrészt a saját zsebüket igyekeztek szolgálni. Hasonló jelenségre utal az északi országrészben valamivel korábban szolgáló Ámós próféta egyik életrajzi vonatkozású története. A bételi szentély papjával folytatott vita során Amacjá a pénzért prófétáló, megvásárolható próféták közé sorolta Ámóst, aki önérzetesen eredeti foglalkozására hivatkozott (pásztorkodás és függetlenítés), amely köztudottan alkalmas volt a megélhetés tisztességes biztosítására. (Ámós 7, 12-15).

Az évszázadok Mikeást és Ámóst igazolták, a hamis prófétáknak jóformán nyoma sem maradt, de a királyi felsőbbsséggel, kenyérgondokkal is dacoló Jahvehű próféták igehirdetését ma is olvashatjuk.

2.3.3. A bálványok bírálata

Az Ószövetséget úgy is értelmezhetjük, mint állandó harcot az idegen istenségek ellen, állandó küzdelmet a második parancsolat érvényesítéséért. A kanaáni népek a honfoglalást követő korokban is, mintegy eltávolíthatatlan kísértőkként kőhajításnyira maradtak az izráelitáktól, közéjük ékelődve próbálták bomlasztani JHVH vallását. A környező nagyhatalmak istenei is „rivalizáltak” a JHVH-hittel, az

asszírok tudatosan keverték össze deportálásaikkal a népeket, és ennek következményeként a kultuszok is keveredtek. A perzsák politikai győzelme nem utolsósorban annak is köszönhető, hogy mindenkinek meghagyták a maga isteneit, de az előző évszázadok viszontagságai, népmozgatásai után nem csodálkozhatunk azon, hogy a fogság utáni kor Izraelében az egyik legégetőbb kérdés a vegyesházasságok, s így a „finomvegyes” istehit megszüntetése. A vegyesházasságok (nászok) drasztikus beszüntetése egyébként már a Baál-Peornál veszteglő honfoglalók táborában is hathatós intézkedésnek bizonyult (4Mózes 25 r.). Mózesnek sikerült kizavarni a nép fiainak sátraiból az idegen nőket, de hát később a királyi nászágyba került vissza az idegen asszony, (pl. Jezabel). Az elcsábult uralkodók, előbb az országot szakították ketté, amelyet később ízekre szedett az ellenség. Nagyjából ennek a viszontagságos kornak a szemtanúi azok a kispóféták, akik hírül adják a második parancsolat visszájára fordulásának szörnyű valóságát.

Nehéz a próféták ezirányú bírálatait rendszerezni, hiszen több mint 25 olyan igeszakasz van, amelyekben a bálványimádás válfajait próbálják elítélni, ezek a próféciák az Istentől való elhajlás elrettentő gondolatának jegyében fogantak.

Az áttekinthető rendszerezés érdekében előbb néhány felsorolás, a bálványistenek mikéntjére utaló megjegyzések összefoglalása következik, külön hely illeti meg a hóseási szimbólikus nyelvet, végül az aranyborjú-motívumot láthatjuk.

1/ A próféták az ország romlásának, és a majdan bekövetkező ítéletek okát a bálványimádásban látják: „...

Eltévelyítették őket az ő hazugságaik, amelyeket az ő atyáik követtek” (Ámós 2,4b). Ámós a legkorábbi próféta, de az övéhez hasonló figyelmeztetésekre van szüksége a fogság utáni népnek is. Habakuk a templom gondolatát akarja középpontba helyezni, ezért rákérdez a bálványoszobrok, kézzel készített tárgyak hasznára, és meg is fogalmazza haszontalanságukat: *„...lélek pedig nincsen őbenne”* (Habakuk 2,19b). A Babilonban megsza-
porodott és megszokott szobrok lélektelenek, bénák, de *„ellenkezőleg az Úr az ő szent templomában”* (Habakuk 2,20a). Zakariás, a másik próféta aki a templom köré szeretné gyűjteni a népet, szintén a házibálványokat, csalárd látomásokra hivatkozó varázslókat okolja azért, hogy szétszéledt a népe, mint pásztor nélkül a nyáj (Zakariás 10,2).

Mik is ezek a bálványok? Miféle cselekedeteket bírálnak a próféták? Természetesen a vizsgált bibliai szövegek műfajából az következik, hogy hiába keressük bennük a szakszerű vallástörténeti leírást, szűkszavú utalások, néhol homályos megjegyzések alapján kell a korabeli vallási életet rekonstruálni.

A hóseási szövegekben egyértelműen a kanaáni vallás kultusza rajzolódik ki, a maga áldozóhalmaival, szent fáival (Hóseás 4,12-13; 13,1-3), sőt a kanaáni termékenységistenek kultuszának a legvadabb változata, a kultikus prostitúció képe is felsejlik ezekben a bírálatokban: *„Nem büntetem meg leányaitokat, hogy paráználkodnak, menyeteiket sem, hogy házasságtörők, mert ők maguk is félremennek a paráználkkal és áldoznak a kurvákkal”* (Hóseás 4,14a, hasonlóan Mikeás 1,7 is).

Sofóniás olyasmiről is szól, amely az ország történelmének egyik legsötétebb korszakát idézi. Azok ellen szól, *„akik a*

háztetőkön az ég seregeinek hajlonganak, és azokat akik hajlonganak esküdvén az úrra de esküsznek az ő Molokjukra is” (Sofóniás 1,5). A Manassé korában átvett asszír csillagkultuszról beszél, amelynek mágikus erőt tulajdonítottak, jövődőt mondtak általuk, és életük védelmét is tőlük remélték. Az esküvés egyébként, azt jelentette, hogy tanúként hívták őket, ezek szerint hitték létezésüket. Az ammóniak Molokját már Salamon idejében ismerték (1Királyok 11,5; Kiályok 23,13), de a termékenység-kultuszhoz hasonló népszerűsége sohasem volt.

A legförtelmesebb kultuszi gyakorlatok láttán aligha csodálkozhatunk azon, hogy az Isten tanításához és tórájához hű próféták a lehető legkeményebb kifejezéseket használták ezeknek a gyakorlatoknak az elítélésénél, pl *összetör* (Mikeás 1,7); *kiírt, kivág* (Mikeás 5,10-19; Sofóniás 1,4); *vádat emel* (Malakiás 3,5).

Zakariás egy olyan jövőképet ír le, amelyben a bálványok nevei, a tisztátalan lelkek és hamis próféták kiirtatnak és végre megvalósulhat a tiszta vallásosság, amely már az üdvkor eseményeihez sorolható jeleneteket tartalmaz (Zakariás 13,2-6).

A bálványokat, és a bálványimádás következtében a népet sújtó ítéletes prófécia mellett mindvégig jelen van a megtérőknek ígért szent kegyelem gondolata is. A próféták beszédének nem a kárörömmel vegyes, céltalan ítélethirdetés a rendeltetése, hanem a legfőbb céljuk visszatéríteni a népet a bálványozásoktól.

2/ A próféták közül a leginkább Hóseás hangsúlyozza Isten kegyelmét az elhajlottak iránt. Hóseás az isteni gondolat kifejezéséhez egy különös szimbolikát használ, a férfi és nő kapcsolatának analógiájára építi beszédét.

A prófétának szimbolikus cselekedetként parázna nőt kell feleségül vennie²², kapcsolatuk Isten és Izráel viszonyát példázza (Hóseás 1,2). A férj hűsége úgy dacol az asszony paráznaságával, mint Isten hűségese szeretete Izráel elhajlásával.

Az asszony szeretőinek gyűjtőneve a Baálok (2,4-10), akikre a férjtől kapott pénzt is pimaszul rákölti. A Baál itt nem egyedül a kanaáni főistent jelenti, hanem általában a Kanaán földjén honos termékenységi kultuszok isteneit (Astarte stb.).

A második rész végén a Baálokkal töltött évek büntetéséről olvasunk, amely ismét csak a kultusszal kapcsolatos intézkedés: *„És megsemmisítem minden örömét, ünnepét, újholdját, szombatját és minden ünnepnapját”* (Hóseás 2,10). Az izráeli ember szeretett ünnepelni, de ebből az ítéletből arra következtethetünk, hogy az Istennek szánt legszentebb ünnepeket is megrontotta, s mivel az ünnep örömét félreértelmezte (nem Isten közösségét ünnepelte bennük, hanem mindenféle más érzéseket vitt ezekbe az alakokba), Isten megfosztja majd a gyülekezés lehetőségétől is.

A büntetés kilátásba helyezése után ismét Isten „csakazértis” szeretetéről beszél a 2.rész 18-19 verse. A hűtlen asszony a visszatérés napján ismét az eredeti férjét nevezi urának, és nem a Baálokat.²³

Hóseás nosztalgiával tekint a kapcsolat kezdetére, felidézi Izráel történetének hajnalát, a pusztai vándorlás időszakát, amelyet az első szerelem szépségéhez hasonlít, de az első szereplő

²² RAD, Gerhard von: *Az Ószövetség teológiája II*, Budapest, Osiris, Budapest, 2001, 128.

²³ szójáték ui. Baál = Úr

a baál-peori esemény már ott jelen volt (Hóseás 9,10). A próféta közvetlen elődje Ámós hasonló gondolatokkal tekint vissza a pusztai vándorlás romlatlan vallásosságára (Ámós 5,25).

A 11.fejezetben -mintha a tízparancsolat két szakaszának akarna történeti hátteret állítani a próféta- az Izráel kiválasztásának, kiszabadításának első nagy eseményére, az egyiptomi szabadításra emlékeztet, majd rezignáltan folytatja: „Amint hívták őket, úgy mentek el előlük, a Baáloknak áldoztak és a bálványoknak füstölögtettek” (Hóseás 11,2). A szeretett népnek nem volt elégséges a történelemben önmagát szabadítóként megmutató Isten feléjük hajló kegyelme. Az isteni szeretet kötelékeiből kiszakadó nép büntetése Asszíria lesz.

3/ Az ószövetségi próféták bírálatainak felosztása alapján eddig háromféle vallásos jelenséget láttunk: az ideális, főként csak elméletben létező JHVH-kultuszt; az elhanyagolt és hanyaveti módon gyakorolt JHVH-kultuszt; valamint az idegen istenségek bálványait. Természetesen ezt a felosztást csak elméletben könnyű elvégezni, ugyanis a valóságban ez a három jelenség gyakorta egyidőben volt tapasztalható, mintegy egymásra tevődött. A hármas jelenség mellett külön helyet érdemel a próféciák osztályozása rendjén a szinkretizmus kérdése, amelynek azt a címet is adhatnánk, hogy *aranyborjú-motívum*.

Ámós ilyen ítéletet hirdet: „*amely napon megbüntetem Izráelt az ő vétkeiért, Béth-El oltáraiért is büntetek...*” (Ámós 3,14a), „*...Engem keressetek és éltek! És ne keressétek Béth-El-t, Gilgálba se menjetek, Beér-Sebába se menjetek át. Mert Gilgál fogságba megy, Béth-El pedig semmivé lesz: Keressétek az Urat, és éltek*” (Ámós 5,4b-5-6a).

A kor történeti eseményeinek ismerete nélkül logikátlanak, érthetetlennek tűnik Ámós haragja, ellentmondásos, hogy Istent keresve épp a szentélyt kellene elkerülni. A magyarázatot az 1Királyok 12,28sk -ben találjuk. I.Jeroboám két aranyborjút csináltatott, és elhelyezte azokat országa két szélő, déli és északi szentélyében, Bételben és Dánban. Az elsődleges célja az lehetett, hogy az északi országrésznek is legyen központi szentélye és ne járjanak vissza Jeruzsálembe. Az aranyborjú, mégha mégoly jó volna is a szándék, a kivonulás történetének legnagyobb tévedésére emlékeztet (2Mózes 32,4-8). A jeroboámi bálvány egyelőre bántatlan maradt, és lavinaszerűen indította el a szinkretizálódás, a vallási keveredés folyamatát. Valójában az történhetett, hogy Jeroboám a lehető legjobb szimbólumot választotta ki célja érdekében. Nem egy új kultuszt vezetett be, de olyan tárgyat talált, amelyet egyszerre tudtak elfogadni JHVH-követői és a kanaáni kultusz szimpatizánsai. A kanaáni ikonográfiában ismeretesek az olyan állatfigurák, amelyek az istenség hordozói, afféle trónusok,²⁴ és ilyen értelemben lehetett a JHVH trónusának tekintett láda bételi helyettesítője. A kanaániak szemében a bika Baál szent szimbóluma volt.

I.Jeroboám intézkedése teret nyitott a két kultusz heves harcoktól mentes közeledésének (egyébként a kor prófétái hevesen támadták a nyílt Baál-kultuszt). Az ország fejlődése, a gazdasági konjunktúra egyre inkább a kanaánitáknak kedvezett. II.Jeroboám korára Izráel területén az idegen

²⁴ CZANIK Péter:134.

népelemek száma elérte az 50%-ot, ugyanis a kanaáni óslakosság nagyobb léptékkal gyarapodott anyagiakban (ezt a tényt tükrözi az is, hogy a kereskedőket etnikumuktól függetlenül kezdik *kanaáin*nak emlegetni)²⁵. Ámós és Hóseás korára a borjú-bálványokkal fertőzött oltárok az emberek tudatát is megtámadták, mert az eredetileg JHVH tiszteletére emelt szentélyekben is átalakul a kultusz. Az áldozati ceremóniák lassan az izráéliek szemében is azt jelentik, amit a pogány áldozóhalmokon. A próféták ezek ellen az oltárok ellen szólnak, ahol JHVH nevében gyűlnek össze, de csak formailag tisztelik őt, ugyanis a rítusokhoz egészen szinkretista gondolatok társulnak. A borjúnak jegyét viselő JHVH-oltárokon egyre gyakrabban mutatnak be olyan áldozatokat, melyekről azt feltételezik, hogy önmagukban is elégségesek, akár csak a szent ligetek ceremóniái. Ilyen háttérből világosan látszik a hóseási ítélet értelme, és magától értetődő az indulatos hangnem is: „*Megutálta a te borjúdát ó Samária*” (Hóseás 8,5), „*Béth-Aven borjúi miatt aggódnak Samária lakói. Bizony megsiratja azt az ő népe...*” (utalás a Baál halálának - feltámadásának mítoszára, Hóseás 10,5).

A borjú-jelenség azt példázza, hogy a próféták, papok tanítói, igehirdetői, útbaigazító szolgálata nélkül a nép valóban könnyen elesik. Az egyszerű emberre a bálványképek, ceremóniák, a vizuális benyomások legalább olyan erővel hatottak, mint a modern emberre a TV reklámjai. Önmaguktól képtelenek voltak különbséget tenni a saját Istenük, és a

²⁵ SOGGIN,A.: 260.

Püsök Sarolta

felkínált, kétes értékű bálványok között. A próféták nagy érdeme, hogy végülis ez a küzdelem a jáhvizmus győzelmével ért véget, és Izráel fiait nem sikerült beolvasztani a népek, kultúrák és vallások öblös olvasztókohójába, és nem lett belőle is csupán csak egy történelmi lenyomat.

Irodalomjegyzék

Bibliai Lexikon: [szerk.] HAAG, Herbert, Budapest, Szent István Társulat, 1989

Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament: [szerk.] GESENIUS, Wilhelm, Unveränderten neudruck der 1915 erschienenen 17 Aufl. – Berlin [u.a.] : Springer-Verlag, 1962

Keresztyén Bibliai Lexikon: [szerk.] BARTHA Tibor, Budapest, Kálvin János Kiadó, 1993

Mitológiai Enciklopédia: [főszerk.] TOKAREV, Sz. A., Budapest, Gondolat, 1988

The Times ATLASZ: Világtörténelem: [szerk.] BARRACLOUGH, Geoffrey; STONE, Norman, Budapest, Akadémiai kiadó, 1992

* *

BRIGHT, John: *Izráel Története*, Budapest : Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1990

CZANIK Péter: *Hóseás könyvének magyarázata*, Budapest; Gödöllő, Iránytű, 1996

ELIADE, Mircea: *Vallási hiedelmek és eszmék története I-II.*, Budapest, Osiris, 1995

ELLINGER, Karl: *Die zwölf kleinen Propheten*, ATD-25, Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1982

JAGERSMA, Hendrik: *Izráel története I-II.*, Budapest, 1991

- JEREMIAS, Jörg: *Der Prophet Amos*, ATD-24/2, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1995
- KECSKEMÉTHY István: *Kommentár a tizenkét prófétához (sorozat)*, Kolozsvár 1912-1929
- MOLNÁR János: *Állj meg a hegyen*, Kolozsvár, Egyetemi Műhelykiadó, 2012
- MOLNÁR János: *Sofóniás és Malakiás próféta könyvének magyarázata*, Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület, 1996
- MOLNÁR János: *Zakariás próféta könyvének magyarázata*, Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület, 1998
- RAD, Gerhard Von: *Az Ószövetség teológiája II*, Budapest, Osiris, 2001
- SEIBOLD, Klaus: *Nahum, Habakuk, Zephanja*, Zürich, 1991
- SCHULZ, Samuel J.: *Üzen az Ószövetség*, Budapest, 1998
- SOGGIN, J. Alberto: *Bevezetés az Ószövetségbe*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1999
- WOLFF, H.W.: *BKAT-XIV 1. - Hosea*, Neukirchener V., 1961
- WOLFF, H.W.: *BKAT-XIV 2. - Joel und Amos*, Neukirchener V., 1969
- WOLFF, H.W.: *BKAT-XIV 4.. - Micha*, Neukirchener V., 1982

(Megjelent: Református Szemle, Kolozsvár, 2004, Nr.4., 347–371.)

A teológus műhelyében¹

A munkájának hatékonyságáért aggódó vallástanár örök kérdése a: *hogyan mondjam el?...*, de a sikert hordozó feleletet csak akkor találhatja meg, ha előbb lelkiismeretesen megválaszolja a – *mit mondjak?* kérdést. A korcsoportok szerinti kifejtést tehát meg kell előznie a megfejtésnek! Jelen tanulmánynak az a célja, hogy betekintést nyújtson a vallástanár/teológus műhelyének abba az izgalmas szegletébe, ahol a továbbadásra váró bibliai szakasz *egyetemes üzenetének* feltárása történik.

A tanári tanulószoba hiánya, a műhelymunka elhanyagolása maga után vonja a vallástanítás elsilányosodását, a sikertelenséget. Ravasz László az igehirdetés tudományáról szóló művében a Szentlélek munkája mellett hangsúlyozza az emberi tényező fontosságát, a felkészülést, mint a beszéd előfeltételét. Mondanivalójának nyomatékosítása végett idéz egy német szerzőt, aki elmeséli Claus Harmsról, hogy az egyébként következetesen jól felkészült igehirdető egy alkalommal úgy ment szószékre, hogy előzőleg nem írta le, nem vázolta fel mondandóját, de bízott a Szentlélek

¹ Elhangzott a Vallástanárok VII. értekezletén, Illefalván, 2002. szeptemberében

ihletésében, ám hiába várta a Lélek sugalmazását, mert az semmi egyebet nem mondott neki, csupán ennyit: „*Claus, Claus du bist faul gewesen*”² Az idézett megállapítás érvényes a vallástanárok esetében is.

Az értekezés³ előre meghatározott feladatai között szerepel a tantervből választott három téma feldolgozása a nevelés különböző szintjein. A vázlatok elkészítését kell megelőznie az alábbi műhelymunkának, amelynek rendjén megvizsgáljuk a témákhoz tartozó bibliai szakaszokat. Az alapigék irodalomtörténeti vizsgálatától eltekintünk, de a szövegértés szempontjából fontos lesz több kortörténeti adatra, és írásmagyarázati (egzegetikai) sajátosságra figyelünk. A szövegek elszigetelt elemzése nem elegendő, hanem a szöveggörnyezethez is viszonyítanunk kell (kontextuális vizsgálat), és bele kell helyeznünk a Biblia egészének összefüggéseibe. Munkánk célja a központi- és a részüzenetek felfedezése, az általuk hordozott hitismereti/dogmatikai, és etikai vonzatú tudnivalók megértése, kiemelése.

3.1. Az adós szolga – az elengedés, Mt. 18, 21-35

Alapigénk egy példázat, amely műfaját tekintve nem egyedi az Újszövetségben, hiszen Jézus Krisztus kora szokásaihoz hűen, szeretett példázatokban beszélni. Az ókori keleti ember nem véletlenül használta a képi nyelvet, hiszen a közlés legelterjedtebb eszköze az élő beszéd volt, az elvontabb

² “*Gyula, Gyula, te lusta voltál/ nem készültél.*” In: RAVASZ László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, Pápa, 1915, 386.

³ Ahol a tanulmány először elhangzott.

fogalmi nyelv használatát hatékonyra tevő könyvnyomtatásra még másfél évezredet kellett várni, a modern kommunikációs eszközök, pl. a televízió adta képi közlés lehetősége talán még az álmaikban sem létezett. Megragadó közlésmód gyanánt maradtak a szóképek, metaforák, hasonlatok, példabeszédek, allegóriák. Jézus, a Mester a tanításainak fontos részét képezik ezek a példázatok, ahogyan a kérdés híres szakértője, J. Jeremias mondja: „Aki Jézus példázataival foglalkozik, úgy, amint az első három evangélium ránk hagyta, rendkívül szilárd történelmi alapon áll, mert azok a hagyománynak ősközetei. Általában is érvényes az, hogy a képek jobban belevésődnek emlékezetünkbe, mint az elvont anyag.”⁴A jézusi példázatok alaposabb vizsgálata rendjén célszerű kitérőt tenni a stilsztika világába, itt csak a szinoptikus evangéliumok példázatainak Kozma Zsolt féle felosztása következik: a/ tulajdonképpeni példázat (parabola), b/ túlzó példázat (hiperbola) és c/ példaelbeszélés (embola).⁵

Az adós szolga példázata ún. hiperbola, amelynek a lényegét az alábbi meghatározás a tulajdonképpeni (tisza) példázathoz viszonyítva fogalmazza meg : „...a tiszta pld-nál Isten országa azáltal jön közel a hallgatókhoz, hogy a kép egy teljesen szabályos, a természet vagy a természetesség törvényeinek megfelelő történésben jelenik meg. Ezáltal a tiszta pld a hallgatók igent mondását váltja ki a képre és üzenetre nézve. Ezzel szemben a hiperbola egy érdekes,

⁴ JEREMIAS, Joachim: *Jézus Példázatai*, Budapest, Ref.Zsinati iroda, 1990, 7.

⁵ KOZMA Zsolt: *Jézus Krisztus példázatai*, Kiadja az Iránytű Alapítvány, 2002, 32. Az alábbiakban többször is idézzük.

rendszerint egyedi esetet mutat be ('interessierender Einzelfall' – Bultmann), határhelyzetet, amelybe a történet valamelyik szereplője kerül és ott a megszokottól eltérően cselekszik, viselkedik, vagy valami rendkívüli történik vele. A tulajdonképpeni pld történetében olyan cselekmény áll előttünk, amely szerint mindig mindenki cselekszik. A hiperbolánál a cselekvő személyt bizonyos körülmények készítetik, vagy éppen kényszerítik a rendkívüli cselekvésre. A tiszta pld azzal győz meg, hogy általános és közismert eseménnyel bizonyít, a hiperbola az egyedivel és a sajátossal.”⁶

Alapigénkben a király magatartása a rendhagyó, a megfizetés törvényével áthatott emberi világba nem illik bele a nagyvonalú elengedés gondolata, bár a példázatot megelőző tanítványi kérdésfelvetés már sejtet valamit az isteni törvények, a tanítványi életstílus másságáról.

21-22. Péter azt kérdi Jézustól, hogy: *Uram, hányszor lehet az én atyámfiának ellenem vétkeznie, és neki megbocsátanom? Még hétszer is?* A rabbinikus hagyomány köztudottan háromszori megbocsátást szab meg az embertárs irányába, amely egyben az Isten hasonló tettének az előfeltétele is.⁷ Péter ráérezett arra, hogy Jézus tőlük bizonytalán valamivel többet követel, ezért ő 7-et mond, amely az Ószövetségben kultikus szám volt, olyan szent szám, amely a teljességre utal. Pl. az áldozatoknál az oltár és a függöny meghintése (3Mózes 4,6 és 8,11), a poklosságból megtisztult ember hétszeri meghintése (3Mózes 14,7), Jerikó megkerülése (Józsua 6,4), Naámán hétszeres

⁶ KOZMA Zs.: 29-30.

⁷ EKK I/1 – LUZ, Ulrich: *Das Evangelium nach Mattheus*, 1989, 348.

megmártóztatása a Jordán vizében (2Királyok 5,14). Péter kérdésében burkoltan meghúzódik a remény, hogy talán lesz egy felső határa a megbocsátás kötelezettségének, de Jézus válasza, a 77 – szer nem egy valós számérték, hanem a teljességet szimbolizáló szám többszöröseként utal a parancs vég nélküli érvényességére.

Jézus az Isten országában érvényes jogrend érzékeltetésére példázatot mond, amelynek a történése három szintéren zajlik:

a / az Úr, vagyis a király előtt 23-27.v.

b / valahol távolabb a szolgatársak találkozási pontja 28-30

c / ismét a király előtt, ahol az ítélet elhangzik 32-34

24. A tartozás nagyságrendje óriási, a szolga 10.000 talentummal tartozik, amely mintegy 40 millió arany márkának felelt meg. Az összeg csillagászati méretét érzékelteti az a korabeli adat, amely szerint Nagy Heródes évi jövedelme mintegy 900 talentum volt, és Kr.e. 4-ben Galilea és Perea egész évi adója összesen 200 talentum volt. Sok írásmagyarázó állítja, hogy a $\mu\upsilon\upsilon\iota\alpha$ szót *tízezer* helyett egyszerűen *soknak* is lehetne fordítani, hiszen lényegében a megszámlálhatatlanul sokat akarja kifejezni. (Ennél nagyobb összeget nem is találtak a korabeli kimutatásokban.)⁸

25. A király a ténymegállapítás után intézkedik a törvényes eljárás szerint, utasít az adós még meglévő javainak a eladására. A fizetéképtelen ember hozzátartozóinak az eladása Izráel előtt is ismeretes (2Királyok 4,1, Ésaías 50,1, Ámós 2,6, 8,6, Nehémiás. 5,1-13), a mózesi törvények az

⁸ GRUNDMANN, Walter: *Das Evangelium nach Matthaus*, Berlin, 1972, 423.

atyafiakra érvényes eljárások vonatkozásában említik ezt a lehetőséget (5 Mózes 23). A mai kor embere számára talán a végrehajtók által lebonyolított árverések, a csődbe jutott vállalatok szanálásának esete érzékeltetik a helyzet komolyságát. Jézus a könnyörtelen intézkedés lehetőségének a hangsúlyozásával még inkább kiemeli a király könnyörületességének rendkívüliségét.

26. A szolga földre borulása, a kétségbeesett ember utolsó kapkodása, amelyet tanácsstalanságában tesz. A tartozás törlesztéséhez kér türelmet és haladékot, miközben nyilvánvaló, hogy képtelen felmérni helyzete reménytelenségét, hiszen ha eladnák is családtagjait, akkor is csupán 5-20% - át jelentené adósságának, mert a rabszolga ára mindössze 500 és 2000 dénár között mozgott.⁹

27. A királyt, Istent szájalom tölti el, megkönyörül ezen az emberen.

28-30. Az ember kilátástalan helyzete, és kétségbeesett esdeklése egy belső, érzelmi történést indított el a királyban, melynek a következménye az *elengedés, a megbocsátás* volt. A második jelenetben azt látjuk, hogy a szolgában viszont nem történt semmiféle változás, Isten iránta való jósága ellenére ő még mindig könnyörtelen a másik emberrel szemben. A másik ember, a συνδουλος vele egyenlő rangú szolgát jelent. Szolgatársa mindössze 100 dénárral tartozik neki, azaz száz nap-számmal, amely egy aránylag könnyen visszafizethető összeg,

⁹ GRUNDMANN, W.: 424.

ő mégis a legbrutálisabb eszközöket választja. Előbb környező népeknél szokásos ütlegetéssel próbálja kicsikarni, később az adósok börtönébe juttatja, bizonytalán el is adta volna, de ezt már nem tehetné, mert egy rabszolga ára jóval több volt, mint a tartozás.

32-34. Isten nem tűri ezt a szenttelen viselkedést a szolgatárssal szemben, amely valójában az Úrral szembeni háládatlanságot jelzi. A gonosz szolgát átadja a kínzóknak, *amíg meg nem adja a tartozását*, vagyis a végtelen irgalmasságot elutasító emberre a végtelen szenvedés vár, merthogy az előbbieken világosan láttuk, hogy az adóssága túlságosan nagy, sohasem törleszthető.

Ezzel kapcsolatban találóan állapítja meg a német biblia-magyarozó: „Wer nicht an Gottes Barmherzigkeit barmherzig wird und durch Gottes Vergebung vergeben lernt, hat die Gnade Gottes verscherzt.”¹⁰

35. A szakasz utolsó verse summázza a példázat mondanivalóját, előrevetíti a háládatlan viselkedés következményét, és a megbocsátás gyakorlására sarkall.

Az Újszövetségben az egymás iránti irgalmasság, bocsánat kérdése többször is előfordul, Máté 6. részében hatványozott módon. Gondoljunk először a Miatyánk ötödik kérésére,

¹⁰ RIENECKER, Fritz: *Wuppertaler Studienbibel – Das Evangelium des Matthaus*, 1966, 259.

Az idézet magyarul: „Aki Isten könyörületessége nyomán nem válik könyörületessé, és Isten megbocsátása révén nem tanul meg megbocsátani, eljátszotta Isten kegyelmét.”

amelyben a kenyér mellett ugyanolyan létfontosságú kérés a bűnbocsánat, melynek az egymás iránti megbocsátás a feltétele.(Máté 6,12). Másodszor részletesebb kifejtését is olvassuk az isteni és az emberi megbocsátás összefüggésének:

„Mert ha megbocsátjátok az embereknek az ő vétkeiket, megbocsát néktek is a ti mennyei Atyátok.

Ha pedig meg nem bocsátjátok az embereknek az ő vétkeiket, a ti mennyei Atyátok sem bocsátja meg a ti vétkeiteket”(Máté 6,15).

Tisztázást érdemel az a kérdés is, hogy valójában mit jelent a példázatbeli *adósság, tartozás* (οφειλε), ha azonos a bűnnel, akkor, mi tartozik a bűn fogalmához. Minden bizonnyal bűnnek számít minden tettelesen elkövetett rossz-, vagyis másoknak ártó cselekedet. A bűn nyilvánvaló, elsődleges jelentése mellett ide sorolható mindaz a jó-, azaz másoknak használó cselekedet is, amelyet nem tettek meg. Ilyen értelemben Isten nemcsak a cselekedetekben megnyilvánuló rosszat bünteti, de a cselekedetekben meg nem nyilvánuló, vagyis az elmulasztott jót is.

A megbocsátásról azt sugallja a példázat, hogy nem külső kényszerből, az ítélettől való félelemből kell fakadnia, hanem belső készletéből. Az elnyert bocsánat keltette öröm, hála kell hogy bocsánatra indítsanak. A jó cselekedetekkel, az Isten irgalmának analógiájára működő szeretet-megnyilvánulásokkal kapcsolatban érdemes a Heidelbergi Káté 62-64., 86. és 90-91. kérdés-feleletét idéznünk.¹¹ A 86. különösen összefügg a

¹¹ HK. 62-63 nem jutalomért cselekszünk jót, a hit által igazulunk meg Isten előtt

példázat üzenetével: *Miért kell jót cselekednünk, ha a mi nyomorúságunkból minden mi érdemünk nélkül, kegyelemből, Krisztus által váltattunk meg? – Azért, mert Krisztus, miután minket az Ő vérével megváltott, egyszersmind meg is újít minket az Ő Szentlelkével a maga hasonlatosságára, avégre, hogy sok jótéteményéért Isten iránt való hálánkat egész életünkkel megmutassuk és Őt dicsőítsük. Ezenkívül azért is, hogy a magunk igaz hite felől annak gyümölcséből bizonyosak legyünk. Végül pedig, hogy a mi istenfélő életünkkel embertársainkat is megnyerjük a Krisztusnak.*

Krisztus embert megújító munkáját a példázatainak üzenete által is végzi, ezért terheli az üzenet közvetítőit olyan nagy felelősség. Ahhoz, hogy a krisztusi örömhír célba érjen, fontos, hogy a példázat elmondásakor ne essen csorba a továbbadott Igén. Nem szabad önkényesen kiragadni szakaszokat, mert Krisztus példázatai csak a maguk teljességében közvetítik a teljes üzenetet. A példázatokban elmondott történetek minden részlete számít, elhanyagolhatatlan része lehet a megcélzott hallgatóság formálásában. Az elmondott történetek olyanok, mint a vízbe dobott kő, amely nyomot hagy a becsapódásakor, és további mozgást, körkörös

64. *Nem tesz-é ez a tan könnyelművé és gonosz emberekké? – Nem, mert lehetetlen, hogy akik igaz hit által Krisztusba oltattak, háládatosság gyümölcsét ne teremjék.*

90. *Mi az új ember megelevenítése? – Istenben való szívbéli öröm Krisztus által, és az Isten akarata szerint való minden jó cselekedetben gyönyörködő szeretet.*

91. *Melyek azok a jó cselekedetek? – Csak azok, amelyek igaz hitből vannak, Isten törvényének megfelelőek és az Ő dicsőségére történnek, nem pedig, amelyeket mi gondolunk jónak, vagy amelyek emberi rendelésen alapulnak.*

hullámokat eredményez a víz tükrén. „Hogy a pld-okban átadott üzenet mindig történésben áll előttünk, az azért is jelentős, mert céljuk is az, hogy új, a pld-nak megfelelő történéseket indítsanak el a hallgatóságban. Isten országa Isten történése, de a pld-ok szimmetriatengelyére nézve megfelelő emberi cselekvéssorozatnak kell megindulnia, mert az üzenet így él tovább. Minden pld-nak nem csak olyan dogmatikai potenciája van, amely történésben szemlélhető, hanem olyan etikai töltése is, amelynek történéssé kell válnia. Ez nem csak az adós szolga pld-nál van így, amelyik ennek a kettősségnek iskolapéldája...hanem minden pldnál.”¹²

3.2. Törvény és evangélium – Mt. 5, 17-19

A szakirodalomban szinte közhelynek számít, hogy a teológiatörténet hosszú évszázadai során számtalanszor visszaéltek a *törvény és evangélium* fogalmával, kijátszották egymással igazi értelmüket. Gyakorta nevezték az Ótestamentumot a törvény, az Újtestamentumot a tiszta evangélium könyvének, amelyek összeegyeztethetetlenek.

Mielőtt a kettőnek, Jézus által meghatározott viszonyát tárgyalnánk, röviden úgy summázhatjuk jelentésüket, hogy :

- a törvény arról szól, amit nekünk kell tennünk
- az evangélium arról szól, amit Isten tett velünk.

A *törvény* meghatározása (definiálása) nehéz feladat, azért is, mert az Ószövetségnek nincs egy átfogó jelentésű szava a

¹² KOZMA, Zs.: 11.

törvény fogalmának kifejezésére.¹³ A leggyakrabban előforduló héber kifejezés a *tóráh*, amely eredetileg útmutatást, eligazítást, a pap által adott helyzetben nyújtott tanácsot jelentett. A tanítás, a *tóráh*-adás sokáig papi kiváltságnak számított Izraelben. A *tóráh* jelentése az idők során kibővült, és elsősorban Mózes öt könyvére, a Pentateukhoszra vonatkoztatták, amely a törvény summáját, a tízparancsolatot is magába foglalja (2Mózes 20,1-17). Tágabb értelemben, bizonyos szövegösszefüggésekben a zsidók által tiszteletben tartott egész hagyományanyagra, szabályrendszerre vonatkoztathatják.

A törvényt kifejező ószövetségi szavak között az alábbiakat találjuk: *micvóáh*, amely inkább parancsot jelent, *dábár* – ige, Isten szava (2 Mózes 34, 28, 5 Mózes 4, 13), *hók* – rendelkezés, dekrétum, *mispát*- ítélet, jog. Az újszövetségi szóhasználat két kifejezést ismer, a *nomos* (a LXX is ezzel fordítja a *toráht*) és a parancsot jelentő *entolé*.¹⁴

Isten miután szövetséget kötött Izráellel és megszabadította ellenségeitől (lásd a Tízparancsolat bevezetőjében), megajándékozta őket a törvénnyel. Az Úr rendelkezéseit, követelményeit mindig megelőzi szabadításának tapasztalása. Jézus azt képviseli, hogy az Isten által a választott néppel kötött szövetség, s az ehhez járuló törvény nem veszítette érvényét, sőt kiteljesedik általa. J. Douma a Tízparancsolatról szóló könyve bevezetőjében fontosnak tartja ennek a folytonosságnak a kihangsúlyozását. „Kálvinnal együtt állítjuk,

¹³ RAD, Gerhard von: *Az Ószövetség teológiája*, Budapest, Osiris kiadó, II. kötet, utolsó fejezet.

¹⁴ *Keresztyén Bibliai Lexikon*, Budapest, Kálvin J. kiadó, 1995, 633.

hogy az Izráellel kötött szövetség 'lényegében és tárgyában' nem különbözik az újtestamentumi szövetségtől, különbség csupán a két szövetség szerepében van. Az új szövetség már nemcsak egy néppel (Izráellel) kötött, hanem kiterjed a világ minden népéből való hívőkre és ezek leszármazottaira ...Véget is ért a papokkal, áldozati állatokkal és ünnepnapokkal járó istentisztelet, amikor a dolgok 'árnyéka' helyére maga a valóság lépett Krisztusban...Ezen – és egyéb – változások miatt már nem lehet a Tízparancsolatról beszélni anélkül, hogy szóba ne hozzuk Jézus Krisztus munkáját. Általa bővebb és mélyebb magyarázatot nyer annál, mint ami a Sinai hegy lábánál lehetséges volt"¹⁵

Kétezer év távlatában talán könnyebb tiszta teológiai véleményeket formálni, mint Jézus korában volt. A Megváltó sok kortársát nemcsak az a tény tévesztette meg, hogy nem ismerték fel benne Isten Fiát, az Üdvözítőt, hanem az a mód is megzavarta őket, ahogyan ők a mózesi törvényt értelmezték. A törvény teljes félreértése odáig vezetett, hogy Jézust a törvény alapján ölték meg (János 19,7).

Mielőtt Jézusnak a kortársaival folytatott vitáit, beszélgetéseit vizsgálnánk, szükséges nagyvonalakban feltérképeznünk a korabeli zsidóság törvénnyel kapcsolatos felfogását. Jézus korában a farizeusi rabbinizmus, amely a zsinagógákat irányította, úgy tekintett a Tórára, mint a gyakorlati alkalmazást szolgáló parancsok és rendelkezések gyűjteményére. Ily módon összesen 613 parancsot számoltak össze, amelyből 248-at

¹⁵ Dr. DOUMA, J.: *A Tízparancsolat*, Iránytű kiadó, 1994, 8.

parancsnak, 365-öt tilalomnak tekintettek.¹⁶ A parancsok között egyaránt találunk erkölcsi, kultikus és rituális rendelkezéseket, elmosódnak az Isten iránti kötelességek, a helyes társas élet szabályai és a puszta joggyakorlat határai. „Jól tükrözi ezt az, hogy az írástudók egyszerre teológusok, népnevelők és jogászok.”¹⁷

Az ószövetségi korban a törvény főleg szájhagyomány útján terjedt, de a hellenisztikus korban, kb. Kr.e. a 2. században rögzítették a tulajdonképpeni Tórát, és *Halakkah* néven írásba foglalták a tórához társuló magyarázatokat is, mintegy „kerítést” építve a törvénynek.¹⁸ A Halakká a *hálak* – járni ige származékszava, úton járást jelent, de átvitt értelemben viselkedést, magatartásformát jelöl. A törvényt magyarázatokat adott esetben még a Tóránál is fontosabbnak tartották, ezeket nevezték „atyai hagyományoknak, az atyák hagyományának”, amelyért Pál szerint *szerfelett buzgólkodtak*. (Galácia 1,14). Jézus korának írástudóiról nem szabad elhamarkodott véleményt formálnunk, nem általánosíthatunk, de annyi bizonyos, hogy: kezük alatt a törvény gyakorta vált a szövetség egyetlen letéteményezőjévé; sokszor estek a túlzó kazualizálás hibájába, és az igazi lényegét szétforgácsolták a cselekvés felaprózása által; a törvény betartásától tették függővé az áldást, átkot; megelégedtek a képmutató, formális törvénytisztelettel; vagy megutáltatták a törvényt és adóját

¹⁶ LEBRECHT STARK, Hermann und BILLERBECK, Paul: *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*, München, 1922-28, 1956. 1961, I. 900.

¹⁷ BULTMANN, Rudolf: *Az Újszövetség teológiája*, Budapest, Osiris kiadó, 1998, 24.

¹⁸ Dr. BOLYKI János: *Újszövetségi etika*, Kálvin kiadó, Budapest, 1998, 17.

azáltal, hogy nehéz igává, teljesíthetetlen feladattá tették. A farizeusi törvényértelmezés hibáira, torzulásaira leginkább a Jézusi kritika fog rávilágítani, közelebről a vizsgálatra váró igeszakasz.

Jézus már a fellépése kezdetén nagy feltűnést kelt beszédével, tetteivel. Az evangéliumokban több helyen is illeti Őt a hallgatóság a *rabbi* megszólítással, amely mestert, tanítót jelent (Márk 9,5, 11,21, 14,15, János 1,38.49, 3,2, 4,31). A hallgatói között viszont olyanok is voltak, akik nemhogy mesterüknek tekintsék, de egyenesen ellenségesen viszonyultak hozzá. A farizeusi réteg már a *sabbath* viták rendjén – a kalásztépés és a száradt kezű meggyógyítása szombaton (Márk 2,23-3,6) – sejtí, hogy Jézus másként viszonyul a törvényekhez mint ők, és különbséget tesz a törvénynek az Isteni rendelkezésen alapuló ősmagja, és az írásmagyarázók későbbi hozadéka között. Jézus nem keresi a vita alkalmait, és írásmagyarázatai rendjén mégis kiviláglik a különbség. Jézust a törvénnyel kapcsolatos álláspontjának a kifejtésére valójában azok az írástudók kényszerítik, akik féltik a maguk igazát. Ugyanakkor „...ellentétben az esszénusokkal a farizeusi írásmagyarázattal Jézus nam a magáét állítja szembe. Ő nem tárgyal környező világával a törvény magyarázatoról, - sokkal inkább megváltoztatja az embereknek magával a törvénnyel szembeni viszonyát. Mialatt a parancs zsidó szemlélete szükségszerűen kazuisztikához vezet, a parancsnak jézusi szemlélete ezt kizárja.”¹⁹

¹⁹ GOPPELT, Leonhard: *Az Újszövetség theológiája*, Budapest, 1992, 111.

Jézus a törvénnyel kapcsolatos saját álláspontját csupán két alkalommal fogalmazza meg a szinoptikus evangéliumokban. Egyszer a *nagy parancsolat* tárgyalása rendjén (Márk 12,28-34, Máté 22,34-40, Lukács 10,25-28), valamint a Hegyi Beszéd antitéziseinek bevezetőjében, az általunk is vizsgált szakaszban (Máté 5, 17-20).

3.2.1. Máté 5,17-20

Ezt a szakaszt akár két részre is oszthatjuk: 17-18 – Jézusnak a törvényhez való viszonyulása, 19-20 – a keresztyéneknek a törvényhez való viszonyulása.

17. Jézus határozottan kijelenti, hogy nem a törvény eltörlésére jött, hanem annak betöltésére. (πληρῶσαι / pléroszái ige = betölteni, tölteni, megtölteni). Ezt a kijelentést sokan a későbbi hallgatók közül sem tudták megemésztetni, a benne feszülő ellentét feloldása helyett, Markion például arra vetemedett, hogy megváltoztatta a mondatot, és úgy idézte, hogy Krisztus a törvény eltörlésére jött.²⁰ Nemcsak vétkezett az Írás teljessége ellen a Bibliát átíró heretikus, de ezek szerint nem adatott meg neki az a bölcsesség, amellyel pl. J.Stott felismeri a nevezett szakasz lényegét, nagyszerűségét: „Ez a példázat nemcsak azért nagy jelentőségű, mert a keresztyén igazságosság lényegét határozza meg, hanem azért is, mert rámutat az Újszövetség és az Ószövetség, azaz az evangélium és a törvény között fennálló összefüggésre.”²¹

²⁰ GRUNDMANN, Walter:144.

²¹ STOTT, John: *A Hegyi Beszéd*, Harmat kiadó, 1993, 65.

18. A jotta a héber ábécé legkisebb betűje, a mássalhangzók megkülönböztetésére szolgál, ugyanígy a *Resh* betű bal felső sarkának görbülete, tehát a *vessző* is elengedhetetlen a szövegértés szempontjából. Jézus szavainak értelme az, hogy amiként a legparányibb írásjelek is nélkülözhetetlenek a szöveg megértésénél, úgy a törvény megértéséhez és betöltéséhez is hozzátartozik a teljes Kijelentés, a legapróbb részlet is.

19. Ez a vers a törvénytanítókat figyelmezteti, fontos a körültekintő munka, mert nemcsak a saját üdvösségük bízott rájuk, de másokért is őket terheli a felelősség.

20. Az eddigi versek szigora mintha ellentétben állna a jézusi példázatok kegyelemhirdetésével. Jézus most is óva int a farizeusi igazságtól, a jutalmat váró jó cselekedetektől. Jóllehet Krisztus maga is kilátásba helyezi a cselekedetek függvényében a büntetést vagy jutalmat, de nem ez a mérvadó beszédeiben. Bultmann a törvény és az evangélium feszültségét egy, az eszkathonba torkolló és kiteljesedő létkérdésnek látja. Ily módon a törvény a keresztyéni lét megvalósulását szolgálja, és ennek megvalósulása maga a jutalom.²² Aki ezt felismeri, annak a törvény és evangélium

²² BULTMANN, R.:27. *“Azonban ez az ellentmondás jól feloldható azzal, hogy a jutalom motívuma csak primitív kifejezése annak, hogy az ember számára tettében valódi léte a tét, önmön lényege, amivé majd válnia kell, mert most még nem az. Ennek elnyerése erkölcsi cselekvésének és valódi engedelmességének is legítim motívuma, és ennek folyamán tudatára ébred annak a paradox igazságnak, hogy önmagára találjon, teljesen a jó követelményének, Isten követelményének kell szentelnie magát, illetve – ennek megfelelően – hogy ilyen odaadással önmagát nyeri meg.”*

paradox viszonya többé nem talány, hanem késztetés, tettekben megvalósuló krisztusi élet, másként nem is tehet, aki Krisztust ismeri, és *bele oltatott*. (Ismét a HK 64 kérdés-felelete)

A Mt. 5,17-20 vizsgálata alapján egyértelmű számunkra, hogy Jézus egészen mást gondol a törvényről, mint amit a farizeusok vártak. Lesték Jézus szavait, mert azt gondolták, hogy rajtakapják valami hibán, tévedésen, de Jézus magabiztos, nyugodt mozdulattal fordítja vissza feléjük a neki szánt csapdát, és fel kell ismerniük, hogy ők kerültek bele. Jézus a saját álláspontjának a kifejtése rendjén, közvetett módon bírálja a farizeusok törvényértelmezését, amely elakadt a parancsolatok dologi végrehajtásánál. Az oly sok vesződséget okozó kultikus előírásokat feleslegesnek ítéli, a jogi kérdéseket a mindenkori élethelyzetre, társadalmi körülményekre szabja, de a legfontosabb, az Isten és emberek iránti magatartást előíró törvényt szigorítja. A farizeusok ott hibáztak, hogy az „Istenhez való viszonyt jogviszonynak fogják fel”²³ és csak az előírásnak megfelelő parancsteljesítésre figyeltek. A –mit kell tenni– intellektuális síkon történő értelmezésen túl, a törvény betűje mögött rejlő –miért kell tennem– kérdést teljesen elhanyagolták. Egyik parancs olyan számukra, mint a másik, és egyáltalán nem értik a törvénynek az Isten kegyelméhez való kapcsolatát.

Bultmann a jézusi törvényértelmezésről azt mondja, hogy radikális engedelmisséget követel. „Radikális engedelmisség

²³ BULTMANN, R.: 26.

csak akkor lehetséges, ha az ember megérti és magától helyesli a követelményt. És csak az ilyen engedelmességről van értelme azt mondani, hogy az erkölcsi követelmény teljesítésével Isten követelményének tesz eleget, mert Isten radikális engedelmisséget kíván²⁴ A törvény betöltése csak ott valósul meg, ahol az ember teljes odaadással, egész énjének szolgálatba állításával tud ráhangolódni az isteni akaratra. Ilyen értelemben a keresztyéni törvénybetöltés nem mennyiségi mutatóiban több a farizeusinál, nem a teljesített feladatok száma az engedelmisség fokmérője, hanem a cselekedet belső indíttatása.

Végül érdemes kitérnünk a protestáns teológiában ismerős felosztásra, a törvény hármas tisztére. *Először* gondviselésébe vesz és a társas együttélést szabályozza, *másodszor* bűnbánatra és megtérésre indít, *harmadszor* kézen fogva vezet bennünket.²⁵

a/ A törvény első tisztét, az óvó, védő szerepét láttuk a törvény tanításáról szóló kérdéskör kapcsán.

b/ A törvény bűnbánatra indító tisztével kapcsolatban szokás azt mondani, hogy a törvény tükör, mely megmutatja, hogy milyenek vagyunk, megmutatja az ember bűnét. Gondoljunk a HK 3. Kérdésére: *Honnan ismered meg a te nyomorúságodat? – Isten törvényéből.* A törvény és evangélium kapcsolatának helyes ismerete ezen a ponton nagyon fontos, mert a törvény tükre által keltett léleksorvasztó büntudat csak úgy alakul át bűnbánattá és megtérésé, ha az evangélium életadó üzenete is elhangzik felette.

²⁴ BULTMANN, R.: 25. old

²⁵ Dr. TÖRÖK István: *Etika*, Amsterdam, 1988, 91-92.

c/ Az előző kép a törvény harmadik tisztére is alkalmazható. A törvény olyan tükör, amely megmutatja a siralmas valóságot, de láttatja azt is, hogy az embernek milyennek kellene lennie...ezáltal új életre, létmódra ösztökél.

A törvény és evangéliumnak a fentiekben ismertetett kapcsolatát a HK 19. kérdés-felelete is tükrözi. A feleletben arra kapunk választ, hogy honnan tudhatunk Úr Jézus Krisztus eljövételéről és közbenjárásáról.²⁶ A tömör megfogalmazás egy hosszú gondolatutazással vezet át az egész Biblián, és az evangéliumot, az örömhírt nem az Újszövetség hasonló című könyveiben, hanem az Ószövetség első lapján mutatja, amikor is Isten a bűnbeesett embernek megígéri, hogy az ember egy kései leszármazottja a Sátán fejére tapos. (1Mózes 3,14-15). A Megváltó érkezésének ószövetségi hírüladásáról könyvtári szakirodalmat találunk,²⁷ a kátéban található utalás is szépszámú ígéretet juttat eszünkbe, amely az ősatyáknak adatott, vagy amelyet a próféták jövendöléseiben találunk. (Mikeás 5,2-4, Ésaías 53,1-9, Zakariás 11,11-13). A rövid válaszból az is kiderül, hogy az Ószövetségnek nemcsak a történeti anyaga, és a prófétálások tartalmazznak Krisztusra vonatkozó utalásokat, de még a törvények szertartásaiban is ráismerhetünk a krisztusi váltságmű előképére. (pl. a bűnbak,

²⁶ HK 19. Honnan tudod ezt? – *A szent evangéliumból, melyet Isten maga először a paradicsomban jelentett ki, azután a szent pátriárkák és próféták által hirdettetett, az áldozatok és a törvény más ceremóniái által példázottat, végre pedig az Ő egyetlenegy Fia által beteljesített.*

²⁷ Magyarul lásd NAGY András: *A váltság gondolata az Ótestamentumban*, Kolozsvár, "Ifjú Erdély" kiadása, 1945.

az oltárra hintett vér – 3Mózes 1-7 r.). A váltságmű, amelyről az evangélium szól tehát átível az Ószövetségen, -amelyet gyakran a törvény vallásáról szóló könyvnek neveznek-, hogy beteljesedjék Krisztus eljövetele által az Újszövetségben.

3.3. Gondoskodás – 1 Móz 1,28-30, (Jn 21,1-13)

A keresztyén teológia a gondviselésen Istennek a teremtett világot fenntartó és irányító munkáját érti. A Bibliában hiába keresünk egy önálló gondviselés-tant, kimerítő meghatározást, de a szoterológiai töltetű, üdvtörténeti vonatkozású történésekben nyomon lehet követni az isteni gondoskodást. A gondviselést kifejező szó eredetét a görög vallási szakszavak között kell keresnünk, a *pronoia* jelent előre látást, előre tudást és gondoskodást. Körültekintő munkát követelne az összes Isten gondviselő munkájáról szóló igehely felsorakoztatása, de ízelítőül tudnunk kell a főbb megnyilvánulási módjairól. Isten irányt szab a természet eseményeinek (1Mózes 8,22, Ésaías 16,9...), alakítja a történelmi eseményeket (Zsoltárok 9,8, Ésaías 60,10...), az emberi szívekben is munkál (Jób 17,4, Példabeszédek 24,12...), csodákat művel (2Mózes 4,21, Zsoltárok 40,6, 96,3...). Az isteni gondviselés gondolata különös erővel hatja át a teremtéshez kapcsolódó bibliai megállapításokat.

A téma rendszerezett felvezetése végezté érdemes a HK-hoz fordulnunk, hiszen a 26-28. kérdés-felelet tömör meghatározásokat ad, amelyek akár térkép gyanánt is szolgálhatnak a bibliai idézetek kikereséséhez, magyarázásához.²⁸

²⁸ HK 26. Mit hiszel, mikor ezt vallod: Hiszek egy Istenben, mindenható Atyában, mennynek és földnek teremtőjében? – Hiszem, hogy a mi Urunk Jézus Krisztus

A 27. fejelet utolsó megállapítására, arra, hogy -semmi sincs véletlenül-, különösen oda kell figyelniünk, ha a teremtéstörténetet vizsgáljuk. A világ nem véletlenszerű voltának kérdését talán nem övezik már olyan heves viták, mint a 19. században. A hívő ember számára sohasem volt kérdés a világ teremtettsége, de a természettudományos világkép radikális változásai, a Big-bang és a relativitáselmélet kidolgozása a tudósok körében is egyre nagyobb csodálatot, és nyitottságot eredményez. Ezen a helyen nem feladatunk az egész teremtéstörténet tárgyalása, a megjelölt szakasz szövegkritikai, irodalomtörténeti elemzésétől is eltekintünk, csupán a gondviselés gondolatához szorosan kapcsolódó kérdéseket érintjük.

Isten a világ teremtésének rendjén az embert kiemelte a többi alkotása közül, és egy különleges helyet szánt neki. Az ember különleges helyzetét a teológia az *istenképűségnek* nevezi, amely nem tulajdonságjelző fogalom, semmi szín alatt nem Isten és ember minőségbeli hasonlóságára utal, hiszen Isten annyira más, hogy jelenlétét, látását ember el nem

örökkévaló Atyja, aki a mennyet és a földet, minden benne lévővel együtt semmiből teremtette, és azokat örökkévaló tanácsával és gondviselésével fenntartja és igazgatja: énnekem az Ő Fiáért, a Krisztusért Istenem és Atyám, ezért úgy bízom Őbenne, hogy semmit sem kételkedem afelől, hogy mind testi, mind lelki szükségeimre gondot visel, sőt még mindazt a rosszat is, amit e siralomvölgyben reám bocsát, javamra fordítja, mivelhogy ezt megcselekedheti mint mindenható Isten, s meg is akarja cselekedni mint hűséges Atya.

27. Mi az Isten gondviselése? – Isten mindenható és mindenütt jelen való ereje, mellyel a mennyet és a földet minden teremtménnyel együtt mintegy kézen tartja, és úgy igazgatja, hogy fa és fű, termékeny és terméketlen esztendő, eső és aszály, az étel és ital, a jó egészség és betegség, a gazdagság és szegénység, szóval minden, nem véletlenségből, hanem az Ő atyai tanácsából és akaratából jó.

hordozhatná. A *celem elóhim* viszonyfogalom, amely azt a tényt fejezi ki, hogy Isten az embert munkatársává tette, s így az ember Istenhez hasonlóan, azaz úrként viszonyulhat környezetéhez. Isten, a világ mindenható Ura úgy döntött, hogy az embert úrrá teszi a földön, a többi élőlényen, afféle hűbéresévé teszi. (A hűbéres kifejezés azért is találó, mert a föld tulajdonjoga sohasem lesz az emberé, jelzi ezt a mózesi törvényekben a kürtölés évének intézménye.)

28...*”és hajtsátok birodalmatok alá, és uralkodjatok...”*

Az ember istenképúsége abban nyilvánul meg, hogy nem szolgálja a világnak, hanem ő maga is ura. „Az isteni döntés meghatározza azt is, hogy mi az istenképűség tartalma... Az ember uralomra van hivatva, a külső természet pedig érte van. Az ember Istent képviseli a világban, Isten uralmát gyakorolja a teremtett világban. Ezáltal Isten képmása és a teremtett világ fölé emelkedik.”²⁹Az istenképűség tartalmát a 8 Zsoltár is gyönyörűen megénekli.³⁰

Az ember történetének sötét vonala a bukás, a bűn, melynek következtében az istenképúsége is megromlott, és többé nem tudja tökéletesen betölteni tisztét, szüksége van Jézus Krisztus megváltására, ahogyan a *„teremtett világ sóvárogva várja az Isten*

²⁹ RÓZSA Huba: *A bibliai teremtéstörténet tanítása*, in. Vigilia 1995/9, 648.

³⁰ ...*”micsoda az ember – mondom – hogy megemlékezel róla ? és az embernek fia, hogy gondod van reá?*

Hiszzen kevéssel tetted őt kisebbé az Istennél, és dicsőséggel és tisztességgel megkoronáztad őt.

Urrá tetted őt kezeid munkáin, mindent lábai alá vetettél.

Juhokat és mindenféle barmot, és még a mezőnek vadait is...” Zsolt 8,5-8

fiainak megjelenését”(Róma 8,19). A teremtett világ valóban sóvárog, az ezredforduló teológusai, társadalomtudományokat vizsgáló szakemberei, természettudósok véleménye összecseng abban, hogy a Föld egy válságos időszakát éli, az ember és a természet többi alkotóelemei krízishelyzetbe kerültek.³¹

Milyenné is lett ez a világ, amelyben az emberre bízta Isten a természetet? A környező világ vizsgálata aránylag új tudományág, főként a hatvanas években jelenik meg az egyetemeken külön karként. A tudományág neve az ökológia a görög oikosz /ház, lakóhely/ és logia /szó/ összetételéből adódik, amelyet először Ernst Heinrich Haeckel (1834-1919) használt 1869-ben.³²

A természeti katasztrófák megszorodása, és különösen az ember által okozott végzetes események rombolását látván egyre több civil szervezet, politikai párt /zöld mozgalmak/, tudós társaság /Római Klub/ alakult. Tényfeltáró, katasztrófa-megelőző munkájukkal igyekeznek menteni az ember környezetét, mégis meghökkentő adatok szólnak a természettel való visszaélésről. Környezetszennyezések (1984 az indiai Bhopal-ban 2.000 ember meghalt, 200.000 megvakult vagy másként károsodott a gázrobbanáskor, 1986 – a csernobili atomerőmű robbanása, 1989 – 10 millió gallon nyersolaj kerül Alaszka partvidékén a föld „tüdejébe”, az óceánba), a népességrobbanás és a fogyasztói társadalmak mohó fényűzése

³¹ A témával kapcsolatban lásd BOLYKI János: *“Teremtésvédelem” – ökológiai krízisünk teológiai megközelítése*, Budapest, Kálvin J. kiadó, 1999

³² HARSÁNYI Pál Ottó: *Gondos sáfárok vagy rövidlátó haszonélvezők?*, in. Pannonhalmi Szemle, 2001, 2, 39.

következtében megnő a fogyasztás, rohamosan csökkennek a nyersanyagtartalékok, a termőföldet sokhelyütt kiszipolyozzák (a *The New York Times* egy vasárnapi száma papírszükségletének fedezéséhez kb. 75 ha erdőt kell kivágniuk).³³

A rossz tettek következményei óhatatlanul az okozókra irányítják a figyelmet. Az *ökológiai krízis* kifejezést elsőként használó chicagói szociológus, Lynn White 1967-ben közzétett cikkében – *The historical Roots of Our Ecological Crisis* -³⁴ a zsidó és keresztyén vallásokat teszi felelőssé a történelemért. A környezetrombolás okát visszavezeti az 1Móz 1, 28-ig, ahol Isten az ember uralma alá helyezte a természetet. Bolyki János rámutat a vád helytelenségére, a leggyengébb pontját abban látva, hogy nem számol a Bibliának azzal a szemléletével, amely az embert sohasem választja el, ragadja ki környezetéből. „Amikor a keresztyén kultúra Európában legjobban virágzott, nem volt különösebb környezeti probléma. A természet kiuzsorázásához inkább a valóságnak a descartes-i szemléletben szubjektummá-objektummá hasadása³⁵ és az ipari forradalom, a kapitalista tömegtermelés vezetett.”³⁶

A vád kivédésén túl természetesen minden keresztyén embernek oda kell figyelnie a környező világ védelmére, de nem azért, mert ez népszerű, vagy mert a természetvédelem

³³ Adatok in. BOLYKI, J: *Teremtésvédelem*, 48-49.

³⁴ HARSÁNYI, 40.

³⁵ Descartes a valóságnak három különálló részét különbözteti meg: a kiterjedt dolgok világa /res extensa/ ez a természet, a gondolkodás világa /res cognita/, amely az emberi tudat, valamint Isten világát.

³⁶ BOLYKI, J: *Teremtésvédelem*, 57.

jeles, elkötelezett egyéniségei mondták. (Bár ezek sem hasznaltalanok, gondoljunk pl. Hans Jonas *Das Prinzip Verantwortung* könyvére.) A teremtett világhoz való helyes viszonyulást, a megfelelő etikai magatartást maga a bibliai teremtéstörténet is megfogalmazza. Isten azért helyezi az embert a kertbe, *hogy művelje és őrizze* azt: 1Móz 2,15. Isten olyan uralkodást vár el az embertől, amelyet az ember Isten részéről tapasztal, vagyis óvó szeretettől áthatottat.

Az újszövetségi történet **-Jn.21,1-13-** Istennek a törékeny teremtmény iránti gondoskodásáról szól. A pusztá tény, hogy a feltámadott Jézus megjelenik a tanítványainak is a gondviselés irányába mutat. Jézus látogatása egyfajta lelkigondozói cselekedet, felkeresi a magukban kesergő, gyászoló tanítványokat, hogy megmutatkozása által elcsüggedt lelküket gondozza.

5. v. Jézus megkérdi tőlük, hogy – *van-e valami ennivalótok* (pros phagion, amely kenyérhez találó eledelt, itt halat jelentett).

6. A nemleges válasz hallatán arra buzdítja őket, hogy merítsék alá ismét hálóikat, és megtörténik a csoda, rengeteg halat fognak.

9-13. A csoda mellett ebben az igeszakaszban az isteni gondoskodás mikéntjét kell meglátnunk, amely abban mutatkozik meg, hogy Jézus még a halfogás előtt tüzet gyújt és eledelt készít nekik. Ebédelni hívja a tanítványokat és a velük levőket, és hallal és kenyérral kínálja őket.

Jézus a fizikai szükségleteiket is felismerte, és kellő időben segítségükre jó, gondoskodik róluk.

A történet ebédje azért is rendhagyó, mert az úrvacsorára emlékeztet, ezúttal a megtört kenyér és hal idézik meg Krisztus megtört testét, kiontott véréét. Fontos része ez a tanítványok előtti megmutatkozásnak, amellyel eloszlatja félelmüket.

Az isteni gondviselésnek sokféle formája lehetséges, láttuk a teremtésben megmutatkozó jóindulatát, a közvetlen megmutatkozását, de a leggyakoribban tapasztalható formája, amikor az Isten az emberen át cselekszik az emberért. Isten gondviselésének ez a közvetett módja történhet az embernek a feleberátja iránti jó cselekedetei által, de történhet az ember ellenállása, rossz tettei által is. Ez utóbbinak iskolapéldája József története, amelynek rendjén elmondja „*Ti gonoszt gondoltatok ellenem, de Isten jóra fordította azt*” (1 Móz 50,20)

Irodalomjegyzék

- Dr. BOLYKI János: *Újszövetségi etika*, Kálvin kiadó, Budapest, 1998,
BULTMANN, Rudolf: *Az Újszövetség teológiája*, Budapest, Osiris kiadó, 1998,
Dr. DOUMA, J.: *A Tízparancsolat*, Iránytű kiadó, 1994,
GOPPELT, Leonhard: *Az Újszövetség teológiája*, Budapest, 1992,
GRUNDMANN, Walter: *Das Evangelium nach Matthaus*, Berlin, 1972,
HARSÁNYI Pál Ottó: *Gondos sáfárok vagy rövidlátó haszonélvezők?*, in. Pannonhalmi Szemle, 2001, 2,
JEREMIAS, Joachim: *Jézus Példázatai*, Budapest, Ref.Zsinati iroda, 1990,
Keresztyén Bibliai Lexikon, Budapest, Kálvin J. kiadó, 1995,
KOZMA Zsolt: *Jézus Krisztus példázatai*, Kiadja az Iránytű Alapítvány, 2002,
LEBRECHT STARK, Hermann und BILLERBECK, Paul: *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*, München, 1922-28, 1956. 1961,

- LUZ, Ulrich: *Das Evangelium nach Matthaus* - EKK I/1, 1989,
NAGY András: *A váltság gondolata az Ótestamentumban*, Kolozsvár,
"Ifjú Erdély" kiadása, 1945
RAD, Gerhard von: *Az Ószövetség teológiája*, Budapest, Osiris kiadó,
RAVASZ László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, Pápa, 1915,
RIENECKER, Fritz: *Wuppertaler Studienbibel – Das Evangelium des
Matthäus*, 1966,
RÓZSA Huba: *A bibliai teremtéstörténet tanítása*, in. *Vigilia* 1995/9,
STOTT, John: *A Hegyi Beszéd*, Harmat kiadó, 1993,
Dr. TÖRÖK István: *Etika*, Amsterdam, 1988.

(Megjelent: *Studia Univ. Babeş-Bolyai, Theologia Reformata Transylvaniensis*,
Kolozsvár -Ro, 2002., Nr.1., 31–45.)

4.

A sáfároknak az Úr visszatéréséig tartó szabadsága – 1Kor 4,1-5

4.1. Amit a textusról tudni kell – exegetikai / kortörténeti megértés

1.v. ὑπηρέτης – hivatalos *szolga*. Eredetileg olyan matróz, aki a harci gályán alárendelten evezett az alsó szinten, mialatt a harcosok a fedélzeten küzdöttek. Az óriási erőfeszítést igénylő munkát nem végezheték saját belátásuk szerint, mert a hajó irányítása a felső szintről történt, onnan utasították az evezősöket. A szó az Újszövetségben az előbbi jelentésében már nem fordul elő, de gyakran jelöli a *hivatalozolgát, porozslót* (a szanhedrin, a főpapok szolgáit): Máté 5,25; 26,58; Márk 14,54.65; János 7,32.45.46; 18,3.18., vagy a zsinagógai *szolgát*: Lukács 4,20. A misszió szolgálatában Pál és Barnabás mellé rendelt *segítség, segítőtárs*, Márk-János feladatkörét is ez a szó jelöli: ApCsel. 13,5. Végül sajátos jelentéstartalommal bővül, a Kisztus nemes ügyének, az Igének szolgáló keresztyének kilétét kifejező főnévként találkozunk vele: Lukács 1,2; ApCsel 26,16; 1Korintus 4,1. Az

Újszövetségen kívüli vallásos szövegek is használják a kifejezést, pl. a görög mitológia isteni követét, Hermeszt nevezik így. A hellenisztikus zsidó irodalomban Isten angyalait, a főpapot, vagy épp Mózeszt illetik ezzel a szóval, mint olyan valakit, akire Isten különleges mondandó közlését bízta.¹

οἰκονόμος – *tisztartó, intéző, sáfár, gazdatiszt, gondnok, ügyintéző (idegen szóval: „manager”), közgazdász („ökonomus”), a gazdaság irányítója, felelős vezetője.* A szóösszetétel olyan személyre utal, akinek hatalma van arra, hogy háza (otthona, gazdasága) ügyeiben *törvénykezzen*, pénzügyeit rendezze. Az Újszövetségben többször is előfordul a kifejezés, jelentheti valakinek a hivatali tisztségét, pl. a város *kincstartóját*: Róma16,23, de jelenti a példaként állított hű és bölcs *sáfárt*, aki felelősen gazdálkodik a rábízott kincsekkel: Lukács 12,42. Közismet a Lukács 16-ban leírt példázat a hamis *sáfárról*. A példázat szó szerinti és átvitt értelemben is azt az elrettentő esetet láttatja, amikor a szolga hűtlenül kezeli ura kincseit. A jóra törekvő *sáfárról* is többször nyilatkozik az Újszövetség, amikor Krisztusnak azokról a követőiről beszél, akik Uruk ügyében igyekeznek hűségesen eljárni, és a kegyelem Igéjének hirdetésével, és a kegyelmi ajándékok közhasznú alkalmazásával foglalatoskodnak: 1 Korintus 4,1.2; Galácia 4,2; Titusz 1,7; 1Péter 4,10. A magyar fordítások többsége által használt *sáfár* kifejezés még mindig az egyik legszerencsésebb fordításmód, jóllehet hivatásmegjelölésként a köznyelv már nem használja. A *sáfár* kifejezi a görög szó jelentéstartományának

¹ SCHRAGE, Wolfgang: *Der erste Brief an die Korinther. 1,1-6,11*, EKK, Benzinger-Neukirchener, 1991, 320.

legjellegzetesebb vonásait, azaz olyan megbízott személyt jelöl, aki számadással tartozik urának, de ugyanakkor szabad kezét kap arra, hogy a körülményekhez képest legjobban kamatoztassa a rá bízott kincseket. A gazda rendelkezésére bocsát valamit, anélkül, hogy a gondoskodás mikéntjét, pontos részleteit megszabná, de megbízatása egy bizonyos időre szól, mindig számítania kell a számonkérésre. Az ügyintézés során tapasztalt függetlenség, szabadság felelősségteljes döntéseket igényel. A sáfártól elvárják, hogy emberi képességeinek teljes, odaadó latbavetése által hűségese legyen megbízójához.

μυστηρίων θεοῦ – *Isten titkainak sáfárai* -a kifejezés alaki hasonlósága folytán-, könnyen azonosíthatóak a misztériumvallások *Mystagogosaival*, azaz a titkos tudás, és rejtett kultikus cselekedetek beavatottjaival. A félreértelmezések sorában az írásmagyarázók megemlítik azt a lehetőséget is, hogy az ógyház liturgikus nyelvének szóhasználatával társítsák a *misztérium* fogalmát, amely akkor és ott a „szentségekre” vonatkozott.² Az exegéták véleménye összecseng abban, hogy itt nem szabad semmiféle spekulatív tudásra, ezoterikus rítusra, vagy általános emberi bölcsességre gondolni, hanem csakis Krisztus kijelentett evangéliumára, az elegyítetlen Igére. Az előző fejezetekben az apostol 1Korintus 2,6-16 szakaszban Isten elrejtett bölcsességéről beszél (7.v. – θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ), az isteni bölcs üdvtervről, amely hittitok. Isten az, aki egyesek számára megmutatja, felfedi e bölcsesség értelmét élő, ható Igeként, mások számára pedig az erről szóló emberi

² CSERHÁTI Sándor: *Pál apostolnak a korinthusiakhoz írt első levele*, Luther Kiadó, Budapest, 2008, 189. – Barett-re hivatkozik

beszéd csupán afféle „bolondság” (1Korintus 1,18), a világ fejedelmei előtt is rejtve marad (1Korintus 2,8). Pál a perikópa 1. versében többes számot használ, de egyet érthetünk Schrageval, aki -Blass-Debrunnerre hivatkozva-, arra figyelmeztet, hogy a többes szám ne tévesszen meg, mert a „titkokon” az apostol az egyetlen evangélium „konkrét megfogalmazásait és alkalmazásait” érti.³

2.v. Az apostol megnevezi a szolgálat egyetlen fokmérőjét, azt a kompetenciát, amely elengedhetetlenül fontos, azaz a *hűséget* (πιστός).

A 3-4. versben a szolgálat megítélésének két járhatatlan útját nevezi meg, egyrészt ha más ember, másrészt ha önmaga ítélkezik, hogy végül szembeállítsa az egyedül jogos isteni bírálattal. Az emberek megítélését semmisnek, „igen csekély dolognak” tekinti. Az ő mások általi megítélésére az ítélni igét egy olyan formában használja (ἀνακριθῶ - Pass.coni.aor.), amely a szöveggörnyezet értelmében azt a vizsgáldást, előzetes bírói felderítést jelenti, amely után következik a végső ítékezés⁴. A megítélést végző alany ez esetben az ember. Az antropocentrikus ítékezés kifejezője az *emberi ítéletnap*, (ἀνθρωπίνης ἡμέρας) szóösszetétel is, amelyhez az olvasó azonnal társítja azt az ellentétpárt, amelyről a páli levelek is többször beszélnek: az *Úr napja*, (ἡμέρα τοῦ κυρίου) (1Korintus 1,8; 5,5). Miután az önmaga helyes megítélésének lehetetlenségéről is nyilatkozik, kimondja, hogy az ítélet egyedül az Úr fennhatóságába tartozik.

³ SCHRAGE, 321.

⁴ TŐKÉS István: *A korinthusbeliekhez írt első levél magyarázata*, Kiadja a Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárád, 1995, 98.

5v. Pál óva int az elhamarkodott ítélkezéstől. A türelmetlen ember késztetést érez az *idő előtti*, πρὸ καιροῦ bíraskodásra, de hiba, ha a kíváncsiskodó vizsgálódást követően végső ítéletet alkot. A dolgokat nem szabad siettetni, mert Isten kellő időben mindent megítél majd. Pál gyakran hivatkozik az ítélő Isten eljövetelére, 1Korintus 3,13 szerint ama napon lesz nyilvánvalóvá kinek-kinek munkája, és Isten ítélőszéke elé mindenkinek oda kell állnia: 2 Korintus 5,10.

Lang a 5. vers magyarázata kapcsán megállapítja, hogy ebben a versben az isteni világbíró kijelentő, leleplező szerepe hangsúlyos.⁵ Pál, aki bízik az isteni felmentésben, már elfogadta hittel az Úr megbocsátó kegyelmét, a vers végén megemlíti az isteni dicséretet, de most mintha sokkal fontosabb volna számára az isteni végső tényfeltárás kérdése. Beszédes képekben sorakoztatja fel Isten mindent látó, és majd láttató hatalmának mozzanatait. Először is feltárja a *sötétség titkait*. Az írásmagyarázók ezzel kapcsolatban egyetértenek abban, hogy a sötétséget nem kell feltétlenül negatív jelzőként értelmezni, és a gonosz cselekedetekkel társítani. A teljes látásra, a dolgok helyes megvilágítására kell gondolni. Páli értelemben, a tükör általi, homályos látás (1Korintus 13,12) megszűnésére kell gondolni, amikor a részismereteket felváltja a felülnézet, az összefüggések akadálymentes, világos szemlélése. Másodszer az eszkatologikus képben az Ítélobíró az Ószövetségből már ismerős, szíveket vizsgáló Istenként jelenik meg (1Sámuel 16,7; 1Királyok 8,39; Példabeszédek 1,6;). A βουλας τῶν καρδιῶν klasszikus fordítása "szíveknek

⁵ LANG, Friedrich: *Die Briefe an die Korinther*, Vandenhoeck-Ruprecht, Göttingen und Zürich, 1986, 61.

tanácsai”, de lehet a *végzés, döntés, akarat, szándék* szavakat is alkalmazni. Tőkés István határozottan az utóbbi mellett dönt⁶, mert a *szándék* eleve kifejezi az elrejtettséget, olyan valamit takar, amely nem nyilvánvaló. Ambár ilyen értelemben a *tanács* szó sem kevésbé szűk értelmű, hiszen azt a belső döntést is jelenti, amely mintegy mögöttes mozgatórugója a külső, kívülről is látható cselekedeteknek.

4.2. A perikópa megértése – teológiai összefüggések feltárása

A perikópa első szava döntésre készíti az olvasót, hogy az előző fejezetektől elvonatkoztatva, vagy azok folytatásaként értelmezi. A *οὕτως* – *így, úgy* több értelmezési lehetőséget is megenged, vonatkozhat az utána következő üzenetre, de visszautalhat az előzőleg elmondottakra is. A legtöbb írásmagyarázó szerint itt nem a következőkre mutat, hanem inkább az előzőek összegzése. Strobel szerint, ezt az igeszakaszt nem is szabadna az előző fejezetektől elvonatkoztatva vizsgálni.⁷ Az első három fejezetben ugyanis egy kellemetlen kérdést feszeget az apostol. A korinthusiak pártokra szakadoztak, egyesek Apollós, mások Pál vagy Kéfás követőinek tekintik magukat: 1Korintus 1,11.12; 3,5.21.23. Pál igyekezett megértetni velük, hogy ők maguk is Krisztus követői, és mindenkit a Megváltó nevébe keresztelnek, ők csak egyszerű közvetítők.

⁶ TŐKÉS, 100.

⁷ STROBEL, August: *Der erste Brief an die Korinther*, Züricher Bibelkommentare, Theologischer Verlag, Zürich, 1998, 87.

Pál a fentiek értelmében szól az 1. versben, és kéri, hogy tárgyilagosan ítéljék meg az apostolokat, úgy viszonyuljanak hozzájuk, mint közvetítőkhöz, szolgálkhoz és sáfárokhoz, akik nem a maguk hatalmából cselekednek. A szolga és a sáfár kifejezések szerencsések, mert szemléltetik a függő viszonyt, a megbízó Úrra utalnak vissza.

A *szolga* érzékelteti az alávetett állapoton túl a munka keménységét, a vele járó erőfeszítést. A *sáfár* jól kiegészíti a szolga fogalmát, amely adott esetben a dologi, parancsszerűen teljesített munkavégzést is sugallhatná. A sáfár mindezt ellensúlyozza, mert alpértelmezéséhez hozzátartozik a szabadság képze is, a megbízó ráruházza a szabad döntés felelősségét a sáfárra. A két kifejezésben az alávetettség és a cselekvési szabadság feszülnek egymásnak. A sáfár esetében óvakodnunk kell attól, hogy korlátok nélküli szabadságot vetítsünk rá, és rosszul értelmezett szünergizmusra gondoljunk. Kísért a folyamatteológiának az a túlkapása, amely Istent hajlamos úgy látni, mint aki maga is kíváncsian várja, hogy milyen újabb meglepetést tartogat számára az ember. A sáfár szabadsága az emberek irányában korlátlan, azaz társai nem állíthatnak számára önkényes akadályokat, elvárásokat, de Istennel szemben nem független, hiszen afféle mennyei alkotmány szerint kell cselekednie, Isten Kijelentése megmutatja számára a pontos útjelzőket. Megbízója iránti hűsége épp abban mutatkozik meg, hogy külső ösztöke, gyermekes parancsleosztás nélkül is igazodni tud az isteni elvárásokhoz, és minden nehézség ellenére halad a rábízott cél megvalósításával.

Az emberi élet vizsgálata rendjén természetesen sokféle szempont lehetséges. Pál saját személyére nézve nyomatékosan kéri, hogy a fenti ismérvek alapján viszonyuljanak hozzá, azaz mint szolgára és sáfárra tekitsenek, akitől a hűséget kell számon kérni. A sokféle róla alkotott véleményt semmisnek tekinti, számára mindez nem mérvadó. Magatartásába nem szabad az individualista ember gögjét belemagyaroznunk, a jobbító szándékból fakadó, építő kritikát ő is elfogadja, de korinthusi helyzet más. Világos rálátás nélkül ítékeztek, véleményt formáltak az apostolok személyéről egyes cselekedetek alapján, a nélkül, hogy ezeket a krisztusi evangélium terjesztésének részeként értelmezték volna. Azaz emberi szempontok, mérce szerint gondolkodtak róluk, amelyet Pál elhárít. „Nem kell ebben a korinthusi keresztyén testvéreket lekezelő kijelentést látnunk. Minden emberi véleményre áll az, hogy megbízhatatlan.”⁸ Az emberi szempontok általános elutasítását erősíti meg az tény is, hogy saját magáról is úgy nyilatkozik, mint aki nem alkothat véleményt önmagáról. Minden ilyen véleményalkotás magában hodozza az elfogultság kísértését. A legkiválóbbnak tűnő önismeret is lehet hiányos. Felmentő ítéletet pedig csakis Isten hozhat.

Az 5. vers a páli eszkatológia egyik fontos locusa. Amennyiben az előző versek alapján mégis felmerült Pállal szemben az öntörvényűség gyanúja, az önfejűség vádja, úgy az ítélő Úr eljövetele minden ilyenszerű elképzelést eloszlat. Az apostol igenis tudatában van a végső számonkérésnek,

⁸ CSERHÁTI, 193.

készül is rá, és olvasóit is következetesen figyelmezteti az Úr érkezésére. A türelem szót itt ugyan nem mondja ki, de bujtatottan mégis kifejezi azt az igényt, hogy mindenki várja ki az Úr visszajövetelének idejét. A *kairosz* egy meghatározott időegység, kiemelkedik a végeláthatatlanul múlt időből, azaz az emberi időszámítás egy bizonyos pontján fog bekövetkezni a kairoszhoz társított esemény. Az ember nem hozhatja előbbre az időt, ha ezzel próbálkozik, akkor csupán elhamarkodott, sikertelen cselekvéssort indít el. Pál óva int attól, hogy az isteni ítélethozatal idejét előrehozza az ember, és a bíraskodás jogát helyette gyakorolja. Egyedül Isten képes az emberi élet sötétben meghúzódó eseményeire is rávilágítani, még a szívekben rejlő belső gondolatokat is feltárni. Pál, aki a megbékélés evangéliumának meggyőződéses hirdetője, ez esetben sem a félelemkeltésre, vagy a büntetés kilátásba helyezésére összpontosít, inkább az Istentől várható dicséretre utal a gondolatsor végén. Számára ezúttal az a fontos, hogy az emberi féleges, tördékes, félreértésektől terhes véleményalkotással szembehelyezze a egyetlen tárgyilagos, minden rejtett részletet tartalmazó képet, amelyet egyedül Isten képes majd feltárni az ember előtt az emberről.

4.3. Prédikációvázlat

Az adventi időszak a kettős várakozás jegyében történik. Egyrészt emlékezünk Jézus eljövetelére, emberré léételére, és az ünnep által ismét átéljük a többezer éves várakozás szépségét, a beteljesedés örömének tudatával koronázva. Másrészt

készülünk Krisztus visszajövetelére, az ítélet napjára. Alapigénk az utóbbi várakozáshoz tartozik. Az Úr érkezése, mint minden érkezés két részre tagolja gondolatainkat, az *addig* és az *azután* kérdéskörére. Pál ez esetben az *azutánt* nem félelmetes, büntetésthözó valóságként láttatja, hanem a kegyelemhozó, megbékélő Isten mindent feltáró, napfényre hozó műveként. A megnyugtató jövőkép magabiztosságot, kitartást kölcsönöz az *addig* kérdéseivel vesződő embernek is. Lássuk ezeket a kérdéseket.

Kik is vagyunk valójában, és ehhez milyen készségek szükségesek?

– Korunk egyik ficama, betegsége az identitásvesztés. Sokan nem tudják önmagukról, hogy kik, és hova tartoznak. A másik emberről még nehezebb mindezt megállapítani, márpedig e nélkül a behatárolás nélkül az összes többi róla alkotott ítélet viszonylagos, könnyen érvényét vesztheti. Pál korában is könnyen félreérthették egymás kilétét, ezért nyomatékosan hangsúlyozza, hogy ők, azaz az apostolok Isten *szolgái és sáfárai*.

– A szolga és a sáfár beszédes megnevezések. Mindkét kifejezés utal a függő viszonyra, az apostolok közvetítő szerepére Krisztus ügye és a világ között. A szolga munkája nagy erőfeszítést és engedelmisséget igényel. A szolga egyúttal sáfár is, ebből kiderül, hogy szolgálai alávetettsége óriási cselekvési szabadsággal párosul. Feladatköre nem motorikus parancsteljesítésre korlátozódik, hanem körültekintő döntéseket kell hoznia, hogy a rábízott kincseket a legjobb tudása szerint kamatoztassa. A rá bízott kincsek ez esetben Isten titkai, Krisztus megváltó kegyelmének hirdetése.

– A modern hivatásleírásokban pontosan megnevezik az adott munkához, szerepkörhöz társuló készségeket, kompetenciákat. Pál apostol pályaképe ma is korszerű, hiszen ő is néven nevezi azt a legfontosabb képességet, amely a szolgálatuknak elengedhetetlen feltétele, azaz a *hűséget*. A részletek már nem érdekeseek, hiszen minden élethelyzet más megoldást követel, az a lényeg, hogy ne változtasson irányt, az úton maradjon, Isten országa terjesztésének küzdelmes útján.

Mit lát a világ?

– Az ingatag embert, aki saját kilétében is bizonytalan, könnyű kibillenteni egyensúlyából, a legkisebb megjegyzés is eltérítheti útjáról. A helyes önértelmezésből, Isten-ember viszony felismeréséből azonban hallatlan önbizalom fakad, ezért tudja Pál merészen kijelenteni, hogy: „Rám nézve pedig igen csekély dolog, hogy ti tőletek ítéltessem meg.”

– Korinthusban pártokra szakadtak, és pártérdekek, a saját maguk állította mérce alapján egyiknek Pál, másiknak Apollós vagy Kéfás tetszett. Pál a jóni bátorsággal száll szembe ezekkel a véleménynyilvánításokkal, mint egykor a közel-keleti igaz férfiú a barátaival szemben, most ő a hirtelen ítélkezőkkel szemben hirdeti, hogy nincs igazuk, amit mondanak, annak nincs jelentősége.

– A korinthusiaknak szóló lekicsinylő elutasítás, vagy a mindenkit érintő figyelmeztetés rejlik Pál szavaiban? Az apostol inkább egy általános igazságra mutat rá, azaz az emberi megismerés viszonylagos voltára. Megállapításaink, ítéleteink nagyon viszonylagosak, elég a megismerés egy láncszemét kihagyni, egy fontos tényezőt félreértelmezni, egy

kis előítéletnek teret engedni, és máris értelmetlen eredményekkel kérkedünk. (Esetleg beiktatni egy példát, vagy egy szemléltetést).

– Az apostol elutasítja az emberi megítélést, és szembeállítja az egyedül jogossal, az Úr ítéletével. Szavainak van egy pedagógiai és egy lelkipozíciós üzenete. Egyrészt neveli a mindenkori embert, leszoktatja a száj hirtelenségéről, megfontolásra készíti, óva inti a másokra vonatkozó végkövetkeztetésektől, amelyek könnyen fajulhatnak ártó rágalmá, vagy válhatnak nevetséges szószátyárkodássá. Másrészt vigasztalja az elkeseredett embert, aki pellengérré, a csúfolódók székébe került, hogy nem szabad szívére vennie mások megdöbbentő szavait.

– Pál az öndicsőítés gyalázatától is mentes marad. Jóllehet saját belátása szerint nem talál kivétlenül a maga munkájában, hiszen a jó sáfár igyekszik mindenkor józan belátása szerint a tőle telhető legjobbat cselekedni, mégsem nyilvánítja magát igaznak. Saját megítélését Istenre bízta. Nincs benne az első ember szégyenérzete, elrejtőzködési vágya, mert ő már a megváltott ember bizalmával közelít az Ítéltő felé, akitől ígéret szerint felmentő ítéletet remél.

Egy a lényeges, hogy valaki látja, és majd megláttatja a lényegét

– Isten titkainak sáfára szabad ember, tudja, hogy egyedül Urának tartozik elszámolással, de az emberek még szavaik által sem tarthatják rabságban. Pál szavaiból ez a fajta szabadság, és a belőle következő magabiztosság sugárzik. Mindenkit óva int az ítélezéstől, mint aki tudja, hogy az igazság egyedüli ismerője Isten, ezért a töredékesen ismerő ember inkább hallgasson.

– Az emert állandóan kísérti a gondolat, hogy embertársait, és akár önmagát is kerek, lezárt mondatokkal jellemezze, a tapasztalatai alapján végkövetkeztetéseket vonjon le. Az emberi idő, az Istentől rendelt földi lét azonban nem alkalmas az ítélezésekre, mert ezek csak félegesek, töredékesek, s ilyenként hamisak lehetnek. Pál a szeretet himnuszának végén is megállapítja, hogy *látásunk tükör általi, homályos, rész szerint van bennük az ismeret.*

– Miközben tiltja az embert az ítélettől, mert képtelenségre vállalkozna, aközben rámutat arra a Valakire, aki képes látni. Isten nemcsak lát, de majd láttat is. Fényével megvilágítja az emberi szemek előtt addig elzárt részleteket, a sötétség által takart titkokat.

– A Kis hercegben is olvashatjuk, hogy „jól csak a szívével lát az ember”, azaz ami a szemünkkel elérhető, az csak töredéke a valóságnak. A szívnek is csak azzal a részével látunk, amellyel a Szentlélek láttat. Egyébként a szívnek, az emberi bensőnek is megvannak a maga titkai, azok a belső gondolatok, szándékok, érzések, amelyek a kifele megnyilvánuló cselekedeteinket vezérlik. Pál emlékeztet arra, hogy Isten létünknek eme rejtett zugait is ismeri, és eljön a nap, amikor szembesíteni fog ezekkel.

Istenünk Igéje által ma is vigasztalt, bátorított és intett, feddett minket. Korinthusban és mindenhol megoszlik az emberek véleménye, viszonylagos a jótetszés és az elutasító ítélet is. Akik vállalták, hogy Krisztus nevét viselik a világban, kell, hogy számoljanak az emberi ítéletek pergőtüzével is. Legfontosabb vigasztalásunk, hogy egyedüli jogos ítélőbíránk

Isten, az ő sáfárai csak neki tartoznak számadással. A hűséges szolgának nincs mitől félnie. Mások megítélésében pedig mindannyiunkra vonatkozik a figyelmeztetés, hogy hagyjuk az Úristenre a végső számonkérés feladatát, mert ez a feladat meghalad minket. Minden benne bízó számíthat azonban a visszatérő Úr megígért kegyelmére. Ámen.

4.4. Példák, képek, szemelvények, aktuális történetek

– *Példa az emberi ítélet semmisségére, viszonylagosságára:* Fialat pályakezdőként szolgálhattam egy alkalommal a bázeli magyar gyülekezetben. Istentisztelet után egy idős hölgy odalépett, és panegirikuszokat zengett a szép, a felemelő, a lélekindító szolgálatomról. Hiúságom tovább táplálta azzal, hogy elkérte a prédikáció leírt változatát. A hidegzuhany akkor következett, amikor megmagyarázta, hogy miért kéri: „Tudja kedves, én teljesen süket vagyok, és kíváncsi volnék, hogy miket mondott.” Bevezető mondatai így váltak teljesen érdektelenné.

– *Szemléltetés az elhamarkodott ítélekezéshez:* A számok világában otthonosan mozgó emberek számára természetes, hogy például egy számviteli ellenőrzést megelőzően nem szabad találgatásokba bocsátkozni, esetleg vádaskodni. A számok önmagukért beszélnek, a számviteli mérleg elkészítésekor kiderül, hogy hűségesen jártak-e el, rendesen végezték-e az illetékesek a munkájukat. Az előkönyvelők legtöbbször megkönnyebbülésként élik meg, ha a mérlegképes könyvelő elkészíti a mérleget, és így az addigi munkájukról számot

adhatnak. Különösen akkor jó az ilyen számadás, ha tudják, hogy az akaratukon kívül ekövetett hibákat megbocsátják, és nem a megtorlás szándéka vezeti az ellenőröket, hanem a tisztán látás igénye... Az emberi cselekedetek megítélése rendjén ugyanígy óvakodni kellene az előítéletektől, az elharmarkodott véleményalkotástól, és a végső ítélet kimondását, a „mérlegkészítést” rá kellene bízni minden emberi élet egyetlen szakavatott „mérlegképes könyvelőjére”, arra az Úrra, akinek minden apró adatra rálátása van.

– *A sötétség titkainak feltárását szemléltető kép:* Az utazó éjjel érkezett idegen tájra. Körülötte szinte tapintható a sötétség, a köd. Az autóbusz fényszórói az útpadkát is alig világítják be, az útmenti fák csak árnyszerűen látszanak. Megérkezett egy addig nem látott állomásra. A kandeláberek fényét többnyire elnyeli a köd. Az előzőleg tanulmányozott térkép, az ismerősei leveleiben olvasott leírások alapján próbált tájékozódni, a toronyóra kongása és a templomtorony sötéten magasló tömbje, a városkát átszelő folyó csobogása és a víz tükre mind mankók számára. A kezében tartott elemlámpa halovány fényénél még a kacsaringós utcák feliratait is nehéz kibetűzni. Néha már úgy érezte, hogy feladja a keresést, belefáradt a baktatásba, de tovább vitte a remény, hogy a holnapi napfénynél minden egészen más lesz. Új szállásán otthonosan csillogtak a fények, a csillárok derűt varázsoltak a várakozásba. Fejét megnövekedett reménnyel hajtotta a párnára. A különös éjszaka után kárpótolta a napfényes reggel. Ablaka csodaszép tájra nyílt, a környező hegyek látványa mesébe illett. Az este még ködbe vesző utcákon, a

fény jóvoltából ezernyi apró szépséget fedezett fel, a színpompás virágokkal kecsegtető előkerteket, formás, vendégváró házakat, barátságosan hívogató ablakokat és ajtókat, a főtéren ékszerdobozra emlékeztető kis templomot, amely évszázadokon át őrzi gondos, szerető kezek nyomát, és látta az emberek megannyi kedves mozdulatát..., de a fénynél meglátta a virágokat elnyomó dudvát is, a porták rendetlen hátoldalát is, a templom mellett eloldalgó, vagy az egymás torkának eső embereket is. Látta az élő várost, és megismerhette olyannak, amilyen valójában.

- *Vers: Ady Endre – Az Úr érkezése*
„Mikor elhagytak,
Mikor a lelkem roskadozva vittem,
Csöndesen és váratlanul
Átölelt az Isten.
Nem harsonával,
Hanem jött néma, igaz öleléssel,
Nem jött szép, tüzes nappalon
De háborús éjjel.
És megvakultak
Hiú szemeim. Meghalt ifjuságom,
De őt, a fényest, nagyszerűt,
Mindörökre látom.”

4.5. További szempontok az istentisztelet alakításához:

Lekcio: Máté 25, 14-30 – a táalentumokról szóló példázat

Énekajánlás: Az adventi énekeken kívül, a szolgálattal kapcsolatosan: 134. Zsoltár – Úrnak szogái mindnyájan...; 135. Zsoltár – Áldjátok az Úr nevét...; 255 – Mely igen jó az Úristent dicsérni...; a hittitokra, krisztusi bölcsességre vonatkozóan: 371 – Jézus Krisztus egy Mesterünk...

Rövid imádság /vázlat/:

- Köszönet azért, hogy Isten előtt állhatunk, köszönet a sáfárainak nyújtott szabadságért
- Segítsen helyesen értelmezni önmagunk helyét a világban
- Adjon erőt, hogy kitartsunk a szolgálásban, nevének dicsőítésében, és ne tántorítson el mások felületes ítélete
- Adjon bölcsességet mások megítélésében, hogy senkit elhamarkodottan el ne ítéljünk
- A világnak adjon türelmet Visszajöveteléig, hogy ember emberen ne akarjon bíraskodni
- A sötétség és a szívek ránk váró titkainak terhét vegye le rólunk, hogy a megváltott ember bizalmával merjünk közelíteni hozzá
- Áldja meg várakozásunkat, az *addig* időszakát, és szentelje meg találkozásunkat, az *azután*

Ötletek: Nagyobb gyülekezetek gondja, hogy a krácsolny iünnepélyen nem tudnak minden gyermek és ifjú számára megszólalási lehetőséget biztosítani. Az adventi istentiszteletek ünnepi hangulatát fokozhatja, ha pl. a konfirmálók, vagy a gyülekezet ifjai elénekelnek egy-két szépen betanult éneket, esetleg hangszeres kísérettel, és elmondanak egy-két odaillő verset. Sok olyan csodálatos adventi, karácsolny iünnepkörhöz tartozó verset ismerünk, amely nem is illik kisgyermek szájába, előadása az ifjú, vagy a felnőtt érettségét igényli.

Irodalomjegyzék:

- BALÁZS Károly: *Újszövetségi szómutató szótár*, Logosz kiadó, Budapest, 1998
- BOLYKI János: *A korinthusiakhoz írt első levél magyarázata*, in Jubileumi Kommentár 3. kötet, Kálvin János Kiadó, Budapest, 1995
- CSERHÁTI Sándor: *Pál apostolnak a korinthusiakhoz írt első levele*, Luther Kiadó, Budapest, 2008
- LANG, Friedrich: *Die Briefe an die Korinther*, Vandenhoeck-Ruprecht, Göttingen und Zürich, 1986
- SCHRAGE, Wolfgang: *Der erste Brief an die Korinther. 1,1-6,11*, EKK, Benzinger-Neukirchener, 1991
- STROBEL, August: *Der erste Brief an die Korinther*, Züricher Bibelkommentare, Theologischer Verlag, Zürich, 1998
- TÓKÉS István: *A korinthusbeliekhez írt első levél magyarázata*, Kiadja a Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárád, 1995
- Dr.VARGA Zsigmond: *Újszövetségi görög-magyar szótár*, Ref. Zsinati Iroda, Budapest, 1992

(Megjelent: *Igazság és Élet*, Református Továbbképző Intézet kiadványa, Debrecen, 2009, Nr.4., 549-554.)

Találkozás a jövőendő múltban megmutató Istenével – 2 Mózes 19,1-6

5.1. Amit a textusról tudni kell – egzegetikai/ kortörténeti megértés

1.v. időpont

A ^{שֶׁטֶן} (*kades*) főnév jelentheti az újhódat és a teljes hónapot. Közelebbi viszonyítási pontot jelent az Egyiptomból történő kivonulás napja, amelytől számítva három hónap után történnek az alábbi események, azaz a nép megérkezik Sínai pusztájába. A történések időpontjának megadása két dolgot is kiemel. Egyrészt mintegy felkiáltójelként figyelmeztet arra, hogy ezután valami különleges dolog következik, amely páratlan a maga nemében, amelyet érdemes kronológiailag is rögzíteni. Másrészt a Sínain bekövetkező eseményeket összekapcsolja egy hosszabb történetssorral, amelynek a kezdetét, az Egyiptomból történő elindulást a 2Mózes 12,41 jelzi, és amelynek a végét, a gilgáli táborozást és ünneplést, a Józsué 5,10-12 írja le. A szövegrész értelmezésénél fontos szem előtt tartani ezt az összefüggést.

2.v. helyszín -Sínai-pusztá, a hegygel szemben

A bibliakutatók számára állandó kihívást jelent a סיני *Sínai* vagy a הורב *Hóreb* hegy, az Istennel történő találkozások (teofániák) pontos helyének meghatározása. A vulkanikus hegyek keresői Arábia észak-nyugati részén találtak megfelelőnek tűnő helyet, ellenben a Palesztínához közelebbi hegyeket vélték alkalmasabbnak azok a kutatók, akik a bibliai távolságok léptékével mértek. Mind a zsidó, mind a keresztyén hagyomány a Dzsebel-Muszával azonosítja a hegyet, amely a Sínai - félsziget hegytömbjének déli, 2285 m magas csúcsa, és a Sínai-pusztát az 1700 m magasan fekvő Er-Rarah síksággal azonosítja, amely kellőképp széles ahhoz, hogy a nép letáborozhatott rajta, és rálátott a hegyre.¹ Az első keresztyén zarándokok, szerzetesek bizonyíthatóan a 4. században keresték fel, és tisztelték ezt a helyet, mint a bibliai istenmegjelenések helyszínét. A Mózes (Musza) hegynél valamivel magasabban emelkedik a Katalin csúcs, amelyiken a hatodik században, a két évszázaddal korábbi kolostor helyén emeltette Jusztiniánusz a híres kolostort, amelyik a középkortól Alexandriai Szent Katalin nevét hordozza.² A Biblia használja az istenhegy megjelölésére mind a Sínai, mind a Hóreb nevet, ezért egyes írásmagyarázók két külön hegyről beszélnek, de a legújabb szakirodalomban meggyőző érveket olvashatunk arról, hogy mégis ugyanannak a helynek kétféle megnevezésre kell gondolni. A Sínai név kísértetiesen

¹ HERTZ, Joseph Hermann dr.: *Zsidó Biblia – Mózes öt könyve és a Haftárák*, Budapest, 1996, Chábád Lubavics Egyesület, 200.

² CLEMENTS, R.E. Gen.Ed.: *New Century Bible Commentaries – Exodus*, 1983, 203.

összecsend az asszír holdisten (Sin) nevével, ezért kézenfekvőnek látszik, hogy egyes ószövetségi iratokban tudatosan vezették be helyette a Hóreb elnevezést (amely a pusztaságra, sivatagos helyre utal), hogy az idegen istenek tiszteletét, amely a Kr.e. 7. században különösképpen felerősödött, még a szóhasználat szintjén is ellensúlyozzák.³ A pontos helymeghatározásnál fontosabbnak tűnik a hegy híd mivolta mind földrajzi, mind teológiai értelemben, hiszen az Egyiptom és Kánaán közötti átmenet helye, fontos állomáshely a rabszolgalét és a kiválasztottak királysága között.

3.v. Mózes Istennél, az üzenet

Az előző versből kiderül, hogy a nép letáborozik a hegytel szemben, a folytatásban azt olvassuk, hogy Mózes *fölmert Istenhez*, aki a hegyről felszólítja, hogy adja tovább a népnek az ő beszédét, azaz követté kell lennie Isten és a nép között.

Jákób házán a zsidó bölcsek az asszonyokat értették, „Mózesnek előbb az asszonyokhoz kellett fordulnia, mert ők tanítják a zsenge gyerekeket a vallás alapelemeire, ők rakják le a hit alappilléreit a gyerekek lelkében.”⁴A mózesi könyvekben még csak egyszer fordul elő a kifejezés, az 1Mózes 46,27-ben, ahol a Jákóbbal Egyiptomba vonuló 70 személyt és hozzátartozóikat jelenti, egy kis csapatot, amelyből mindannyian származnak. A megszólítottak táborát kiteljesíti az *Izrael fiainak* megfogalmazás, így a kettő együtt jelenti a teljes választott népet, minden férfit és nőt.

³ DOHMEN, Christoph: *Exodus 19-40*, Freiburg-Basel-Wien, 2004, Verlag Herder, 54.

⁴ HERTZ, 201.

Több írásmagyarázó is rámutatott arra, hogy Mózesnek kétféle ige által kell teljesítenie a feladatát: אמר *szólj, mondj* és נגד Hi. *hirdetsd, beszéld el (add tovább, közvetítsd)* Isten beszédét.⁵ Az első kijelentés, nyilatkozatszerű, amely ebben az esetben az Izráel kiválasztására szóló ígéretek közlése. A második elbeszélésszerű, azaz el kell beszélnie a múlt eseményeit, tovább kell adnia a kivonulás történetét.⁶

4.v. sasszárnyakon hordozás

A נשר (*nasar*) elnevezésű madarat ill. szárnyait 26 alkalommal említi az Ószövetség. A nyugati bibliafordítások legtöbbször sasnak fordítják, hiszen a sas a címerfestészet ismert szimbóluma, a hatalmat, szabadságot, erőt és gondoskodást jelképezi. A legtöbb kommentár megjegyzi, hogy valójában a keselyűk családjába tartozó madárra (Gyps fulvus = fókakeselyű) vonatkozik a bibliai szöveg és nem az Európában ismert sasra. A fiait szárnyain hordozó madár képe (amelyet az 5Mózes 3,11 is említ) egy kissé pontatlan természeti megfigyelésből ered, merthogy a biológiai kutatások nem igazolják, sőt kizárják a fiókák szállításának lehetőségét. A téves elképzelés onnan eredhet, hogy az elhullt állatok teteménél a nagyméretű keselyűk gyakran kisebb madarak társaságában jelennek meg, amelyek a hátukra, szárnyaikra szállnak, egyesek a fogaik közé ragadt ételmaradékkal táplálkoznak. Az élelemkeresés következtében egyes keselyűk

⁵ DOHMEN, 55

⁶ PROPP, William H.C.: *The Anchor Bible – Exodus 19-40*, New York-London-Toronto-Sydney-Auckland, Doubleday, 156.

óriási távolságokat tesznek meg, pl. a Balkán félszigetet szinte vándormadárként hagyják el ősszel, és térnek vissza tavasszal. Az emberek eközben együtt látják távozni, és érkezni más madarakkal, ezért nevezik a hegyi pásztorok a keselyűt a kakukk lovának („das Pferd der Kuckuck”).⁷ Pontos azonban az a megfigyelés, amely szerint a keselyűk különös gonddal vigyáznak fiókáikra. Mind a hím, mind a nőstény szorgalmasan táplálja a törekeny utódokat, és feltűnően nagy szárnyaikkal egyrészt a leselkedő ellenségtől óvják meg őket, másrészt türelmesen idomítják őket a repülés tudományára. A saskeselyű az ókori kultúrákban a szülői szeretet, gondoskodás kifejezője lett, az egyiptomi mitológiában anyaisten-ségek szimbóluma volt. Különösen Egyiptomban, de a Közel-keleten máshol is közismert volt a keselyűfélékkel kapcsolatosan egy másik, pontatlan megfigyelésen alapuló tévképzet. Az alkalmyszerűen táplálkozó dögkeselyűket gyakran látták tehetetlenül topogni, amikor mértéken felül zabáltak, és képtelnek voltak felemelkedni. Az ilyen állat legtöbbször addig menetelt, ameddig egy emelkedő tetejére nem ért, ahonnan könnyűszerrel megiramodhatott, és a levegő felhajtó erejét kihasználva, felemelkedett. A fizika törvényeiről még keveset sem sejtő ember azt hitte, hogy a madár csodálatos módon újult meg, fiatalodott meg, így vált a megújulás jelképévé is.

Az Ószövetség a sast ill. szárnyait mindig a védelem, a gondoskodás jelképeként említi, a szülői feltétlen szeretet megnyilvánulásaként. A madár nagysága, gyorsasága arra

⁷ DOHMEN, 58.

utal, hogy olyan valaki cselekszik, akinek van rá hatalma, módja. Azok az igeversek, amelyek Isten gondviselését a sasszárnyakhoz hasonlítják, vagy metaforikusan említik azokat, az olvasóval megértetik, hogy Istennél teljes az oltalom. A zsoltárok könyvében több ilyen megfogalmazással is találkozunk (17,8; 57,2; 61,5; 63,8; 91,4). 103 zsoltárt amúgy is áthatja a Sínain megjelenő Isten gondolata, az 5. versben a hívőket a megifjuló sashoz, az erejükben megújulókhöz hasonlítja.

*5.v. az engedelmes hallgatás
és a törvény megtartása által kincské válni*

Az 5. vers olyan hallgatásra szólítja fel a népet, amely több mint egyszerű tudomásul vétel, tájékozódás, mert cselekedettel egybekötött. A hallottak alapján engedelmesség, szófogadás következik, ahogyan a gyermeknek kell szülejére hallgatnia.

A שגולה *szegulla* kifejezést az Ószövetség nyolc alkalommal használja, és mindig valamilyen különleges értékre, tulajdonra utal, pl. királyi birtokra, vagy a királyi építkezésekre összegyűjtött kincseket jelöli (1 Krónikák 29,3). Az elemzett szövegrészben *én tulajdonomnak* szokás fordítani. Az Isten és Izrael közötti különleges viszonyt fejezi ki.

6.v. papok királysága, szent nép

Sokféle fordítási lehetőséget kínál a birtokos szerkezetű מַמְלַכַּת כֹּהֲנִים: *papok királysága, királyi papság* (LXX: βασιλείον ἱερατεύμα), *papi királyság* (a Vulgátában: *regnum sacerdotale*), *királyság papi uralkodókkal*. A fordítási árnyalatoknál ebben az

esetben fontosabb az a tény, hogy három párhuzamos kifejezés középső eleme, hiszen a כֶּלֶה (értékes kincs, tulajdonom) és a גֹּי קִדּוּשׁ (megszentelt nép) kifejezésekkel együtt utal Izráel különleges helyzetére, kiváltságos állapotára. A *szent* itt is, mint általában az Ószövetségben nem minőségjelző fogalom, hanem a birtokviszonyra utal, azaz Istennek elkülönített nép. A bálványimádó népek közül mintegy kiemeli Izráel fiait, körülkeríti, mint akik elegyíthetetlenül az övéi.

5.2. A perikópa megértése – teológiai összefüggések feltárása

Isten kijelentése a Sínain annyira meghatározó eseménye az Ószövetségnek, hogy a róla szóló „beszámoló szokatlanul nagy terjedelmű hagyomány-összefüggést alkot: a 2Mózes 19,1-től a 4Mózes 10,10-ig húzódik.”⁸ A 2Mózes 19,1-24,18. kerek egész alkot, amelyben az elbeszélés fonala átszövi a törvény közlését. Az 1-6 vers az Isten megjelenését, a tulajdonképpeni teofániát előkészítő eseményeket írja le, a megérkezést a hegyre, és Mózes első találkozását az Úrral. Az események pontos idejének megállapítása, és a helyszín beazonosítása sok kutató figyelmét lekötötte ugyan, de a teológiai jelentőség szempontjából érdemes megfontolni G. von Rad véleményét. Szerinte a Sínai perikópa (2 Mózes 19-24) azon szövegrészek közé tartozik, amelyekben „az elbeszélés időrendje nem közvetlenül történelmi eseményeken alapszik, hanem feltehetően egy nagy kultikus ünnep, jelesül a

⁸ Von RAD, Gerhard: *Az Ószövetség teológiája I.*, Budapest, 2000, Osiris, 153.

szövetség megújítása ősi ünnepének »legendája«⁹. A teológiai üzenet szempontjából valóban elégséges az idő és a hely meghatározására vonatkozó szűkszavú közlés, amelyet a bibliai szöveg nyújt. Mind a földrajzi, mind az idői keret a sínai esemény híd voltára utal. Az Egyiptom és Kanaán közötti területen, az Ígéret földje fele vezető úton, a kivonulást követően, és a honfoglalást megelőzően következik be Isten megjelenése, kijelentése és a szövetségekötés. A Sínai pusztában történő táborozás jelzi, hogy a szolgasorból a papi rendbe történő átmenet nem egy magától értetődő folyamat, hanem Isten különös kegyelmének, kiválasztó szeretetének a következménye. Az időpont megjelölése is azt nyomatékosítja, hogy attól a pillanattól kezdve valami rendkívüli dolog történik, a nép élete egy egészen más spirituális szintre emelkedik, amely magában hordozza egy boldogabb jövő reménységét.

Fretheim az írásmagyarázati előzmények eredményeinek összegzéseként a 19-24. részekben összefonódó elbeszélés és a törvény kijelentése kapcsán tíz fontos vonást sorakoztat fel: 1- Isten mind a törvény, mind az elbeszélések legfőbb alanya, beszél és cselekszik. 2 – a törvényről az elbeszélések rendjén kiderül, hogy Isten kegyelméből fakadó ajándék. 3- a törvényt nem szabad tárgyiasítani, mert csak a személyes és személyközi viszonyulás által sikerülhet a betűkön túl az igazi értelmét megérteni, megvalósítani. 4 - a törvényről és szövetségről szóló igeszakaszt úgy is értelmezhetjük, mint isteni tett és emberi felelet együttesét, kölcsönös egymásra hatását. 5- maga

⁹ RAD, Gerhard von: 155.

a kivonulás története is példázza, hogy Isten nem egy elvont fogalom, hanem az emberi életbe, az emberi cselekedetek és feleletek által beavatkozni kívánó Isten. 6 – a kölcsönösség abban az elvárásban is megnyilvánul, hogy az embernek is olyan könyörületesnek kell lennie, amilyent Istentől tapasztal 7 – a törvény (Tóra) iránti engedelmisségre nem elvont etikai érvek ösztönzik a népet, hanem konkrét történelmi tapasztalat (pl. az egyiptomi szabadulás). 8 – törvény és élet összetartoznak. 9 – a törvénynek engedelmeskedő élet önmagában véve is tanúságtétel Isten mellett, háládatosság, azaz nevének hirdetése. 10 – a parancsolatok és a kerettörténetek együtt képezik a Tórát, hiszen csak az elbeszélések révén válik érthetővé a törvény értelme, lényege (identitás formáló ereje, tükör mivolta és paradigmaticus jellege, amivel arra ösztönözi az olvasót, hogy a választottakhoz hasonló legyen).¹⁰

A mózesi szövetségkötéssel kapcsolatosan több írásmagyarázó is hivatkozik a más közel-keleti ókori birodalmakban használt szövetségkötési formulák hatására (legtöbbször Mendenhallra hivatkoznak)¹¹ A mezopotámiai, szíriai és asszíriai példák mellett a legtöbbet idézett szövegminta az egyiptomi II. Ramszesz fáraó és a III. Hattusilis hettita király közötti vazallusi szerződés. Az effajta szerződésnek általában az alábbi pontokat kellett tartalmaznia: a- a hatalmasabb nép királyának pontos rangja és neve, b- történelmi bevezető, amely

¹⁰ FRETHEIM, Terence E.: *Exodus – Interpretation – A Bible Commentary for Teaching and Preaching*, Louisville, 1991, John Knox Press, 201- 205.

¹¹ CHILDS, Brevard S.: *The Book of Exodus – A Critical, Theological Commentary*, Philadelphia, 1974, The Westminster Press, 382.

vázolja a két ország korábbi kapcsolatát, felemlégeti azokat az eseményeket, amelyekért a vazallus hálával tartozik, c- feltételek, amelyeket a feleknek teljesítenie kell (kölcsonös segítségnyújtás, foglyok kiadatása stb.), d- nyilatkozat, hogy a szerződés másolatait elhelyezik pl. a templomban, és rendszeresen felolvassák mindkét nép királya és elöljárói előtt, e- mindkét ország részéről jelenlevő tanúk adatai, f- áldások és átkok a szerződési feltételek betartása és megszegése esetén. Bármily érdekes is a formai hasonlóság az ókori népek vazallusi szerződései és a bibliai szövetségkötés között, az utóbbinak érzékelhetően egészen más a tartalma és a spirituális értelme. A Sínai-szövetségben nem egy világi kényúr köt szövetséget egy hűbéressel, hanem a független, mindenható Isten közli a kiválasztott néppel akarátát, irántuk megnyilvánuló szeretetét, amelyet a nép nem kiérdemelt, hanem Isten kegyelméből, feltétlen szeretetéből fakad.¹² A választott népnek annyi része lehet ebben, hogy utólag elpazarolhatja a feléje nyújtott isteni ajándékot. A szerződési feltételekben megfogalmazottak sem Isten szempontjából fontosak, neki nincs szüksége ezek betartatására, a teljesítésük szintén a népre hat vissza, nekik lesz általa minőségileg más, jobb életük. M. Buber egzisztenciális értelmezése a keresztyének körében is népszerű megközelítési módnak számít, szerinte a Sínai-szövetséget nem szabad egy hűbérszerződésnek tekinteni, hanem a kapcsolatrendszerben megvalósuló élet kiteljesedésének alapfeltételeként kell felfogni.¹³

¹² CLEMENTS, 199.

¹³ CHILDS, 382.

A perikópában leírt szövetség önmagában is egy kapcsolatot, elsősorban Isten ember közötti, amelynek a maga rendjén megvannak az emberközi vetületei. Minden felszólítása többirányú, hiszen a szövetségekötés fontos mozzanatait rögzíti. Az Isten szavának *engedelmes meghallgatására* vonatkozó felszólítás is egy kölcsönös cselekvés, *hallgatás* része.¹⁴ Isten ebben az esetben is az első, aki cselekszik, aki meghallgat, hiszen a 2 Mózes 23-25, valamint a 3,7-9 igeszakaszból kiderül, hogy eljutottak Istenhez Izráel fiainak panaszkiáltásai, meghallgatta azokat, emlékezett az atyákkal kötött szövetségre, és cselekedett. Az Egyiptomból történő szabadítás mintegy válasz a panaszra, a meghallgatás megvalósítása. A *párbeszéd* folytatódik, Isten most a néptől várja a hallgatás kiteljesedését, az egzisztenciális választ, azaz az engedelmes életvitelt.

A perikópa utolsó két vesében elhangzó isteni ígélet és szövetségi feltétel mindvégig fontos marad Izráel életében. A sorsfordító események rendjén, a megújítást, megtérést sürgető prófétai beszédekben gyakran visszacsengenek ezek a gondolatok. Jeremiás szó szerint is idézi a 5-6. vers tartalmát, előbb annak kapcsán, hogy megtérést sürget, és a hiábavaló véresáldozatokat szembe állítja a szívbeli engedelmességgel: „*hanem ezt az ígét parancsoltam nekik, mondván: Hallgassatok szómra, és Istenetek leszek nektek, ti pedig népem lesztek nekem, és járjatok egészen azon az úton, amelyet én parancsolok nektek, hogy jól legyen dolgotok!*” (Jeremiás 7,23)¹⁵ A próféta akkor is idézi a

¹⁴ JANZEN, Gerald J.: *Exodus*, Louisville, Kentucky, 1997, Westminster John Knox Press, 134.

¹⁵ Bibliai idézetek a Kecskeméthy István fordítása alapján, *Biblia*, Kolozsvár, 2002, CE Koinónia Kiadó és Erdélyi Református Egyházkerület.

fenti gondolatokat, amikor ítéletet hirdet a szövetség megszegése miatt (Jeremiás 11,4). A hármas elkülönítés, kiemelés jelentőségét, a benne rejlő *feladatot* nyomatékosítja annak a felemlgetése, hogy valójában minden teremtmény, minden nép az Istené. A kiválasztás nem öncélúan történt, ahogyan a papi szerepkör eleve sejteti, Isten a választottaknak mintegy közvetítő, *mediátori* feladatot szán. Az Isten szogái, a papok előjoga, hogy Isten elé járulhatnak, de egyúttal kötelességük, hogy másokat is közelebb vigyenek Istenhez. A papok birodalmának, ennek a lelki királyságnak a legnemesebb küldetése, hogy Isten hírnökei legyenek a világban, és mások figyelmét is rá irányítsák. A megbízatás kiteljesedése a Krisztusra alapozott Új Szövetség megkötése által valósul meg, az újszövetségi iratok már egyértelműen úgy értelmezik a választottak feladatát, hogy papi szolgálatuknak minden nép irányába ki kell terjednie. Az ószövetségi korban is szívesen befogadták az Izráel Istene iránt érdeklődőket (lásd Ráháb, Rúth, Naamán stb. példáját), de Jónás próféta vívódása, a csak saját népének fenntartott szolgálat képzete nem volt elszigetelt jelenség. Péter apostol a krisztusi parancsnak –*„tegyetek tanítványokká minden népeket”*– alávetetten idézi a Sínai szövetségben elhangzottakat, és megerősíti az egykori megbízatást: *„Ti pedig választott nemzetek, királyi papság, szent nép vagytok, tulajdon nemzet, hogy hirdessétek annak hatalmas dolgait, aki titeket a sötétségből az ő csodálatos világosságára hívott.”* (1Péter 2,10) A jelenések könyve a pappá és királlyá választottságnak mind az evilági, mind az eszkatológiai vetületét érzékelteti (Jelenések Könyve 1,6; 5,10; 20,6)

5.3. Prédikációvázlat

Az úton – találkozások:

A felolvasott igeszakasz annak a töténetsornak a része, amely az ószövetégi nép életének egyik legfontosabb szakaszát beszéli el. Egyiptomot már elhagyták, Kanaán még távol volt. Refidim után megszakították az útjukat, és valahol a Sínai-félsziget hegyeiben rátaláltak arra a hegycsúcsra, amelynek lábainál letáborozhattak, és várhatták Isten megjelenését. Bizonyos értelemben minden ember élete felfogható egy ilyen utazásként, menetelésként, amelyben szükségesek az állomások, a várakozások is. A modern ember sokszor erőltetett menetben halad előre, nem tud megálljt parancsolni saját életének, és elmegy sorra azok mellett a helyek mellett, ahol Isten megjelenését remélhetné. A letáborozás, az elcsendesedés órái elengedhetetlenek az életformáló találkozások szempontjából. Előre nem lehet megjósolni, hogy az egyes ember életében mikor és hol fog bekövetkezni az Istennel történő találkozás, ahogyan a bibliai történetben sem a pontos óra és a helyszín földrajzi meghatározása a lényeges, hanem maga a tény, hogy a várakozás beteljesedett. Akik letáboroznak, és készülnek a találkozásra, azokat Isten előbb-utóbb megszólítja, és az Ő megjelenése teljesen megváltoztatja az emberek, népek életét. Akik Istennel találkoznak, azoknak minőségileg egészen mássá válik az életük.

Múltat és jövőndőt láttató beszéd:

A szentíró egyelőre arról számol be, hogy Mózes megy fel Istenhez, és ő lesz a közvetítő a nép irányába. A világtörténelem során keveseknek adatott meg, hogy Isten közvetlenül szóljon hozzájuk, de küldöttei által mindenkit megszólít. Kérdés, hogy mit, és hogyan kell szólnia Mózesnek. Isten emberének a megbízatása kettős irányultságú, úgy kell beszélnie, hogy mind a múltra, mind a jövőre ráirányítsa hallgatósága figyelmét. Azáltal, hogy közli Isten ígéreteit, a jövő, a boldog célbaérkezés felé irányítja az ember tekintetét. A múltat pedig azért kell felidéznie beszédével, az események felsorolásával, hogy hitelesekké váljanak az ígérek, hogy a jövő dolgait bizalommal fogadhassák. Boldog üdvbizonyossághoz vezet, ha az ember felismeri, hogy ugyanattól az Úrtól származnak az ígérek, akinek a múltban már megtapasztalhatta áldó kezét. Mózesnek fel kell idéznie az Egyiptomból történő csodálatos szabadítást, ezt teszik Izráel mindenkori vezetői és a próféták, ezt teszi Jeremiás, de az újszövetségi Péter apostol is, amikor felidéznek Istennek a népe iránt megnyilvánuló csodálatos tetteit. Az ismeretlentől természetesen mindenki óvakodik, vagy egyenesen fél, de milyen szorongásoldó, boldogító üznet, ha valaki megtudja, hogy a jövőndője ugyanannak az Istennek a kezében van, aki eddig oly sokszor megsegítette. Mózesnek Jákób házát, és Izráel fiait kell megszólítania, azaz minden férfit és nőt, népe apraját és nagyját. Kérdés, hogy nekünk vannak-e Mózeseink, hogy a mi hitünket táplálja-e a múlt és a jövőndő Istenéről szóló beszéd?

Kitüntető megbízatás:

Az előző kérdésre feleletet nyújt az igeszakasz utolsó két verse, amelyből megtudjuk, hogy az Istennek engedelmeskedőket az Úr saját tulajdonának, féltett kincsének tekinti. Szent népként kezeli őket, azaz a sodródó tömegtől elkülöníti, és papok királyságává teszi. Olyan lelki királyságról beszél a Szentírás, amely határok és népek feletti, amelyhez hozzá tartozik minden Istenben bízó, amelynek honpolgárává válni kiváltság. Kiváltság, mert papnak lenni azt jelenti, hogy bármikor Isten elé járulhat, kitarthatja szívét előtte, és meghallgatást remélhet. A papi méltóság ugyankor feladatot, szent megbízatást is jelent, mert a pap Isten nevének hordozója kell, hogy legyen a világban, és közelítenie kell Istenhez másokat is. A korábbi kérdésre, hogy nekünk van-e Mózesünk, itt nyerünk választ, mert a papi nemzetség minden egyes tagjának osztoznia kell a maga rendjén a mózesi feladatban. Jákób egész házanépe, a gyerekeket nevelő édesanyák és édesapák egyaránt felelősek azért, hogy az utódaik bízni tudjanak a jövődőt ígérő Istenben. Nemrég egy egyetemistáknak szervezett továbbképzőn félelmetes ténytet tapasztaltunk. Az ún. csoportmunka során a családjukban hallott történetekről kellett volna mesélniük, de megdöbbentő módon kiderült, hogy a családokban alig beszélnek a múlttól, általában sajnálatosan keveset beszélgetnek..., pedig amint láttuk, a jövődő reménységének, az ígéretek Istenébe vetett hitnek a kulcsa a múlt csodáiban rejtezik. Isten minden ember életében oly sok jót tesz. Isten nemcsak a Sínain megjelent népet hordozta sasszárnyakon, nemcsak irányukba mutatta

meg szülői szeretetből fakadó gondoskodását, de a maga rendjén minden teremtményét, gyermekét részelteti ebben, ezért egy nemzedék életéből sem szabadna kimaradnia a bizonyágtételnek. Sokat aggodalmaskodunk a jövőnkért, nem szertnénk, ha gyermekeink kétkedve botladoznának. Tudomásul kell vennünk, hogy saját és népünk létének csak akkor lesznek eszkatológiai távlatai, csak akkor láthatjuk világosan a célirányt, a jövő Istenét, ha a történelem Urát, és saját kis élettörténetünk gondviselő Istenét fel- és megismerjük, és papi bizonyítéttal megismertetjük. Áldjuk hát az Úr nevét mindenkor, és hirdessük dicséretét! Ámen.

5.4. További szempontok az istentisztelet alakításához

Imavázlat:

- köszönet az elcsendesedés lehetőségéért, kérni a táborozásra alkalmas helyet és időt, a találkozást
- köszönet a múlt apró és nagy csodáiért, a gondoskodó szeretetért, azért, hogy Isten végig kísér az úton, és sasszárnyon hordoz
- kérni, hogy betölthessük papi tisztünket, hogy legyen bátorságunk és erőnk bizonyágot tenni Istenről,... kérni, hogy népünk családjai ne feledkezzenek meg a múlt Istenéről, beszéljenek róla sokat, hogy láthassák a jövő Urát, hogy megerősödjön a hitünk

Énekek¹⁶:

348 – Áldja én lelkem a dicsőség erős királyát! 91. zsoltár 1-2. vers – Aki a felséges Úrnak..., 359, 1-2.vers – Istenemhez száll az ének... Mint a madár kisfiára..., 362, 1-3. és 8. vers – Mely igen jó az Úr Istent dicsérni...403,1-2. vers – Semmit ne bánkódjál...Királyi nemzet vagy..., 419,1-4 vers – Ó Sion ébredj, töltsd be küldetésed..., 421,1-2. vers – Az egyháznak a Jézus a fundámentuma...Kihívott minden népből egy lelki népet itt...,

Irodalomjegyzék:

- CHILDS, Brevard S.: *The Book of Exodus – A Critical, Theological Commentary*, Philadelphia, 1974, The Westminster Press, 340-384.
- CLEMENTS, R.E. Gen.Ed.: *New Century Bible Commentaries – Exodus*, 1983, 195-207.
- DOHMEN, Christoph: *Exodus 19-40*, Freiburg-Basel-Wien, 2004, Verlag Herder, 44 – 64.
- FRETHEIM, Terence E.: *Exodus – Interpretation – A Bible Commentary for Teaching and Preaching*, Louisville, 1991, John Knox Press, 201- 214.
- HERTZ, Joseph Hermann dr.: *Zsidó Biblia – Mózes öt könyve és a Haftárak*, Budapest, 1996, Chábád Lubavics Egyesület, 200-203.
- JANZEN, Gerald J.: *Exodus*, Louisville, Kentucky, 1997, Westminster John Knox Press, 132-136.
- PROPP, William H.C.: *The Anchor Bible – Exodus 19-40*, New York-London-Toronto-Sydney-Auckland, Doubleday, 140-160.
- Von RAD, Gerhard: *Az Ószövetség teológiája I.*, Budapest, 2000, Osiris, 153-155.
- (Megjelent: *Igazság és Élet, Református Továbbképző Intézet kiadványa, Debrecen, 2011, Nr.3., 476-484.*)

¹⁶ A Magyar Református Énekeskönyv számozása szerint.

Ha Krisztus, akkor szabadon szolgálók örvendező közössége – Filippi 2,1-4

6.1. Amit a textusról tudni kell – exegetikai / kortörténeti megértés

Az előző Igeszakasz, az 1,27-30. olyan intelmeket tartalmazott, amelyek a hitért folytatott közös küzdelemre vonatkoztak. Az intelmek sora folytatódik, de ezúttal a gyülekezeti tagok egymás közötti kapcsolatára irányulnak, az összetartást, az alázatos viszonyulást szorgalmazzák. A folytatás sem esetleges, ugyanis Pál tudatosan illeszti a 2,5-11. versekben az ún. Krisztus-himnuszot az intelmek után, rámutatva ezzel a végső alapra.

Az első versben, a tényleges elvárások, intelmek felsorakoztatása előtt, *négy fontos dologra* hivatkozik a levél írója. A nyitó mondat nyelvtani felépítése többféle fordítást is lehetővé tesz, mert állítmányi szerepben egy határozatlan névmás áll, a *τις*, azaz „*valami*”. Kecskeméthy egyszerűen így hagyja magyarul is, - „Ha tehát *valami* az...”-, hiszen a köznyelvben valaminek a meglétére és fontosságára szintén szokás hasonló

tömör megállapításokkal utalni. (pl. Ez már valami! vagy Ez nem semmi!). A fordítók többsége azonban különböző igéket iktat be a biztosabb megértés kedvéért.¹ A Károli-féle és az új fordítás a határozatlan névmást a létigével helyettesíti: „Ha annakokáért *helye van...*” vagy „Ha tehát *van...* ...”. Az evangélikus kommentáríró kiegészíti a határozatlan névmást egy másik igével „Ha *jelent valamit...*”, és ezzel azonnal érzékeltetni kívánja, hogy a felsorolt dolgok nem pusztán léteznek, hanem különleges értéket képviselnek. Az első és az utóbbi fordítás mintha a józan belátásra appellálna, kérlelne, a pusztán létigével megállapító fordítások mintegy sugallják, hogy nincs is más választás, mert a felsorolt dolgok, és az utána elhangzó viselkedésforma együvé tartoznak, a felsoroltakból következnie is kell a megcélzott magatartásformának.

A négy fontos tényező, amely mintegy ajándékként adatott a gyülekezetnek, a következő:

a) παρακλησις *paraklészisz* – jelentése rendkívül sokrétű, fordítható *intésnek*, *vigasztalásnak*, *buzdításnak*, *kérlelésnek*. A „Krisztusban” kifejezés határozottan pontosít, nem akármiféle útmutatások ezek, hanem a Krisztus követésére, a keresztyén életre vonatkoznak, mégpedig oly módon, hogy állandóan a Krisztusban nyert ajándéka, váltságra utalnak vissza. Olyan útmutatások ezek, amelyek nem rideg előírások, hanem „az evangélium ismeretéből fakadó, örömmel vállalt kötelezettségek”². A kifejezés egyúttal felvezeti az 5. verstől következő Krisztus-himnuszt, mintegy logikai kapcsolatot teremt vele.

¹ CSERHÁTI, 75.

² CSERHÁTI, 75.

b) παραμύθιον – *paramüthion* – jelentése szintén *vigasztalás, buzdítás, figyelmeztetés*, mégsem szabad összetéveszteni az előzővel.³ Általában az egyének közötti személyes kapcsolatokra alkalmazzák, a hellenisztikus irodalom is gyakran használja a bajbajutottakat és gyászolókat vigasztaló beszédre. Személyes közeledést, melléállást feltételez, amely során egyik fél vigasztalja, meggyőzi a másikat, reménnyel tölti el. A paraklészisznél Pál Krisztusra hivatkozott, a paramüthiont a szeretetre vezeti vissza, mégpedig az agapéra, amely az Istentől nyert ajándék, nem változó érzelmi megnyilvánulás, hanem olyan viszonyulás, amely belülről vezérelt magatartásforma egész cselekménysorát indítja el, ilyen az embertől emberig ható paramüthion, vigasztalás, buzdítás is.

c) κοινωνία – *koinonia* – közösség, valamiben való részeseledést jelenti, ebben az esetben a Lélekben részesültek mindazok, akik a gyülekezethez tartoznak.

d) A felsorolás negyedik elemét tulajdonképpen két hasonló tartalmú kifejezés képezi. Elsőként a σπλάγχνα, -ων – *splangkhnnon*, amely első renden jelent valamilyen belső nemes szervet (szívet, májat stb.), de a bibliai nyelvhasználat értelmében jelenti azokat az indulatokat, érzéseket is, amelyek ebből származnak. Károli *szívnek* fordítja, a legtöbb fordítás pedig *irgalomnak*. A másik szó az

οἰκτιρμός – *oiktrimos*, amelyet általában *könyörületnek* fordítanak, de jelentheti azt a szervet is, amelyből kibontakozik.

³ GNILKA, 104.

A 2. versben a Filippibe írt levél egyik visszatérő kifejezése következik, Pál saját öröme – *chárá* (χαρά, -ᾶς) kiteljesedésének tekinti, ha a gyülekezet egységre törekszik, és ennek megfelelően él. Az intelmek során gyakran használja Pál a φρονέω – *froneo* igét, amely ebben a mondatban is kétszer fordul elő, előbb felszólításként, majd a végén participiumos formában, amely megerősíti az előzőt. Jelentéstartalma egészen tág: megértőnek lenni, bölcsnek lenni, érezni, gondolni, véleményt formálni alázatosan úgy, hogy ne csak a saját véleménye, gondolata érvényesüljön, azaz egyetérteni, ugyanazt gondolni, ugyanarra törekedni. „Jó ért.-ben, belső erő hajtja a végrehajtásra, a cél elérésére és nem engedi magát semmitől eltéríteni, (szinte „szemellenzősen” halad).”⁴ „Nem a hűvös, tárgyilagos gondolkodás igéje, hanem az egy célra tekintő, és szervezett gondolkodásé”⁵. A gondolatok, indulatok, törekvések egy irányba történő elmozdulásának szükségességét tovább hangsúlyozzák az olyan kifejezések, mint αὐτός – *aütós*- *ugyanaz* és a σὺμψυχος – *szümpsüchosz* – egy lélekkel- egyet akarva.

A 3-4. versekben ellentétpárokban sorolja fel a fenti magatartásformához nem illő, ill. az abból következő helyes cselekvésmódot. A *haszonlesés*, *számítás* kifejezés, az ἐριθεία – *eritheia* valószínűleg az *erithos*, azaz bér munkás főnévre utal, ugyanis ezek esetében az önzetlen munka hiánya volt a legfeltűnőbb, azaz *önzés* fogalmát társították vele.⁶ A

⁴ BALÁZS, 615.

⁵ CSERHÁTI, 76.

⁶ CSERHÁTI, 49.

κενοδοξία – *kenodoxia* kifejezés is beszédes, jelenti a hiú *dicsőségvágyat*, *becsvágyat*, hamis önbecsülést, *dicsekvést*, *kérkedést*. A ταπεινοφροσύνη - *tapeinophroszüné* biblikus jelentése *alázat*, de a hellenisztikus irodalomban egészen más csengésű.⁷ A rabszolgatartó társadalomban az alázat megnyilvánulási formáit elsősorban a rabszolgák részéről várták el és tapasztalták, így a kifejezés jelentéstartalmához a szolgálalkúség fogalma is hozzátartozott. A qumráni közösség ellenben mint vallási erényt tartotta fontosnak.

A ὑπερέχω – *hüpererecho* ige fordításánál érdemes az árnyalatnyi különbségekre is odafigyelni. Károli és az új fordítás is a *különbnek tartani* fordítást alkalmazza, Kecske-méthy az „önmagatoknál *feljebb valónak* tartván”, Cserhádi a „magatok *felett állónak* tekintvén” változat mellett dönt, az utóbbi arra is emlékeztet, hogy Pál a Róma 13-ban is ezt a görög kifejezést használja a „felsőbb hatalmak” megjelölésére. A hétköznapi nyelvben a különb általában értékkülönbségre utal, itt azonban az alá- és fölérendelés kérdésére utal a görög kifejezés. Az óvatosság azért indokolt, mert ellenkező esetben valamiféle önlebecsülést sugallna, amely könnyen képmutatáshoz vezethet, holott itt éppen az a tét, hogy minden érdemtől, birtokolt értékektől függetlenül képes legyen mindenki a másikat önmaga felé helyezni, azaz egymáshoz szolgáló szeretettel viszonyulni.

A σκοπέω – *szkopeó* ige jelent figyelmet, szem előtt tartást, összpontosítást, valamire célzást, a 4. vers ennek a figyelésnek a lehetséges célpontjaira figyelmeztet, és óva int attól, hogy kizárólag csak önmagára irányuljon, hanem inkább másokra is.

⁷ pl. Plutarchos, Epiktétosz – lásd. GNILKA, 105-106.

6.2. A perikópa megértése – teológiai összefüggések feltárása

A levél címzettei különösen kedvesek Pál számára. Filippiben alapította az első európai gyülekezetet. A városban sok veterán élt, akik a császári hadseregben teljesített katonai szolgálat után telepedtek le a városban, és szerény körülmények között gazdálkodtak kis birtokaikon. A lakosság többségét római hovatartozásukra büszke polgárok alkották. Pál a pogányok körében hamar megértésre lelt, sok „istenfélőt” talált, az első követője Lídia volt, a bíboráros asszony. A gyülekezet és az apostol között bensőséges viszony alakult ki, olyan szeretetkapocs, amelyre többször hivatkozik. Adományt is szívesebben fogadott el tőlük, akik maguk sem voltak különösebben tehetősek, mint gazdagabb helyekről. Kapcsolatuk milyenségét tükrözi a levélben végig jelenlevő ún. öröm-motívum. (Örvend Pál érettük – 1,4, 1,25; örömöm és koronám-nak nevezi őket – 4,1; a gyülekezetet is örömbre buzdítja: Örüljete az Úrban mindenkor! Ismét mondom örüljete – 4,4.)

Az apostol a levél tanúsága szerint (1,13) fogságból ír. A bibliakutatás érdekes kérdése, hogy vajon honnan? Sokáig elfogadottnak tekintették, hogy Rómából írt, de végül többféle érv szól egy másik helyszín mellett. A tervei, hogy ismét Filippibe látogatna nem egyeztethetőek Rómával, ahonnan Hispániába vágyakozott, a gyakori kapcsolatfelvétel, üzenetküldés sem szól Róma mellett, hiszen túl nagy volt a távolság

a két város között, továbbá köztudott az is, hogy Pál legalább hétszer volt fogságban, amelyeket nem mind nevezett meg. Több írásmagyarázó hajlik arra, hogy az apostol a levél írása idején a közeli Efézusban tartózkodott, és ott került fogságba 55. táján.⁸

A kibontakozó közösségnek szüksége volt a támogatásra, fel kellett vértetni őket a pogány tengerrel folytatott küzdelemre. Az intések, buzdítások első része erre a külső erővel folytatott viaskodásra vonatkozik, a Krisztusért és a hitért harcolóknak mindig erőt adott, ha az apostol gondolt rájuk, és tanácsaival támogatta őket. A filippiek sem voltak azonban mindenben tökéletesek, egymás közötti kapcsolatukban találkoztak olyan kérdésekkel, amelyekben szintén hasznukra vált az apostol útmutatása. Konkrét utalások is elárulják azt, hogy közöttük is előfordul versengés, pl. Evódiát és Szüntükhét (4,2) említi, mint akiknek egyet kellene érteniük. Az intések második rendje így az egységre törekvés gondolatát hordozza.

Pál az intelmek, különösen a kényesebb tanácsok, az emberközi kapcsolatokat célzó, így áttételesen a közösséget is bíráló élű megjegyzések rendjén Krisztusra hivatkozik. Krisztus az a példakép, akihez mindenkinek igazodnia kell. Az emberek részéről érkező intelmek, netalán bíráló megjegyzések esetében mindig nagy a kísértés, hogy a hallgatók a beszélő személy életében hasonló kivetni valókat keresnek, Pál azonban olyan valakire irányítja a tekintetüket, aki tökéletes.

⁸ CSERHÁTI, 17.

A modern kommunikációelmélet beszél arról, hogy a kritikai megjegyzéseket, a bírálatokat ún. szendvicsként csomagolva kell elmondani. Pál ezek alapján is a kommunikáció nagymesterének tekinthető, hiszen a közösségápolásra vonatkozó kényes kéréseit ő is gondosan „csomagolja”. Előbb felsorakoztatja azokat az ajándékokat, amelyek a filippi gyülekezetnek is sajátjai: intés a Krisztusban, a szeretet vigasztalása, a Lélek közössége és az irgalom. Finoman érzékelteti, hogy a Krisztusban kapott ajándékok elkötelező erejűek, és fel is sorolja azokat a dolgokat, amelyekre figyelni kellene. Végül, a vizsgált igeszakaszt követően, az 5. verstől kezdve következik az ún. Krisztus-himnusz, amelynek olvasata után bizonyonnyal mindenki megszégyenülve gondol arra, hogy előbb talán még nagyinak hitt személyes megvalósításai mennyire távol vannak a krisztusi példától.

6.3. Prédikációvázlat

Ami a megszólított és a címzettet egyaránt jellemzi:

Az istentisztelet kezdetén énekelt 105. zsoltár első versei ismételten örömmre, vidámságra buzdítanak, amelynek forrása Isten gondviselése, csodálatos nagy tettei. A Filippibe írt levelet ugyanez az öröm hatja át, kulcskifejezése a rövid írásnak. Milyen különös okuk lehetett az örvendezésre? Valójában nem több és nem kevesebb, mint bármely ma élő embernek. A görög városka lakói azt élték meg a hétköznapiakban, ami bárhol megtörténhetne. Születésük és haláluk között dolgoztak, reménykedtek, egyesek hajlott hátukon régi

harcok terhét hordozták, mások békét álmodtak, de nem tudhatták, hogy milyen küzdelmek várnak még rájuk. Pál élete sem adott különösebb okot arra, hogy a szó szokványos értelmében örvendezzen, hiszen a levelét is fogságból küldte, és a sorok írása közben még bizonytalan volt a kivizsgálás eredménye, akár halálos ítélettel is végződhetett volna. Az öröm, amelyről a Biblia beszél nem is egyik vagy másik emberileg sikeresnek értelmezett esemény velejárója, hanem az Isten kegyelme és gondviselése felől meggyőződött, azt megtapasztalt ember állandó boldogsága, életérzése. Az öröm ily módon felülírja az élet apró vagy nagy szenvedéseit is, mert a pillanatnyi történésen túl mindig látja lelki szemeivel az azon túlit, látja Krisztust, az Üdvhozót. A mai vasárnapon is oly sokféle történések részesei gyűltek egybe, de Krisztusban az újszülött szerettei és a gyászolók, az egészséges és a beteg, a gazdag és a szegény, azaz mindenki képes örvendezni a Krisztusban.

Pált és a filippibelieket a közös öröm mellett egy különös szeretkapocs is összeköti, a többi gyülekezet felé is féltő gonddal fordul az apostol, de ehhez a közösséghez kitüntetett figyelemmel viszonyul, „örömöm és koronám”-nak nevezi őket. Az őszinte és bensőséges viszony lehetővé teszi, hogy valami olyasmit is elfogadjanak tőle, amely hibáikra is rámutat, azokat hivatott kijavítani. Az emberek általában nehezen fogadják el a kritikát, de ha olyantól érkezik, akinek a jó szándéka felől semmi kétség, akkor talán mégis önvizsgálathoz, és fordulathoz vezet.

Rámutat az ajándéokra és ajándékozóra, amely/aki kötelez:

Az apostol jó szándéka felől bizonytalannal meg lehetnek győződve a címzettek, de Pálnak arra is van gondja, hogy személyéről fokozatosan átirányítsa a figyelmet valaki másra, aki nagyobb nála. Már az első mondatában hivatkozik Krisztusra, aki által a felsorolt ajándékok érkeztek, majd a mondatdója után csodálatos himnuszt olvashatunk Krisztusról. Az apostol életében, a kifogást keresők bizonytalannal találhatnak kivetni valót, amelyre hivatkozhatnának saját félegsségeik védelmében, de Krisztus példája tökéletes, senki nem talál benne kibúvót, tükrében az emberi hibák immár nem magától értetődően léteznek.

Az intelmek előtt az apostol felsorolja emlékeztetőül azokat az ajándékokat, amelyek Krisztus egyházának velejárái. A filippibeli, és mindannyiunk előtt jól ismert, hogy mit jelent az *intés Krisztusban*, a *szerepet vigasztalása*, a *Lélek közössége*, valamint az *irgalom és könyörület*. Az ember élete mindezek nélkül félelmetes volna, iszonyú lenne a magány, az elhagyatottság érzése. Minő vakmerőség ezek nélkül átrobbog az életem, olyan hárdjáték, mint amikor az akrobata biztonsági háló nélkül végzi mutatványait. A hívő ember, a gyülekezetben élő ellenben tudja, hogy bármekkora esik is, egy olyan szeretetháló feszül alatta, amely fenntartja, sőt, a legtöbb végzetesnek ígérkező bukást meg is előzheti, mert idejében van aki intse, figyelmeztesse, ha kell kérlelje, vagy buzdítsa, hogy a bajt elkerülje, és lehetőleg a jó utat válassza. A kis és nagy gondokkal szembesülő ember gyakran tanácstalan, túl sok a választási lehetőség, vagy hirtelen úgy

érzi, hogy minden beszűkült, és nincs kiút. Oly jó megtapasztalni, hogy Isten egy teremtményét sem hagyja magára, ma is szól hozzánk, szól Krisztus és a Szentlélek által, az írott, a hallott Ige a legreménytelenebbnek tűnő esetekben is rámutat a megfelelő megoldásra. Az Ige képes a tévelygőt visszahozni, idejében figyelmeztet a veszélyre. Isten egymás által is szólítja az övéit. A koinónia a gyülekezeti tagoknak olyan közössége, amely mintegy hálót formál, és az oda tartozókat fenntartja. Egymás megtartásának több formája is lehetséges. Életmentő lehet sokszor egy idejében érkező jó szó, figyelmeztetés, intés is, máskor kérlelésig menő rábeszélésre van szükség a megcsúszott társak megtartásához. A tettekben megnyilatkozó szeretet szintén a krisztusi közösség jellemvonása, és ennek is ezernyi formája lehetséges, az éhezőnek nyújtott kenyértől, a különféle adósságok elengedésén át egészen a segítő kezek többféle munkájáig. Mindezen szeretet-cselekedetek annak mintájára történnek, ahogyan Isten maga viszonyul az emberhez, amelyet mindenki megtapasztal a saját életében, hogy mások fele ő is úgy cselekedhessen. Micsoda örömforrás egy ilyen közösség, ahol a Krisztustól elindított ajándékot továbbadják, amelyet sorra mindenki megtapasztalhat, még a legkisebbek is.

A jó feltételek mellett sem minden tökéletes:

Pál öröme azonban még nem teljes. Szavaiból kitűnik, hogy még a legjobbak is tévedhetnek, még a jól működő filippibeli gyülekezetben is történnek visszás dolgok, mégpedig a legjobb célok megvalósítása rendjén. A következő sorok, az apostol által megfogalmazott intelmek alapján arra következtethetünk, hogy valamiféle versengés, széthúzás metelyezi a

közöséget. Az egyértelműen rossz dolgokat aránylag könnyű kikerülni, de a rejtett csábítások a legjobbakat is próbára teszik. Ősi kísértés az ember életén a nagyravágyás, önmaga fontosságának kiemelése. Már Babel tornyának építését is azzal indokolták, hogy az ember „nevet akart szerezni magának”. Ananiás és Safira is azért hazudja, hogy az egész föld árát a közösség javára adományozták, hogy nagyobb elismerést nyerjenek. Templomainkban, egyházi épületeink falán is elég sok a márványtábla, aranykönyvet vezetünk a rendkívüli adományokról, vajon ezeknek mekkora hányada készült a közösség őszinte köszönete, hálája gyanánt, és mekkora hiú becsvágyból?

Az apostol aggódva tekint a szeretett közösségre, mert tudja, hogy amennyiben egy közösséget nem tud letiporni a külső ellenség, a kísértő belülről támad. A filippibeliek sikeresen küzdöttek hitükért a világ ellen, de lám, most belülről fenyeget a veszély. Végzetes lehet a közösség számára, ha a tagok elkezdenek öntörvényűen cselekedni, és széthúznak. Merre halad az a szekér, amelyet több irányba húznak? Mi történik, ha lóellenzőt tesznek, és mindenki csak a maga által látott cél fele indul? Könnyű kitalálni, hogy ebből csak az egy helyben topogás, vagy az ennél is szomorúbb szétszakadás, fájdalmas széthullás következhet. Az apostol éppen ezért emlékeztet az összetartás fontosságára. A célokat egyeztetni kell, hogy a különféle erőforrásokat ne egymás ellenében használják, hanem összesítsék azokat, hogy hatványozott erővel tudjanak együtt haladni a cél felé. Olyan együtthaladásra

ösztönöz, amely már gondolkodás szintjén is elhárít mindenféle eltérítő szándékot, és célirányosan képes haladni a jó ügy megvalósításának útján.

Szépen hangzik az egységre buzdítás, de az apostol is tudja, hogy mindez nem elég, amennyiben hathatós tanácsot akar adni, rá kell mutatnia azokra a veszélyekre is, amelyek ennek megvalósítását megghiúsíthatják. Akadály lehet a *haszonlesés*, az önzés. Bizony, ha ilyen szempontból szűrnénk meg a jócselekedeteket, elég sok nagyra tartott tett hullna ki a rostán. Az ember hajlamos számítóan cselekedni, nem véletlenül állítja az irónikus hangvétellű mondás, hogy minden szentnek maga fele hajlik a keze. Valóban nehéz ellenállni ennek a fajta kísértésnek, márpedig felmérhetetlen károkat okozhat egy közösségnek, ha az oda tartozók között elharapóznak a számításból végzett cselekedetek. Valószínű az egyházi szeretetszolgálat, vagy egyházi építkezéseken elvégzett munkálatok némelyike ma is elbukna egy ilyenyszerű vizsgán. Óriási kísértés a *becsvágy* is, amely nem annyira anyagi haszonban mérhető, hanem abban a társadalmi, közösségi elismerésben, amely minden korban képes volt megszédíteni az embereket. Mára külön tudományterület foglalkozik a lehető leglátványosabb kifele mutatott kép megalkotásával, angolul ezt nevezik *personal image*-nak, a személy, a közösség kifele mutatott arculatának. Az arculatformálásnak jól fizetett szakemberei vannak. A szószékeken kihirdetett rendkívüli adományok, a politikusok választások előtti kampányfogásai, a cégek termékeinek

reklámjai mind ehhez a területhez tartoznak. Kérdés, hogy hol a határ a „ház elejének tisztán tartása”, az illő öltözet, és a becsvágytól fűtött túlöltöztetés, esztétikai műtétek valóságghamisítása között. A közösségből előbb-utóbb kikopik az őszinteség, elvész a bizalom, és hatami erőmegnyilvánulások színterévé válik, ha túlzottan elburjánzik a becsvágy. A dicsőség dőre vágya képes alattomosan elsorvasztani a közösséget.

A sikeres keresztyéni életforma titka:

Pál a negatív elhatárolások után a pozitív megoldásra is rámutat. Megfogalmazza a jól működő közösség titkát. Alázatra int: „egymást magatok felett állónak tekintve” cselekedjetek. Lehetetlent nem kér. Pál sohasem tagadja a fennálló különbségeket, képmutatás is volna ezek eltörlését kérni. Alázat szükséges azonban ahhoz, hogy a fennálló különbségek ellenére ne fennhéjázóan viszonyuljanak egymáshoz a tagok, és ne éreztessék kéretlenül erejüket. A táalentumok sokfélék, az egyes életterületeken, képességek, adottságok szintjén valóban óriási különbségek lehetnek ember és ember között. A keresztyéni élet azonban nem versenypálya, ahol a tagok egymást méricskélik, hanem egy olyan küzdőtér, amelynek bizonyos értelemben egymás szolgálatává kell válnia. A tagoknak éppen azt kell megérteniük, hogy adottságaikat ne önérdemnek tekintsék, olyan tulajdonoknak, amelyeket további céljaik elérésére szabadon használhatnak, és másokon is hatalmukat gyakorolhatják, hanem erőforrás a szolgálatban. A célok szintjén az emberi különbségek kiegyenlítődnek, egymásban mindenkinek Istennek egyaránt

kedves gyermekét kell látni, sőt, adott esetben a célok teljesen átrendezik a szintkülönbségeket, az egymás közti viszonyt. Isten alázatos követői képesek lehetnek arra, hogy saját erejük, adottságuk tudatában alább lépjenek, másokat pedig maguk fölé helyezzenek, felismerve a szükségletek fontossági sorrendjét. Az erősebb így szolgálhat a gyengébbnek, de a gyengébb is adhat ily módon a valamiben szükségét látó erősnek.

Az itt megfogalmazott elvárás nagyon nagy. Pál igényes a gyülekezeti tagokkal szemben, de sohasem állítja olyan magasra a mércét, hogy az teljesíthetelen legyen. Érdekes odafigyelni a megfogalmazásmód árnyaltan közvetített üzeneteire is. Pál tudja, hogy képmutatásba keverné az embert, ha az egészséges létfenntartó ösztöneinek a teljes megtagadására ösztönözne, ha elvárná, hogy saját céljait, álmait, elképzeléseit teljesen mellőzze. Kéri, hogy „mindenki a másét is”, azaz a többiek hasznát, érdekét is tartsa szem előtt. Valami olyasmit jelent ez, hogy senki se legyen szűklátókörű, elfogult, olyan inkluzív látásmódra ösztönöz, amely képes látását másokra is kiterjeszteni, saját álmaiba, céljaiba a másokét is beleszóni. Jelent ez nagyvonalúságot, lemondást is, hiszen a célok egyeztetése rendjén sokszor kiderül, hogy mások érdekében le kell térni a saját útról, sokszor fárasztó kitérőket is fel kell vállalni. Az erdélyi lelkipásztor-költő, Reményik Sándor imádságszerű versében, szépen fogalmazza meg a Krisztus követését vállalni kívánó embernek ezt a vágyát: „Akarom: fontos ne legyek magamnak./A végtelen falban legyek egy téglá, /Lépcső, min felhalad valaki más, ...”.

Az ember önmagával, önző vágyaival nehezen tud megküzdeni, de tagadhatatlanul érdemes elkezdni ezt a harcot, mert a győzelem minden vívódásért kétszeresen kárpótol. Önmagunk legyőzése által először is virágozni tud a közösség, amely csodálatos megtapasztalás minden tag számára. A saját célok csökönys követésének megszűnésével pedig az egyén is felszabadul egy olyan béklyótól, amellyel addig önnön képzelete kötötte gúzsba. A szerető apostol ilyen közösségépítést, és Krisztusban megtapasztalt szabadságot helyez a filippibeliek szívére, és erre int azóta is mindnnyunkat. Ámen

6.4. Példák, képek, szemelvények, aktuális történetek

Reményik Sándor: *Akarom*

„Akarom: fontos ne legyek magamnak.

A végtelen falban legyek egy téglá,
Lépcső, min felhalad valaki más,
Ekevas, mely mélyen a földbe ás,
Ám a kalász nem az ő érdeme.
Legyek a szél, mely hordja a magot,
De szirmát ki nem bontja a virágnak,
S az emberek, mikor a mezőn járnak,
A virágban hadd gyönyörködjenek.
Legyek a kendő, mely könnyet töröl,
Legyek a csend, mely mindig enyhét ad.
A kéz legyek, mely váltig simogat,

Legyek, s ne tudjam soha, hogy vagyok.

Legyek a fáradt pillákon az álom.

Legyek a délibáb, mely megjelen

És nem kérdi, hogy nézik-e vagy sem.

Legyek a délibáb a rónaságon.

Legyek a vén föld fekete szívéből

Egy mély sóhajtás fel a magas égig.

Legyek a drót, min üzenet megy végig

És cseréljenek ki, ha elszakadtam.

Sok lélek alatt legyek a tutaj,

Egyszerű, durván összerótt ladik,

Mit tengerbe visznek mély folyók.

Legyek a hegedű, mely végtelenbe sír,

Míg le nem teszi a művész a vonót.”

A háló

Bizonytal mindenki látott már akrobatákat, amint óriási magasságban, lélegzetelállító mutatványokat végeznek. Az átlagember sokszor még az alatta tátongó mélység láttán is megmered, és iszonyatában alig képes magát egy falhoz, vagy oszlophoz tapadva, görcsösen kapaszkodva megtartani. Az akrobata bravúrosan mozog, lendül a magasba, és nem számol azzal, hogy bármelyik pillanatban lezuhanhat. Vagy mégis? A cirkuszi porondon olyankor óriási hálót feszítenek ki, hogy az esetleges balesetek végzetes kimenetelét kivédjék. Hálóval sem szerencsés lezuhanni, de az legalább a halálosan nagy ütésekkel képes felfogni, és a szerencsétlenül járt mutatványos életét megmenti.

A modern társadalomtudomány is innen veszi a „szociális háló” kifejezést, amely nagyon képletes, érzékelteti, hogy egy jól működő társadalomban miként biztosítják azt, hogy senki ne eshessen a végzetes mélységbe. Létbiztonságot nyújt a tudat, hogy bármi történik is, vannak olyan óvintézkedések, amelyek végveszélyben segítenek a fennmaradásban.

Mélység felett

Sören Kierkegaard kedvenc gondolata volt, hogy az ember élete valójában állandó veszélyben zajlik. Kevesen érzékelik ugyan, de a hívó ember tudatában van annak, hogy alatta hetvenezer láb mélység tátong, de Isten megtart.

6.5. További szempontok az istentisztelet alakításához:

– *lekció*: Anániás és Safira története (Ap.Csel. 5,1-11.), amely a versengés, a becsvágy elrettentő példája. Az álnok házaspár „nevet akar szerezni” magának, és még azzal is kérkedik, amit nem adott. Esetleg felolvasható a névszerzés ószövetségi megfelelője is, a Bábel tornyának története (1 Móz 11), amelyben a gonosz hírnév végett egyesítették erejüket, példát adva arra is, hogy mi a koinonia ellentéte, az afféle érdekszövetség.

– *énekajánlás*: Derekas éneknek érdemes olyat választani, amelyben felcsendül az öröm, a hálaadás hangja, amelyet Pál a filippieknek is annyira ajánlt, pl. *Adjatok hálát az Istennek*, 1-2.v. (105. Zsoltár). Igére felelő énekként *Az egyháznak a Jézus a fundámentoma...1-2, 5. v. (392. Énekeskönyv – Magyarországi Ref. Egyház/ 421. Magyar Református Énekeskönyv – Tanácskozó Zsinat), Isten szívéén megpihelve...1-3.v. (395./477.)*

Irodalomjegyzék:

BALÁZS Károly: *Újszövetségi szómutató szótár*, Logos kiadó, Budapest, 1998

GNILKA, Joachim: *Der Philipperbrief/ Der Philemonbrief*, Herder, Freiburg-Basel-Wien, 2002

Dr. CSERHÁTI Sándor: *Pál apostolnak a filippibeliekhez írt levele*, A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 1976

Dr. VELDHUIZEN, H.: *Örömöm és koronám – Elmékedések Pál apostolnak a Filippiekhez írt levele alapján*, évszám, kiadó nincs

(Megjelent: Igazság és Élet, Református Továbbképző Intézet kiadványa, Debrecen, 2012, Nr.3., 397-407.)

Pásztoroltnak lenni és pásztorrá válni – Máté 18, 12-20

7.1. Amit a textusról tudni kell – egzegetikai/kortörténeti megértés

A textust előbb két szakaszra bontva tárgyaljuk, majd a kettőt összefüggéseiben vizsgáljuk. Az első szakasz: 11-14.v. az ún. Századik juh példázata, a második szakasz: 15-20 v. a Kulcsok hatalmáról szóló Igeszakasz.

A példázat Lukács evangélistánál is megtalálható a Lukács 15,8-10 Igeszakaszban, amely az írásmagyarázók többségének véleménye szerint¹ régebbi szövegváltozat lehet, és jobban ragaszkodik a szinoptikus evangéliumok közös forrásához, az ún. Q-hoz, amely az elveszett drakhma példázatát is tartalmazta, amelyet Máté elhagy, és csak a szöveg egészen lerövidített változatát közli. A két evangélista ugyanazt a példázatot mondja el, az elbeszélésben mégis felfedezhetünk hangsúlyeltolódásokat, mert az alaphelyzet, a címzettek

¹ KOZMA Zsolt: *Jézus Krisztus példázatai*, Az Iránytű Alapítvány kiadása, 2002, 205.

különböznek. Máté elbeszélésében Jézus az egymással versengő tanítványokat szólítja meg, akiket éppen a mennyei rangsor kérdése foglalkoztat, a Lukács szerinti hallgatósága ezúttal szélesebb, egyrészt ott találjuk a „mindenféle bűnösök és vámszedők” csoportját, másrészt a miattuk zúgolódó farizeusokat és írástudókat. Lukács evangélista is bemutatja a Jézus és a farizeusok között feszülő ellentétet, ugyanakkor a többi evangélistához képest nála jól érzékelhetjük, hogy Krisztus a farizeusok felé is nyitott, akiknek az önhitt vallássosságával szemben Isten mindenkit befogadó szándékára irányítja a figyelmet.

Máté a 18. részt a tanítványoknak az elsősége vonatkozó kérdésével indítja. Krisztus, a „ki a nagyobb” kérdésre adott válaszban megtanítja övéit a „kicsiny” megbecsülésére, sőt óva inti őket attól, hogy a kicsit megbotránkoztassák, vagy netalán lenézzék, megutálják², kevésbe vegyék³, megvessék – καταφρονέω (10.vers).

A 11. vers összeköti az előbb elhangzottakat az utána következő példázattal, közli, hogy az Ember Fia eljövételének célja „megtartani” (σωζω), azt ami elveszett, azaz nyomatékosítja, hogy a pásztorkodásnak, a tanítványokra ruházott pásztori tisztnek is ezen kell alapulnia.

² Károli fordítás szerint

³ Kecskeméthy István fordítása

A 12-14. versekben egy könnyen érthető, áttételes értelmektől mentes példázat következik.⁴ A példázat az Ószövetségből jól ismert pásztor metafórát bontja ki, anélkül azonban, hogy kimondaná a pásztor kifejezést. Az Ószövetség beszél az Úrról Izráel pásztoraként (23, 80 Zsoltár, Ezékiel 34, 11-23), de az emberről is, akit Isten állított pásztor gyanánt, és vagy teljesíti, vagy nem az isteni elvárásokat (Ezékiel 34,10, Zakariás 10,3, 11,4-17 stb.). Az újszövetség legismertebb pásztor perikópája a János 10,1-16, amelyben Jézus önmagát mutatja be jó pásztoraként.

A példázat pásztora, a Krisztus korának pásztorértelmezése szerint egy jómódú ember, aki nem annyira gazdag, hogy béresekkal dolgoztasson, de elég tehetős ahhoz, hogy száz juhot gondozzon. Az ókori Közel-kelet legelőin gyakorta több pásztor is terelgette nyáját, így könnyen elképzelhető, hogy ha a gazdának fontos dolga akad, akkor ideiglenesen rábízta nyáját valamelyik szomszédjára. Hasonlóan cselekesznek, amikor Dávidnak élelmet kell vinnie testvéreinek a hadba (1Sám 17,20), de a qumráni történet is azzal indít, hogy a kecskepásztor délben számba veszi az állatokat, s miközben az elkóborlott után ered, a nyáját a többiekre bízta.⁵

⁴ KOZMA Zsolt: *Jézus Krisztus példázatai* című könyvében részletesen kifejti az egyes példázatok közötti lényeges és árnyalatnyi különbségeket. Az általa használt besorolás szerint *tulajdonképpeni példázatnak* (parabola) nevezi a fentit. 210.

⁵ KOZMA Zsolt: *Jézus Krisztus példázatai*, 209.

Lukács szóhasználatára szerint a juh *elveszett*, Máté következetesen *eltévedt* bárányról beszél. Az eltévelyedni – $\pi\lambda\alpha\nu\acute{\alpha}\omega$ kifejezés az Újszövetségben máshol is előfordul hasonló szóösszetételben: mint juhok, „pusztákon tévelyegve” (Zsid 11,38), vagy „tévelygő juhok”(1Pét 2,25). Aki eltévedt, az leszakadt, levált a többiektől, érthetjük úgy is, hogy már nem tartozik a „tanítványok” közé, ameddig ismét meg nem találják. Lukácsnál indokolt az erőteljesebb *elveszett* $\acute{\alpha}\pi\acute{o}\lambda\lambda\upsilon\mu$ kifejezés, hiszen ő a farizeusokhoz, ahhoz a zsidó vallási elithez intézi a szavait, akiknek a szemében a bűnösök és vámszedők elveszettek, s így jobban megértik, hogy Isten épp ezek megtalálásának örül. Lukácsnál Isten kereső szeretete és öröme a hangsúlyosabb, Máté azt domborítja ki erőteljesebben, hogy mennyire fontos minden egyes teremtmény.⁶ A rész elején a gyermeket állítja a megbecsülésre érdemes kicsiny példajaként, a példázatban pedig a kicsiny helyére az eltévedt bárány kerül, amely hiányzik a 99 közül. Istennél nincs elhanyagolható mennyiség, mindenki számít.

A szövegrészben feltűnő különbséget észlelünk az Atyával kapcsolatos viszony kifejezésében, ameddig a 10. vers „az én Atyám”-ról szól, addig a 14. vers már a „ti Atyátok”-ról beszél.⁷ Az Atyához tartozók kibővítése, az első személy többes számban történő fogalmazás által Krisztus a felelősséget is kiterjeszti. A kis nyelvtani különbség óriási

⁶ RIENECKER, Fritz: *Wuppertaler Studienbibel: Das Evangelium des Matthäus*, R. Brockhaus, Wuppertal, 1972, 54-55.

⁷ GNILKA, Joachim: *Das Mathäusevangelium – Zweiter Teil*, Herder, Freiburg-Basel-Wien, 1998, 129.

jelentőségű, jelzi azt, hogy az a pásztori viszonyulás, amelyet a példázatban Isten részéről megtapasztalhattak, immár mindazok számára követelmény, akik Krisztus tanítványai, akik általa Istent Atyjuknak mondhatják.

A 14. vers immár ráirányította a tanítványok figyelmét a saját feladatkörükre, amelynek részletesebb kibontása a 15-20. versekben következik. A feladat ugyanaz, mint az előző példázatban, az eltévelyedtet kell visszaterelni, de ezúttal a tanítvány maga tapasztalja az eltávolodást, a vétket. Az előző kép tömören tárta elénk a lényegét, azt, hogy az eltévelyedett juhat megkeresték, de semmit nem tudunk a megkeresés körülményeiről, magáról a folyamatról. Amikor azonban a tanítványokra ruházta Krisztus a feladatot, akkor gondosan részletezi a folyamatot, külön megnevezi a szükséges lépéseket. A kulcsok hatalma nem egy önkényes bíraskodáshoz vezető jogi aktus, hanem egy többlépcsős pásztori munka, amelynek ugyanaz a végcélja, mint a korábban bemutatott példázatnak. Első lépés a négyszem közti tisztázása a dolgoknak, s ha ez eredménytelen, akkor következhet a második lépés, amikor tanúkat vonhat be segítségül. Nem a megszégyenítés, a kipellengérezés a cél, hanem a minél kíméletesebb jó útra terelés. A harmadik lépés a gyülekezet bevonása a folyamatba, azaz a vétek feltárása a gyülekezet előtt. Amennyiben a közösség ereje sem képes megfékezni a vétkeket, akkor olyanná válik, mint a „pogány és vámszedő”. Közismert, hogy az utóbbiakat nyilvánította a választott nép Krisztus korában „elveszettnek”. A vámszedők olyan zsidók

voltak, akik képesek voltak üzletet kötni az elnyomó, idegen hatalommal, kibérelték a vámszedő helyeket (hidakat, útke-reszteszédéseket stb.) a rómaiaktól, és további vámszedőket alkalmaztak, akik a saját népüket nyúzták, sokszor törvénytelen eszközökkel, hittestvérekhez méltatlan módon szedték el a javakat. A kapzsi vámszedők, akik besározták magukat nemcsak politikailag, de a foglalkozásukkal járó erkölcsi vétkek miatt is, a hithű zsidók szemében a pogányokhoz hasonlóan megvetettek voltak.

Kötés és oldás óriási felelősség, nem csupán földi vonatkozása van annak, hogy a közösség egyes tagjai bennt maradnak, vagy kirekesztődnek a gyülekezetből, hanem túlutal a mennyek országára. A tanítványok rangsort vártak, helyette mindenikükre vonatkozó feladatot kaptak. Az óriási felelősség feszültségét az utolsó két vers azzal oldja, hogy akik egy akaraton vannak, és Krisztus nevében segítségül hívják az Atyát, bármily kevesen is, ketten, vagy hárman, azokat Isten meghallgatja.

7.2. A perikópa megértése – teológiai összefüggések feltárása

A perikópa elején a tanítványok Krisztustól szívesen hallották volna a nevüket, valamiféle rangsort, helyette megtudhatták, hogy Isten a legkisebbet is milyen nagy becsben tartja, olyanná kell lenniük, mint a gyermek, akinek nincs önérdeme, csak a lényéből fakadó jellemvonás, az alázat, a teljes ráhagyatkozás.

Az alapige az elveszett juh példázatával indít, amely a példaértékű pásztori magatartást közvetíti, amelyből kitűnik, hogy Isten számára mindenki fontos, ha a nyájból egy is elcsángál (elkóborol), azt is igyekszik megkeresni.

Az evangélisták nem véletlenszerűen illesztették össze mondandójukat, az általuk közölt szövegeket jól meghatározott rendezői elv mentén illesztették egymáshoz. Az elveszett juh példázata és a kulcsok hatalmáról szóló Igeszakasz nem véletlenül került a tanítványok rangvitája után, és ugyanilyen jelentőségteljes, hogy az adós szolga példázata követi. Krisztus jól látja, és megérti, hogy végeredményben mindenki számára az Isten országa a központi kérdés, a megbocsátás kérdése kikerülhetetlen. Mind a tanítványokat, mind a farizeusokat ez a kérdés foglalkoztatja, de a vámszedők és bűnösök is hasonlóan tépelődnek magukban. Máténál nyomon követhetjük ahogyan Krisztus rádöbbsenti őket, hogy nincs helye rangvitának, minden kicsiny számít, nincs önérdem, csak kegyelem, nincs számokon alapuló értékrend, legfőbb rászorultsági fok, azaz a tévelygésből eredő szükség. Az Atya, aki nemcsak a Krisztusé, de a „ti”, azaz minden tanítvány Atyja, elvárja, hogy az övéi is pásztori módon viszonyuljanak egymáshoz, azzal az igyekezettel próbálják egymást jó útra téríteni, ahogyan Ő utána ment a századik juhnak.

A nyáját terelő pásztorhoz képzetünk botot társít, esetleg gondosan csaholó pulikutyát. Teológiai szóhasználatunkba is áttevődtek ezek a képek, a nyáját terelő pásztor beszél, hirdeti az igét, és a kulcsok hatalmának másik vonzata a fenyték.

Legújabb kátémagyarázatunkban is egy hasonló képi megfogalmazást olvashatunk: „a kulcsok hatalma az anyaszentegyház *lelki fegyvere*, amelyet arra adott neki az egyház Ura, hogy a bűnös, elbukó emberekből az ige fegyelmező ereje segítségével Istenhez forduló, fegyelmezett embereket formáljon.”⁸ Ugyanitt olvashatjuk Pap Ferencnek a századelőre jellemző líraisággal megfogalmazott teológiai megállapítását: „Isteni mementó a kulcsok hatalma, az utolsó ítélet előjátéka, hogy komolyabb legyen az élet, szentebb az egyház.” A pásztor „fegyverviselési” joga csak addig érvényes, ameddig nem él vissza helyzetével, ameddig nyáját féltő szeretettel, lelkigondozói magatartással tereli, és nem tekinti megbízatását pusztá jogi kiváltságnak. Az alapigét követő adós szolga példázata ellenpéldáját mutatja az egymáshoz való helyes viszonyulásnak, a rosszul értelmezett tanítványi mivoltot, aki csak kapni akar, de adni nem tud, aki örvend a századik juhnak járó bocsánatnak, de a maga rendjén egy lépést sem akar tenni másokért.

A Heidelbergi Káté is követi azt a bibliai sorrendet, amelyet ebben a perikópában láthattunk. A 11. versben felhangzott az Ember Fia küldetésének a summája, azért jött, hogy „megtartsa, ami elveszett”. A HK is a megváltásról szóló fejezetet követően iktatja be, az Úrvacsorára vonatkozó kérdések után, a Kulcsok hatalmára vonatkozó kérdés-feleleteket. A kérdéskör átvezet a megszentelődés fejezetébe,

⁸ Kiemelés tőlem, FEKETE Károly: *A Heidelbergi Káté magyarázata*, Kálvin Kiadó, Budapest, 2013, 374.

de az etikai vonatkozások részletezése előtt még nyomatékosítja, hogy a megváltott ember számára nem lehet közömbös kérdés a közösség egésze, pásztori feladat az egymás feletti őrködés.

7.3. Prédikációvázlat

Előljáróban

Máté evangélista egy olyan beszélgetést rögzít, amelyben történetesen a tanítványok faggatják Jézust, de más alkalmakkor ugyanígy kíváncsiskodtak a farizeusok és írástudók, de bűnösök és vámszedők is azért szegődtek mellé a „jóság síró vágyával” a szívükben, mert választ reméltek tőle. A kérdés mindig a megváltásra, bűnbocsánatra, az Isten országára irányul. A tanítványok türelmetlenek, mert valamiféle rangsorra várnak, szeretnék tudni, hogy ki lesz a nagyobb az Isten országában. Dőre vágy, de Krisztus ezúttal is tapintatos pedagógus, nem dorongolja le a kérdezőket, hanem finoman szembesíti őket Isten országának azzal a valóságával, hogy ott nincs helye önérdemnek, emberi méltóságnak, hiú rangsorolásoknak, fontos és nagy a legkisebb is. Az önérdem nélküli gyermek azért kerül előtérbe, mert alázata, ráhagyatkozása éppen fordítottan arányos kicsinységével. Krisztus biztosan nem felejtette el a tanítványok önmagukra vonatkozó kérdését, de tudatosan hallgat róluk, akiknek elterelődött a figyelve a lényegről, hogy végre a lényegesre irányítsa a tekintetüket, ezért nem róluk, az ő rangsorolásukról beszél, hanem az egyetlen fontosról, Önmagáról. Nyomatékosan közli, hogy az

Ember Fia az elveszettek megtartásáért jött, mintegy előre vetíti, hogy itt olyan fontossági sorrend következik, amit nem jócselekedetek alapján lehet kiérdemelni, hanem amit a szükség határoz meg, a nyomorúságba jutás mértéke.

A kicsinyek megkeresése

Krisztus egy rendkívül egyszerű, de annál beszédesebb példázatot tár az övéi elé. Azokat, akiket saját fontosságuk foglalkoztat, arra készíti, hogy elgondolkodjanak a kérdésen egy másik nézőpontból is. Akik addig csak belülről, az Istenhez tartozó engedelmes tanítványok szemszögéből vizsgálódtak, nem tudtak felül emelkedni saját maguk körén, de a példázat sokkal tágabb rálátást biztosít. Jézus azt kérdi, hogy mit gondolnak arról a helyzetről, amikor a száz juh közül egy eltévelyedik, vajon nem mennének-e utána? Így már magától értetődik, hogy azzal az eggyel is foglalkozni kell, fontos megkeresni, megtalálni. A 99 és az 1 mennyiségi összehasonlításának nincs helye, itt a minőségbeli különbség a hangsúlyos, ameddig a 99 biztonságban lelegél, addig 1 közülük kiemelten fontossá vált, mert rossz útra tévedt, és meg kell keresni. A bolti árukon gyakran szerepel az a felirat, hogy +/- valamennyi gramm, de az ember értékét nem lehet így mérni, Istennél nincs hozzávetőleges, vagy elhanyagolható mennyiség, a 99-hez mérten, a sokhoz mérten az 1, a kevés is számít. Krisztust egyedül az elveszett megtalálása foglalkoztatja. A legelőn a nyáj többi része biztonságban van, de vajon hol kóborol a nyájtól elszakadt? Akik látják a pásztort, akik az ő közelében vannak, azokat nincs miért féltetni, a

zsoltáros nyelvezetéből jól ismert kies mezők, folyóvizek mentén jó élni, de milyen iszonyú veszély fenyegeti a csellengőt. Éhség, szomjúság, szakadékok, vadállatok, rablók, a kis sérülésektől a végzetesig, a pusztulásig mi minden fenyegeti a közösségből kiszakadtat! A nyájhoz tartozók követik a pásztort, és igazodhatnak egymáshoz. Lekicsinylő értelemben sokszor beszélünk a juhoknak arról a tulajdonságáról, hogy ha a nyájból az első állatok elé botot tartanak, akkor később ugyanazon a helyen azok az állatok is ugranak egyet, amelyek elé már senki nem tart botot. Óriási értéke is van azonban ennek a tulajdonságnak, mert ez azt is jelenti, hogy figyelnek egymásra, és képesek engedelmesen igazodni ahhoz az úthoz, amelyet az előttük járók megtesznek. A kitaposott, biztonságos úton senkinek sem kell félnie. Az egyedül maradt, a távolra szakadt azonban annyira magára van utalva, hogy helyzetének pusztá tudomásul vétele is örjítő.

Az elveszett juh példázata mindenki felé fontos üzenetet hordoz. Az eltévedtek, a Krisztustól eltávolodottak számára reményt hozó, vigasztaló ígéret, hogy Ő mindenkit keres. Buzdít arra, hogy a szakadék mélyén sem reménytelen a helyzet, mert a jó pásztor onnan is kihozza az övéit. A biztonságban legelésző nyáj, a Krisztus jelenlétének örvendő gyülekezet számára pedig figyelmeztetés, hogy ne tulajdonítson magának senki túl nagy fontosságot, ne fecsérelje az idejét senki felesleges kérdésekre, hanem tekintsen mindenki Istenre, és tanuljon meg az Atya akarata szerint élni.

Pásztori, testvéri feladatok

Krisztus, aki korábban az Ő Atyjáról beszélt, a példázat végén már a „a ti Atyátok”-ról szól, s ezáltal jelzi azt, hogy most azokra gondol, akik hozzá tartoznak, akik vele egy körben vannak, azaz testvérek. A példázat rádöbbsen áttételesen arra is, hogy azok részéről, aki a 99 közé tartoznak értelmetlen mindenféle rangsorolásra vonatkozó kérdés, egy a lényeges, hogy Istennél van-e az ember, és ameddig e földi élet tart minden időt arra kell fordítani, minden kérdésnek arra kell irányulnia, hogy mindenki odataláljon az Atyához. Krisztus tanítványainak csapongó figyelmét ráirányítja a lényegre, meglátatja velünk, hogy a pásztoroltak a maguk rendjén pásztorok.

A példázatot követő igeszakaszban többrendbeli figyelmeztetés hangzik el. Először is tudatosítja azt, hogy a maga rendjén minden tanítvány, minden megváltott ember felelős a másikért. A maga rendjén mindenki tapasztalhatja az eltévelyedés tényét embertársai részéről, a személyesen felé, vagy a közösség, vagy egyenesen Isten ellen irányuló sértések, vétkek által. Az Atya hatalommal ruházta fel az övéit, őrködni kell a renden.

Az Igeszakasz másik figyelmeztetése a hatalom gyakorlásának a mibenlétére irányul. Háromlépcsős problémamegoldási módszer bontakozik ki előttünk. Krisztus tudja, hogy magunktól nem lehetünk elég bölcsök a tévelygőhöz való viszonyulásban, ezért ő maga jelöli ki a helyes útra történő visszaterelés mozzanatait. Előbb négy szem közt, majd egy-két

tanú jelenlétében, végül pedig a gyülekezet színe előtt kell orvosolni a tévedéseket. Micsoda kíméletesség, micsoda lelki finomság! Jézus soha senkit nem akar megalázni, kipellengérezni. Jézus az övéinek sem engedi meg, hogy hajtóvadászatot tartsanak egymás ellen, hogy kürtökkel, dobokkal, csaholó agarakkal űzzék, szégyenítsék meg egymást, hanem a lehető legkíméletesebben, gyöngéd szeretettel fordítsanak vissza mindenkit a helyes irányba. Az Illés prófétát megszólító „halk és szelíd” hangnak kellene minden esetben megszólalnia. Azért fontosak ezek a lépések, hogy ne ismétlődessen meg Ésaías próféta panasza, hogy „jogörzés helyett jogorzás”, „irgalom helyett siralom” jött. Az engedelmes tanítvány, a kulcsok hatalmának igaz gyakorlója nem pusztá jogi folyamatnak, a mások feletti önkényes bíraskodás lehetőségének tekinti azt a tényt, hogy az Atya egymásra bízott minket, hanem igyekszik ugyanolyan pásztori magatartással, féltő szeretettel viszonyulni eltévedt embertársához, mint a példázatbeli pásztor az eltévedt juhhoz.

Gyámolítás

Isten gyakran bízta a lankadó erejű tanítványokat, Pálnak személyes bizonyágtételévé vált, hogy „elég neked az én kegyelmem”, de korábban Illés is megtapasztalta, hogy a legkilátástalanabb életszakaszban is kap mennyei táplálékot útja folytatásához. Mózes kezét is addig tartották az övéi, ameddig győztek a csatában. A pásztorkodás nehéz feladata, a körültekintést, türelmet, lelki erőt igénylő megbízás az erőset is elbizonytalanítja. Vajon képes leszek-e rá? Honnan lesz

hozzá eröm? Kevés a munkás, de az aratnivaló sok stb. Az igeszakasz utolsó figyelmeztetése a hasonló tépelődésekben nyújt eligazítást és határozott biztatást. Minden kételyt eloszlatóan hangzik az ígéret, hogy ha ketten vagy hárman egy akarattal Istenhez fordulnak, akkor meghallgatást nyernek. Fontos ennek az ígéretnek mind az emberi, mind az isteni oldala. Az ember felől nézve vigyázni kell arra, hogy ne a saját akaratomat helyettesítsem ide be, hanem csak azt az akaratot, amely kiállta a közösségi próbát, amelyet velem együtt tudnak vállalni mások is, amelyekkel a többiek is azonosulni tudnak. Ez a fajta emberi akaratgyegetetés a kérés emberi szűrője. Az ígéret isteni oldala pedig az a mindent átfedő hatalom, amely a teremtő Atya felől hajol alá kicsinyeihez, megváltottaihoz. Ámen.

7.4. Példák, képek, szemelvények, aktuális történetek

A bárányt nyakán hordozó pásztor képe: Kultúrtörténeti érdekesség a jó pásztor metafora egyéb előfordulása. Köztudott, hogy a képek, szimbólumok tárházában számos olyan példát találunk, amelynek a jelentéstartalma különböző korokban, helyeken változott, átalakult. Már a hellenisztikus világban találkozunk olyan pásztorábrázolásokkal, pl. a bárányt a nyakán hordozó pásztor képével, amelyet később a keresztyének átvettek, és elsőként a katakombák falán ábrázoltak. A katakombák képi ábrázolásait vizsgáló művészettörténészek hamar észrevették ezeket a hasonlóságokat, amelyek

rendjén mindössze annyi történt, hogy a korábban a görög és egyiptomi mítoszok Hermészével, a pásztorkodás, kereskedelem pogány istenségével azonosított képet új tartalommal ruházták fel. Az ősi jel, a kép megmaradt, hiszen a képet használó emberek életkörülményei sem változtak, a természetközeli életmód, a pásztorkodás mindennapi tapasztalata a kora keresztyén társadalmat is jellemezte, de a jelzett dolog teljesen megváltozott. A juhaival törődő pásztor képe immár Krisztusra utalt.

Két vers:

William Blake: A BÁRÁNY

„Barikám, ki növelt?

Barikám, ki nevelt?

Mondd, ki adta éltedet,

S parti réten jó füvet;

S adta rád ez örömet:

Fényes gyapju-köntösöd;

S gyengéd bégetésedet,

Mely vidámít völgyeket?

Barikám, ki növelt?

Barikám, ki nevelt?

Barikám, tudom ám,

Barikám, mondom ám:

A neve, mint a tiéd,

Vállalja Bárány nevét,

Bájos ő és nyájas ő,

Kisgyermekként születő,

Bárány te és gyermek én,
Minket hívnak a nevén.
Isten óv, barikám.
Isten áld, barikám.
(*Weöres Sándor*)

Lukátsi Vilma: A BÁRÁNY ÉS A PÉNZ

Elveszett a pénz, a drachma,
söpört az asszony miatta,
a szemétből kiragadta,
a pókhálóból kiemelte,
gondosan letörölgette,
s bár volt másik kilence,
ez lett az öröm!

Kódorgott a kicsi bárány
a zsenge zöld füvek láttán,
és - eltévedt a hegy hátán.

De a Pásztor ment utána
sziklák zuzmós vadonába,
kereste és - megtalálta!
Vad bozótból kiemelte,
vérzett: karjaiba vette,
s bár volt kilencvenkilence,
ő lett az öröm!

*

Én nem tudom, hogy mi voltam,
lehettem pénz: elgurultam,

szűk sarkok közé szorultam;
de lehettem én bárány is,
aki éhes, aki fázik,
s fél, ha a villám cikázik...

Énrólam szól a példázat.
Elfog a boldog alázat:
kerestek és - megtaláltak!

7.5. További szempontok az istentisztelet alakításához

Lekció: Ezékiel 34,11-23 – Az Isten pásztor metafora ismert ószövetségi locusa

Énekajánlás: pl. *Az Úr énnékem őriző pásztorom* (23. zsoltár), *Hallgasd meg Izráel pásztora...* (80. zsoltár) *Eltévedtem mint juh...* (215. Énekeskönyv – Magyarországi Ref. Egyház/ 375. Magyar Református Énekeskönyv – Tanácskozó Zsinat).

Rövid imádság – vázlat:

- a) Bocsánatkérés azért, hogy legtöbbször saját gondolatainkat, kéréseinket visszük Istenünk elé
- b) Kérjük Istent, hogy ébresszen bennünk őszinte kíváncsiságot az Ő akarata, tervei iránt
- c) Köszönjük, hogy jó Pásztorként jár közöttünk, és megkeresi az elveszettet, utána siet a kószálónak
- d) Köszönet azért, hogy a saját életünkben is megtapasztalhattuk szerető vigyázását, hogy elkalandozásaink során hallatja szelíd hívó szavát
- e) Köszönet azért, hogy Őt Artyánknak, egymást testvérnek szólíthatjuk, és egymás pásztorává lehetünk

- f) Kérjük segítségét abban, hogy legyünk mindig jogőrzők, és sohasem jogorzók, adjon türelmet egymás iránt, bátorságot ahhoz, hogy amikor kell kimondjuk az igazságot, és bölcsességet ahhoz, hogy a bajok orvoslását eltökélten, de kíméletesen tegyük
- g) Adjon hozzá erőt, hogy elfogadjuk azt, amin nem tudunk változtatni, és végül legyen meg az Ő akarata

Irodalomjegyzék:

- BALÁZS Károly: *Újszövetségi Szómutató Szótár*, Logos Kiadó, Budapest, 1998
- FEKETE Károly: *A Heidelbergi Káté magyarázata*, Kálvin Kiadó, Budapest, 2013
- GNILKA, Joachim: *Das Mathäusvangelium – Zweiter Teil*, Herder, Freiburg-Basel-Wien, 1998
- HARRINGTON, Daniel J. : *Sacra Pagina Series: The Gospel of Matthew*, A Michael Glazier Book, Minnesota, 1991
- KÁLVIN János: *Magyarázata Máté, Márk és Lukács összhangba hozott Evangéliumához, III. kötet*, Kiadja: Dávid Gyula, Budapest, 1941
- KOZMA Zsolt: *Jézus Krisztus példázatai, Az Iránytű Alapítvány kiadása*, 2002
- KOZMA Zsolt: *Tanulmányok: Szavak az Igéből*, Kolozsvár, 2003.
- RIENECKER, Fritz: *Wuppertaler Studienbibel: Das Evangelium des Matthäus*, R. Brockhaus, Wuppertal, 1972
- TÖRÖK István: *Etika*, Kolozsvár, 1997
- VARGA Zsigmond: *Újszövetségi görög-magyar szótár*, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, Budapest, 1992

(Megjelent: *Igazság és Élet, Református Továbbképző Intézet kiadványa, Debrecen, 2014, Nr.1., Évf. VIII., 59-67.*)

5 Mózes 30, 15-20 egzegézise

8.1. Az ígerészlet szövegkörnyezete és a korszak amelyre vonatkozik

A fenti Igeversek a Deuteronómium végén találhatóak, egy korszakzáró fejezetbe ágyazottan. A nép elérkezett az Ígélet földjének küszöbére, Mózes lassan halni készül, de mielőtt átadja helyét utódjának, hagyakozik. Az Ebál hegyénél oltárt építenek (5Mózes 27,1-8), és áldás valamint átok hangzik el azokra, akik a felsorolt parancsolatokat megtartják, ill. figyelmen kívül hagyják. (5Mózes 27,9-28,68.) A beszédben, amelyet Mózesnek, az első nagy vezetőnek tulajdonítanak tetten érhetünk egy olyan szerkezeti elemet, amely Izráel életének fordulópontjain elhangzó beszédekben (Józsúé 24,1-28, Nehémiás 9), prófétai intelmekben (Hóseás 11,1-4), és hitvallásszerű szövegekben szintén megtalálható (78. Zsoltár), azaz emlékeztetés Isten szabadító tetteire, gondviselésére, hűségére. A rendhagyó történelemóra folytatódik, vagyis a szövetség Isteni oldalának felmutatását követően figyelmeztet intő példákkal, hogy az Úr az emberre bízta a döntést, ha teljesíti a feltételeket, és a parancsolatok szerint él, akkor élet,

áldás a jutalom, ellenkező esetben halál, és átok az osztályrészüik. (1 Mózés 9-30,14).

A 15-20. versek az előző fejezetek összegzéseként értelmezhetőek, ezek a versek kiélezzik a döntéshelyzetet.

8.2. Versenkénti elemzés

5 Mózés 30,15

„Nézd meg, elődbe adtam ma az életet és a jót; valamint a halált és a rosszat.”¹

Adni – *nátan* – a cselekvés alanya maga Isten, *ad, nyújt, oda-kínál* valamit, azaz ő az, aki kezdeményez

Élet – *kaj*, – amelynek többes száma önálló kifejezéssé vált, pluralis abstractionis: *kajjim*, és alapjelentése inkább élettartamot jelent

Halál – *mávet* – az élet befejeződése, az az esemény, amely a testi életfunkciók végleges megszűnését jelenti. Az Isten által adott, és meghatározott időszakra kiszabott életerő elvesztése, a korai halál ilyen értelemben ítélet.

Jó – *tób* – itt elsősorban a kiteljesedő étellel jutalmazott életútra vonatkozik, egy olyan emberi magatartást jelöl, amely az erkölcsi normáknak megfelelő, azaz Istennek tetsző

Rossz – *rá* – a jó ellentéte

¹ A bibliai idézetek a Kecskeméthy István fordítását követik, a Koinonia Kiadó gondozásában Kolozsvárt, 2002-ben megjelent Biblia szerint

5 Mózes 30,16

„Ha hallgatsz az Úrnak, a te Istenednek parancsaira,² melyeket én parancsolok neked ma, hogy szeresd az Urat, a te Istenedet, járván az ő útain és megtartván parancsolatait, törvényeit és ítéleteit; akkor élsz és sokasodol, és megáld téged az Úr, a te Istened abban az országban, ahova te bemégy, hogy birtokba vedd azt.”

Szeretni – áhab – ez a fajta szeretet afféle *viszontszeretet*, *válaszszeretet*, amellyel az embernek az Isten iránta megnyilvánuló szeretetére kell felelnie. Ha az ember komolyan veszi Isten szövetségi hűségét (*keszed*), akkor ő is szeretettel viszonyul teremtőjéhez, és embertársaihoz, akikhez az Úr irányítja. Istent szeretni valójában a parancsolatok betartása, a törvény betöltése, ahogyan a Róma 13,8-10 v. Galata 5,14 is értelmezi.

Út – derek – jelenti a kiindulóponttól a célig vezető távolságot, de itt elsősorban életvitelt, cselekvési módot jelöl

Isten útján járnai – parancsolatai – rendelkezései-végzése szerint élni
– mindez mit jelent? Bármily kényelmes volna is, ha naprakész, azonnal használható válaszok összességét jelentené..., de valójában egy korosztály sem örököl tökéletesen odataláló válaszokat, paradigmákat az új döntéshelyzetekhez, de örököl

² a LXX-ből veszi át Kecskeméthy, lásd 243.

a helyes viselkedés határait megszabó parancsolatokat, mintákat, élettörténeteket, hitvallásokat, amelyekből megalkothatja a saját választát. Egyik magyar teológus így ír erről:

„A teológiatörténeti kutatások egyértelműen bizonyítják, hogy Jézus nem hagyott ránk semmiféle ‘fix’ formulát, dogmát, egyházszervezetet, hierarchiát. Csak a lényegét hagyta ránk: szeretetét, és ami ugyanez: a Szentlelkét. Ígérte, hogy a Lélek elvezet minket minden igazságra. Az ‘építőelemekből’ nekünk magunknak kell fölépítenünk olyan épületet, amelyben otthon érzi magát a felnövekvő új nemzedék is.

Könnyebb kész épületbe beköltözni, mint az adott elemekből folyamatosan építkezni. Mi reformátusok ezt a nehezebbik utat választottuk, Jézus szeretetének kreatív szellemiségével akarunk építkezni, szolgálni az embervilágban.”³

Szaporodás – a teremtéskor elhangzó áldás megvalósulása

³ Farkas József: *A nehezebbik út*, In. Szivárványnaptár, Szerk. KOVÁCS Tibor-SZATHMÁRY Sándor, Református Zsinati Iroda és a Doktorok Kollégiuma, Budapest, 1998. szeptember 10.

5 Mózes 30,17-18

„Ha pedig elfordul szíved és nem hallgatsz számra; hanem arra ragadtatol, hogy leborulsz más istenek előtt és azoknak szolgálsz: kijelentem nektek ma, hogy elveszvéen elvesztek; nem sok időt értek azon földön, ahova a Jordánon által bemégy, hogy birtokodba vedd azt.”

Szív – *léb*

– a Bibliában mindhárom emberi tudatfunkció központja, az értelem, az érzelem és az akarat székhelye (1Mózes 6,5; 18,5; Zsoltárok 119,2). A szív elfordulása Istentől a teljes ember elhajlását, irányváltoztatását jelöli, az ember maga válik deviánsná, a normálistól, a tökéletestől eltérővé.

Idegen istenek

– az idegen istenségek állandó kísértést jelentenek. Erejük Isten hatalma alá vetett, ezért a Biblia a rosszat, a bálványisteneket sohasem dualisztikus módon ábrázolja, azaz Isten egyenrangú vetélytársaiként. Ugyanakkor a bűnös embert állandóan ingerli az a lehetőség, hogy van más út is. A pogányok, a bálványimádók a honfoglalást követően is Kanaán területén maradnak, hogy életmódjukkal kísértsék a választottakat (Bírák 3,1).

A Bibliában leggyakrabban említett bálványistenek a kanaáni népek által tisztelt Baál-ok voltak. A hírhedt bika-borjú is Baál-szimbólum, amellyel Mózes vándorló népe haragítja magára Istent, később

pedig Jeroboám király fertőzi meg a szentélyeket bikaszobrokkal. A hamis istenségek tisztelete teljesen eltér JAHVE kultuszától. A bálványok az embert valóban szolgává, rabbá aljasítják, tiszteletük a *do ut des – adok, hogy te is adjál* elvén alapul, azaz elvárják, hogy a nép megfizesse, lekenyerezze őket. JAHVÉ szeretetét azonban nem lehet megvásárolni, elsősorban azért nem, mert ő mindenek előtt szeretett, így már el sem várja, hogy szeretetét kiudvarolják. Az ember az igaz Isten szeretetét csak felismerheti, és hálával jelezheti ezt a felismerést, azaz jó cselekedeteivel nem kiérdemli, hanem kifejezi Istennek a már tapasztalt szeretetét.

Az idegen istenségek erkölcsi romlást hoztak Izráel életében, hiszen az ember folyamatosan alkudozott velük, szolgáltatóságoknak tekintette őket, és saját elvárásainak olcsó teljesítését remélte tőlük. Eredetileg Isten volt az, aki kijelölte a helyes utat az ember számára, az elhajlás eredményeként azonban, egyre inkább az ember szabta meg isteneinek, hogy mit vár el tőlük, azaz a saját

önkényes értékrendjét állította mércéül. Az idegen istenségek valójában az emberi vágyak, elképzelések, divatos értékrendek kivetítései, megtestesülései. Ilyen értelemben a bibliai kor figyelmeztetése változatlanul érvényes, hiszen az ember minden időkben hajlamos elfeledkezni Istenről, az isteni rendelésekről. A mindenkori ember késztetést érez arra, hogy piedesztálra emelje, Isten helyére erőltesse saját elképzeléseit, bálványképeit.

Elveszni

- a kifejezés főnévi párja az *óbéd*, azaz alásüllyedés, romlás, végromlás. Az Istentől elfordulóakra ez a sors vár, vagyis életünk megrövidül.

5 Mózes 30,19-20

„Tanúul hívom ma ellenetek az eget és a földet; az életet és a halált adtam elődbe, az áldást és az átkot: válaszd tehát az életet, hogy élhess te és a te magod, szeretvén az Urat, a te Istenedet, hallgatván szavára és ragaszkodván hozzá; mert ő a te életed, és időd hosszúsága azon a földön való lakásra, melyről megesküdt az Úr atyáidnak, Ábrahámnak, Izsáknak és Jákóbnak, hogy nekik adja.”

Áldás – *börákáh*

- a kimondott szóval közvetített üdvhozó erő, Isten, mint minden erőnek forrása már a teremtés hajnalán megáld minden élőlényt, kiváltképp az embert – az isteni

áldás az élet alapfeltétele, a kiteljesedő,
virágzó élet táplálója

Átok – *hálal*

- az áldás ellentéte, az a kimondott szó, amely valakinek, valaminek árt, a romlását, végletekig fokozva a pusztulását, a halálát idézi elő. Eredeti jelentése *kicsinynek, jelentéktelennek lenni*. Isten a bűnesetet követően megátkozza a kígyót és a Földet (1Mózes 3,14), és az özönvíz után megígéri, hogy a Földet nem fogja megátkozni (1Mózes 8,21)

Mag – *zera*

- a szó mindig az utódokra vonatkozik, jelenthet ivadékot, gyermeket, sarjat, utódot és örököst. Ebben a szövegkörnyezetben kiemelten fontos jelentősége van, hiszen egyértelművé teszi, hogy az ember Istenhez való viszonyulása, az Isten szerinti élet, vagy a bálványok választása nem magánügy. Az egyéni döntéseknek mindig van közösségi vonzata is. Aki elvétí a választást, az magával rántja a romlásba családját, népét is. Másfelől az Isten melletti döntés, a rendelkezéseihez idomuló életmód áldása sem csak egy ember életét határozza meg, hanem életet, áldást jelenthet utódai, népe számára is. A föld birtoklásának az ígérete jöllehet nemcsak egy nemzedékre

vonatkozik, de akár egy bűnös, rosszul döntő nemzedék is végpusztulást okozhat. Pozitív üzenet, hogy a felelőségteljesen élő nemzedék, a helyesen döntő egyének nemzetük megtartóivá válhatnak, helyes választásuk által megmenthetik népüket az életnek. A választást egy nemzedék sem kerülheti ki, mert magatartásával óhatatlanul egyik, vagy másik utat választja. Isten szeretné, ha mindenki helyesen tudna dönteni.

(Megjelent: A 2007. Kárpát-medence-i Imanapot előkészítő programfüzetben, az Erdélyi Református Nőszövetség gondozásában kiadott CD-n)

Mai Dorkászok¹

Az előadás címe egy rejtett kérdés, amely ránk vonatkozik, mintha azt tudakolnánk, hogy *milyennek kellene lennie a gyülekezet asszonyainak*. A helyes válasz megtalálásához meg kell vizsgálnunk, hogy ki is volt ama régi Dorkász. Bibliaolvasó emberek tudják, hogy az Apostolok Cselekedeteiben kell keresnünk a történetét, de a pontosabb megértés érdekében érdemes előljáróban felolvasnunk a 9. rész 36-tól 42-ig terjedő verseit:

„Joppében pedig volt egy nőtanítóány, név szerint Tábita, mely megmagyarázva Dorkásznak, azaz zergének mondatik: ez gazdag volt jó cselekedetekben és alamizsnákban, melyeket osztogatott. Lón pedig azokban a napokban, hogy megbetegedvén, meghala: és miután megmosták őt, kiteríték a felházban. Mivelhogy pedig Lidda Joppéhoz közel volt, a tanítóányok meghallván, hogy Péter ott van, küldének két férfiút őhozá, kérve, hogy késedelem nélkül menjen át hozzájuk. Felkelvén azért Péter, elméne azokkal. Mihelyt odaére, felvezeték őt a felházba: és elébe állának neki az özvegyasszonyok mindnyájan sírva és mutogatva a ruhákat és öltözékeket, melyeket Dorkász csinált, míg velük együtt volt. Péter pedig mindenkit kiküldvén, térdre esve imádkozék, és a holt testhez fordulván,

¹ Elhangzott a Kolozsvári Egyházmegye Nőszövetségi Konferenciáján, 2002-ben

monda: Tábita kelj fel! Az pedig felnyitá szemeit, és meglátván Pétert, felüle. És az kezét nyújtva néki, felemelé őt, és beszélítván a szenteket és az özvegyasszonyokat, eleikbe állatá őt elevenen. És tudtára lőn az egész Joppénak, és sokan hívének az Úrban."

Az ehhez hasonló szép bibliai történetek hallatán az emberi képzelet óhatatlanul elkalandozik, és hajlamos azt kérdezni, hogy vajon milyen is volt a tanítványok ábrázata, vajon milyen volt a Dorkász kinézete. Semmit sem tudunk róluk, de a Szentírásban az elhallgatás is beszél, a csendnek is értelme van.

Biztosan olvasnánk a külsejéről is, ha fontos volna az üzenet megértéséhez, de ez esetben segíti a szöveg értelmezését az ismeretlen külső, hiszen az olvasó könnyen azonosíthatja önmagát Dorkással, vagy legalábbis el tudja képzelni önmagát a bibliai asszony szerepében, ha tudja, hogy a külalakját senki sem tudja, vagyis lehetett törekeny, hajlott hátú; vagy délceg, erőt sugárzó; megtermett vagy picinyke; szőke vagy barna, egyszóval bárkire hasonlítható.

A Dorkász valódi énjéről bőven felvilágosít a szöveg, és ez az asszony már nem azonosítható mindenkivel, de Isten kegyelméből mindenki válhat hozzá hasonlóvá. A róla nyert képet négy jellemző mentén foglalnám össze: *tanítványság, jó tettek, alamizsna, mások ragaszkodása.*

9.1. Tanítványság

A Bibliában egyedül Dorkász esetében olvassuk a *mathéttria*, azaz *nő-tanítvány*² kifejezést. Lukács evangélista szóhasználatában a tanítvány fogalma nem a Krisztust szemtől szemben látó és hallgató kissszámú közösségre vonatkozik, hanem mindazokra, akik hisznek benne és az ő tanítása szerint élnek, azaz keresztyének. Dorkász tanítványsága boldogító, felszabadító üzenet az asszonyok számára, hiszen abban a korban, amikor ő élt, az asszonyok többsége, így például az Ószövetség szerint élő nők nem voltak vallásilag sem egyenrangúak a férfiakkal. A keresztyén közösségekben mindenki ugyanolyan eséllyel közeledhetett Krisztushoz, és a másik emberhez való viszonyulásában is ez az Isten szerinti egyenlő minősítés volt a mérvadó.

A tanítvány kifejezés azért szerencsés, mert kiemeli a keresztyéni lét egyik lényeges vonását, mégpedig azt, hogy a Krisztus követőinek állandó tanulás az életük. *Kutassátok az írásokat!*- egyébként tévelyegnénk, hiszen a Krisztus szerinti élethez szükségünk van a rendszeres tájékozódásra, útirányunk folyamatos helyesbítéséhez, úgy is mondhatnánk, hogy a naponkénti megtéréshez.

² LENKEYNÉ SEMSEY Klára: *A nők az Újszövetségben, az Újszövetség a nőkről*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1993. 201.

9.2. Jó tettek

Azt olvassuk továbbá Dorkásról, hogy *gazdag volt jó cselekedetekben*. Nem tudjuk, hogy gazdag volt-e más értelemben, hogy rendelkezett-e vagyonnal, vagy hatalommal, és azt sem, hogy pontosan melyek voltak azok a jó cselekedetek, és ez a *nemtudás* ismét felbátoríthat mindenkit arra, hogy önmagát mérje Dorkászhoz. A jó cselekedetek előfeltételeit Isten különböző formában és mértékben osztogatta, de bizonyos, hogy senki sem mondhatja, hacsak nem ocsmány kibúvó gyanánt, hogy nincs módjában jól cselekedni. Dorkász, mint jó tanítvány tudta, hogy adottságait kamatoztatnia kell a közösség javára. Személye példázza Krisztusnak azokat a szolgálókat akik azok után, hogy egész nap dolgoztak, este még az urukat is ki kellett szolgálniuk, és mégis emígyen fohászkoznak: *Haszontalan szolgál vagyunk, mert amit kötelesek voltunk cselekedni, azt cselekedtük.* (Lukács 17,10) Dorkászt az e világ szerint élő ember bolondnak nézi, érthetetlen a mások iránt megmutatkozó kedvessége, de a Krisztusra tekintő ember helyesli magatartását, és maga is azt vallja, hogy Istentől akkora ajándékot kaptunk, a bűnökből történt Megváltás olyan nagy, hogy egy életre halálra kötelez, és mégsem tudjuk soha megfizetni. Dorkász *hite, és Isten iránti szeretete nem szavakban, üres mondatokban nyilvánult meg, hanem másokért végzett tetteiben.*

Hans Küng, a protestáns lelkületű római katolikus teológus a feltámadás és örök élet gondolatával foglalkozó

művében³ kíméletlen kritikával illeti jelenünket, a megrendült istenhit következtében elvadult világot. Az Istentől eltávolodott ember *Mennyország* helyett megpróbál afféle *földi mennyországot* teremteni magának, melynek a fokmérője a mindenkori divat, az épp időszerű vagyontárgyak és életstílus. Az ilyen ember bármi áron el akarja érni evilági életcélját, a másik emberre nem figyel, nemhogy jótetre nem képes, de a másik letiprásában is gátlástalan. A nevezett könyv rámutat, hogy komoly társadalomkritikai tanulmányok összecsengenek abban a megállapításban, hogy korunk embere önszerető, önsajnáló. „A narcisztikus ember jellemzője, hogy fokozottan saját figyelme központjában áll, külső jelzésekre alig figyel, vagyis hajlik az unalomra. Nem képes arra, hogy bensőségesebb kapcsolatokat építsen ki a házastárssal vagy barátaival, képtelen a szeretetre és az »önfeláldozásra«. Önzése következtében nem képes lojalitásra, híján van etikai céloknak, igényei azonnali kielégítésére törekszik, s így kizárólag a jelenre figyel, amely szinte lehetetlenné teszi a lemondást. Belső üressége következtében szüksége van mások elismerésére és »melegségére«, mert fél az öregségtől, amely azzal fenyegeti, hogy a fiatalság még mindig eleven kultusza megfosztja ettől az elismeréstől.”⁴ Az idézett szavak egy amerikai társadalomkutatótól származnak, de félelmetes, hogy ez a kórkép mennyire jellemző saját gyülekezeteinkre is. Gyógyítható-e az énközpontúság betegsége, vagy menthetetlenül elsorvasztja társadalmunkat, az erdélyi magyar református közösségeket is? A gyógyulás kulcsa a dorkászi

³ KÜNG, Hans: *Van örök élet?* Budapest, Európa Könyvkiadó, Bp. 2001.

⁴ KÜNG, Hans: 341. Idézet Christopher Laschtól

magatartásban rejlik. A gyógyulni, élni vágyóknak meg kell tanulnia odafigyelni a másik emberre, saját helyzete miatti sópánkodás helyett cselekednie kell a másik ember érdekében. Az odafordulásra a közösség többi tagjához, a jó tettekre csak az az ember képes, aki előzőleg Krisztushoz fordult, aki hisz Istenben, aki hiszi az örök életet. Dorkász tanítvány, tehát hitt a feltámadásban, ezért az evilági életben semmi nem volt fontosabb Krisztus szolgálatánál, amely esetenként az embertársak iránti jó cselekedetekben nyilvánul meg. Mert „aki komolyan veszi az Istentől megigazult Megfeszített követését, tudja a legjobban: ez az élet itt és most a kereszt jegyében telik... Másokkal együtt kell dolgoznunk, mindazokkal, akik velünk élnek az örök élet reményében, és egy jobb életért fáradoznak az eljövendő Isten országára tekintve – amire szükségünk van, az *gyakorlati élet a mában*. Ennek példája a Megfeszített Jézus.”⁵

9.3. Alamizsna

Dorkász jó tettei közül a szentíró megnevezi az alamizsnasoztást. Az özvegyekről és nincstelenekről történő gondoskodást már a mózesi törvények is előírták, és gyakorolta is az ószövetségi nép, de csak az atyafiakra, az izraelitákra vonatkoztatva. Jézus a felebarát fogalmát kiterjesztette minden rászorulóra, akivel az ember személyesen találkozik. A hétköznapi gyakorlatban nem azt jelenti ez, hogy a keresztyén ember köteles minden szemfényvesztő kéregetőt kérdezetlenül kielégíteni, de mindenképp rámutat pl. a Református

⁵ KÜNG, Hans: 393.

Nőszövetség utcagyermek-missziójának létjogosultságára, és a még számtalan ellátatlan feladatra is.

A nagyszámú utcán csellengő gyerekeken minden fizikai nehézség ellenére talán könnyebb segíteni, mint a kisebb gyülekezeti közösségekben élő rászorultakon, hiszen különösen faluhelyen még a szegénység, a nincstelenség tényének az emlegetése is tabu, legalábbis az alamizsnaosztás szintjén.

A nőszövetségeknek, a mai Dorkászoknak meg kellene találnia azt a módot, hogy segítségük se sértő, se amolyan feneketlen kútba dobott ne legyen. A szerető, hozzáértő tanács, a biztatás, a munkaadás, a munka megtanítása – és sorolhatnánk a segítségnyújtás számtalan formáját – is lehet életmentő kenyér. A mai Dorkászok bátorítására egy régi orosz népmesét idézek, amely szerint egy gazdag ember, aki soha senkinek semmit ingyen nem adott, sőt garasait is igyekezett aranyra váltani, jókora tarisznyával érkezett a túlvilágra, és első körbepillantásakor örömmel tapasztalta, hogy hihetetlen *olcsóság* fogadja odaát, hiszen minden ínycsiklandozó árunak csupán egy garas az ára. A kiábrándulás akkor következett, amikor közölték vele, hogy a zsákjában lévő arnyépénzek mit sem érnek, mert csupán az egyszer már másokank odaajándékozott pénzekkel lehet vásárolni. A mai dorkászok egyelőre még áttehetnek a féltett javaikból abba a tarisznyába, amely odaát is érvényes, hiszen a népmese a Bibliának azon az ígéletén alapul, mely szerint Jézus mindazt a jót megcselekszi velünk, amelyet a rászoruló kicsinyeivel megtettünk.

9.4. Mások ragaszkodása

Végül vizsgáljuk meg a közösségnek a joppéi asszonnyal kapcsolatos véleményét. Az özvegyek az általa készített ruhadarabokat mutogatják az apostolnak, és közben kérik, hogy támassza fel őt. A közösség fontosnak tartja ezt az asszonyt. Miért? A szolgálata miatt. A legtöbb, amit keresztyén ember elérhet, hogy nélkülözhetetlenek, fontosnak tartsák a tettei miatt. Az özvegyek a ruhákat mutogatták, amelyek valószínűleg a legelemibb szükségletek kielégítését szolgálták, szemérmesen takarták a testet, és védték az éjszakák hidegétől. Alig egy évtizeddel ezelőtt a Romániába érkező segélyruhák is elemi szükségleteket elégítettek ki, de közben ismét kezd felöltözni az ország, legalábbis legtöbb háznál az egy sarun és palcán kívül is találunk holmikat. A nőszövetségekben munkálkodó mai Dorkászok sokféle mégis előszeretettel ragadnak tút és cernát, téves, időszerűtlen ez a cselekvés? Minek a ruha, a kézimunka, hiszen nem a ruha teszi az embert, nem elég a legszükségesebb? A gépek úgyis elég divatholmit gyártanak, nem időpocséklás a varrás? Tagadhatatlanul vannak égetőbb kérdéseink is, mint a kézimunkázás, de ha a gyarló madárka is igyekszik szépen megrakni a fészket, az ember miért ne szépíthetné környezetét. Istennek tetsző, ha környezetünket, az általa adott életterületünket csinosítjuk, ápoljuk, hogy ezáltal másoknak örömet szerezzünk, hiszen nemcsak testi, de esztétikai táplálékra is szükségünk van. A régi varrásmódok,

az elfeledőbe menő népi varrottasok előszedése azért nem időszerűtlen, mert arra a kérdésre, hogy „Ki vagyok?“, az elsődleges válasz az, hogy „Isten megváltott gyermeke vagyok“, de megfontolandó az a tény is, hogy Isten azáltal, hogy emberré formált nem a világűr behatárolhatatlan pályájára röpített, hanem a Föld egy meghatározott pontjára, ahol azt akarja, hogy otthon érezzük magunkat. Dédanyáink kézimunkái tudatosítják bennünk, hogy hol a helyünk a világban, hol az otthonunk, és aki ezt tudja, az Isten iránt is hálás lesz, és megköszöni, hogy vannak gyökerei, hogy nem kárhoztatta minden szélnek kitett pelyva-létre.

A varrotú csak egy kis mozzanatát jelzi a dorkászi szolgálatnak, de ne feledjük számtalan lehetőség kínálkozik számunkra is, hogy hasznára legyünk közösségünknek.

Nyitott kérdés, hogy közösségeinkben ki milyen tettek által járja Dorkász nyomdokát, hiszen ahogyan az 1Korintus 14-ben olvassuk, sokfélék a kegyelmi ajándékok, de gyakorlásuk által olyanokká válunk, mint a test részei, és fontos, hogy Krisztus testében, az egyházban minden tag maradéktalanul ellássa feladatát. Versengésnek nincs helye, Isten nem egyformának teremtett minket, és elvárásai mindig személyreszabottak. Mi a titka annak, hogy közösségeinkben ne legyenek Dorkászok és dorkászabbak. A válaszra rávilágít az alábbi középkori bölcsesség:

„– Hogyan lehetséges, hogy a szerzetesek különböző származásuk, képzettségük ellenére is megférhetnek egymás mellett? – Ezt kérdezték egy kolozstor látogatói az apáttól.

Az apát példázattal felelt: – Képzeljetek egy kereket magatok elé. Van küllője, abroncsa, agya. Az abroncs külsőleg mindent összetart. A kerék pereméről indulnak el középfelé haladva a küllők, amiket az agy tart össze igazán. Ilyenek vagyunk mi. A küllők közösségünk tagjai. Jézus Krisztus van a közepén. Ő tart össze mindent. Minél jobban közelednek a küllők a közephez, annál közelebb kerülnek egymáshoz is.”⁶

(Megjelent: Református Család, Kolozsvár, 2002, Nr.5., 7-11.)

⁶ In *Szivárvány Naptár*, Szerk. KOVÁCS Tibor-SZATHMÁRY Sándor, Református Zsinati Iroda és a Doktorok Kollégiuma, Budapest, 1998, augusztus 5.

